

انجمن علمی کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه سمنان

وزارت علوم تحقیقات و فناوری

دانشگاه سمنان

دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی

مجموعه مقالات نخستین همایش منطقه ای انجمن علمی دانشجویی کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه سمنان

سواد اطلاعاتی:

کاربردها و چشم اندازها

به کوشش: رحمان معرفت، مریم صابری

اعضای هیات علمی دانشکده روان شناسی دانشگاه سمنان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به مناسبت برگزاری همایش "سواد اطلاعاتی: کاربردها و چشم اندازها"

"سواد اطلاعاتی: کاربردها و چشم اندازها"، محصول هم اندیشی دانشجویان و اعضای هیات علمی گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه سمنان است که در قالب همایشی یک روزه، نمود عینی پیدا کرد. اندیشه اصلی برگزاری همایش به روزهای نخستین شکل گیری و تأسیس گروه کتابداری و اطلاع رسانی در شهریور سال ۱۳۸۷ باز می گردد. در آن هنگام دو اندیشه مهم در گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه سمنان شکل گرفت. اندیشه اول، برگزاری همایشی در حوزه سواد اطلاعاتی و تلاش برای تداوم سالانه همایش بود و اندیشه دیگر، تبدیل نمودن دانشگاه سمنان به یک مرکز تولید محتوای سواد اطلاعاتی و یا حداقل ایجاد یک چنین مرکز و وب سایتی در دانشگاه بود. پتانسیل لازم برای اجرایی نمودن، هر دو اندیشه در دانشگاه سمنان وجود داشته و دارد. با الطاف الهی، اینک همایش "سواد اطلاعاتی: کاربردها و چشم اندازها" به عنوان محصول یکی از اندیشه های مذکور برگزار می گردد. بسیار خرسندیم که با به بار نشستن اولین اندیشه، زمینه ای برای هم اندیشی و تعامل کتابداران و حرفه مندان کتابداری در دانشگاه سمنان فراهم نموده ایم.

سواد اطلاعاتی، اساس یادگیری مداوم است. اهمیت پرداختن به سواد اطلاعاتی بر کسی پوشیده نیست. اهمیت موضوع در محیط پیچیده حاکم بر دنیای اطلاعات زمانی ملموس تر می شود که از میان انبوه اطلاعات ناصحیح، نادرست و نا مرتبط ناچار به گزینش و انتخاب اطلاعات صحیح، درست و مرتبط مورد نیاز خود می باشیم. مایه بسی مباهات و افتخار است که دانشگاه سمنان با درک صحیح و دوراندیشی لازم به عنوان یکی از معدود دانشگاه های کشور، برگزاری کارگاه های مداوم در حوزه سواد اطلاعاتی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی را از سال ۱۳۸۴ تصویب و به مرحله اجرا درآورده است. این امر مرهون تلاش کتابداران دانشگاه و همدلی مسئولین آن، بویژه درایت ریاست محترم دانشگاه، معاونین محترم آموزش و بویژه پژوهش دانشگاه می باشد. این کارگاه ها به عنوان یکی از مصوبات شورای تحصیلات تکمیلی دانشگاه در حال حاضر با جدیت تمام در حال برگزاری است و همه ساله بسیاری از دانشجویان تحصیلات تکمیلی را با حوزه سواد اطلاعاتی آشنا می نماید.

همانطور که اشاره شد برگزاری همایش علمی "سواد اطلاعاتی: چشم اندازها و کاربردها" در سطح منطقه و در دانشگاه سمنان ماحصل تلاشی جمعی است. بدین وسیله از ریاست فرهیخته و محترم دانشگاه سمنان جناب آقای دکتر علی خیرالدین و معاونین محترم دانشگاه، بویژه معاون محترم پژوهشی جناب آقای دکتر هرمزی و مدیر محترم پژوهشسرای دانشجویی جناب آقای دکتر موسوی که در برگزاری همایش از حمایت بی شمار آنان بهره بردیم، قدردانی می گردد. از ریاست محترم دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه سمنان، جناب آقای دکتر ایمان اله بیگدلی، نیز سپاسگزاری ویژه می گردد. تلاش های مجدانه معاون محترم پژوهش سرای دانشجویی، جناب آقای ابوالفضل حسن

آبادی، در برپایی این همایش بسیار ستودنی و قابل تقدیر است. دبیر محترم انجمن علمی دانشجویی کتابداری، سرکار خانم سمیه سیروسی، نیز که با دوستان خود به صورت مداوم پیگیر امور مرتبط با برگزاری همایش بودند شایسته احترام و تشکر می باشند. همکاران محترم حوزه پژوهش دانشگاه، جناب آقای مهندس مولایی، آقای شجاعی و مدیر محترم کتابخانه مرکزی دانشگاه سرکار خانم مستجیری نیز در برگزاری همایش همیار ما بوده اند که بدین وسیله از ایشان تقدیر می گردد. همکاری همکاران محترم دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه سمنان، جناب آقای میرعمادی، آقای صادقی، آقای بهنام محمودیان، آقای ایجی، آقای مهندس نوعی و آقای علی محمودیان که در برگزاری همایش کمک شایانی نمودند، قابل ستایش است. امید می رود تلاش جمعی صورت گرفته، بتواند در اعتلای میهن عزیزمان و گسترش مرزهای دانش مثمر ثمر باشد. ان شاءالله.

رحمان معرفت

عضو هیات علمی دانشگاه سمنان و دبیر علمی همایش

گزارش دبیر دانشجویی همایش از روند اجرایی همایش

مقدمه

بسیار خرسندیم که تلاش های یک ساله ی ما در انجمن علمی دانشجویی کتابداری و اطلاع رسانی به ثمر گردید. و خدای را شاکریم که توانی را در وجود ما نهاد تا نقطه ای باشیم برای آغاز راهی که قطعاً سرانجام آن کمک به پیشرفت دانش و سواد بشری است. همایش سواد اطلاعاتی : کاربردها و چشم اندازهها می تواند مقدمه ای باشد برای پیشبرد اهداف عالی ما در تمام نهادها و ارگان ها و سازمان های علمی کشور. سواد اطلاعاتی یک مهارت است. تکنیکی برای استفاده از کلیه ابزارهای اطلاعاتی است که یادگیری آن قطعاً منجر به ترویج علم خواهد شد. و هدف ما در انجمن علمی کتابداری و اطلاع رسانی قطعاً چیزی جز این نیست.

فراخوان همایش "سواد اطلاعاتی: کاربردها و چشم اندازها" در آذرماه ۸۸ از طریق وبلاگ انجمن علمی دانشجویی کتابداری سمنان به نشانی <http://slisa.blogfa.com> اطلاع رسانی شد. محورهای کلی همایش به شرح زیر اعلام شد.

۱. بومی سازی سواد اطلاعاتی
  ۲. مسائل و موانع موجود در زمینه توسعه سواد اطلاعاتی در ایران
  ۳. تجربه کشورهای همسایه در طرح ها و برنامه های سواد اطلاعاتی در ایران
  ۴. چگونگی اجرایی نمودن سواد اطلاعاتی در مراکز دانشگاهی
  ۵. کتابخانه ها و کتابداران دانشگاهی و برنامه های سواد اطلاعاتی
  ۶. کاربرد سواد اطلاعاتی در مدارس و دانشگاه ها
  ۷. سواد اطلاعاتی، ترویج علم
  ۸. تجربه های علمی برگزاری کارگاه ها و دوره های سواد اطلاعاتی در ایران
  ۹. سواد اطلاعاتی و گروه های آموزشی - دانشگاهی
- آخرین مهلت ارسال چکیده مقالات سی دیماه معین شد. با استقبال دانشجویان و علاقمندان حوزه سواد اطلاعاتی، زمان مذکور تا ۵ بهمن تمدید شد. تعداد ۳۰ چکیده به دبیرخانه همایش ارسال شد. سازماندهی و آماده سازی برای ارزیابی چکیده های رسیده به دبیرخانه همایش توسط کمیته همایش در اسرع وقت صورت پذیرفت. تمامی چکیده ها به صورت کد دار به داوران همایش ارسال شد. در ارزیابی چکیده ها، ۲۵ چکیده به صورت مشروطه مورد پذیرش قرار گرفت. اطلاع رسانی در خصوص چکیده های پذیرفته شده از طریق وبلاگ انجمن صورت پذیرفت. بر طبق زمانبندی؛ مقرر شده بود که متن کامل مقالات تا ۵ اسفند به دبیرخانه همایش ارسال گردد. پس از دریافت اصل مقالات، مجدداً به صورت کد بندی شده به داوران همایش ارسال شد و نتیجه ارزیابی مقالات در ۱۷ اردیبهشت ۸۹ اطلاع

رسانی گردید. تعداد مقالات پذیرفته شده نهایی ۷ مقاله و تعداد مقاله پذیرفته شده در قالب پوستر ۵ مقاله می باشد. نتایج مقاله های برگزیده همایش سواد اطلاعاتی در زیر اعلام شد.

پذیرش به صورت مقاله				
ردیف	کد مقاله	نام و نام خانوادگی	عنوان مقاله	نام دانشگاه
۱	۸۹۱۹	رویا پور نقی	بررسی تطبیقی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های دانشگاهی	دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
۲	۸۹۲۱	رویا پور نقی	نقش وب ۲ در توسعه سواد اطلاعاتی	دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
۳	۸۹۲۲	رویا پور نقی	بررسی تأثیر آموزش ضمن خدمت بر ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران	دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
۴	۸۹۰۴	صغری درزی	بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری	کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، کتابخانه مرکزی
۵	۸۹۰۸	محمد علی زمانی صدیقه محمد اسماعیل	اثر بخشی کارگاه های آموزش مهارت های سواد اطلاعاتی دانشجویان دوره های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان	دانشجوی کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد- واحد علوم و تحقیقات تهران
۶	۸۹۰۶	سمانه غلامی	بررسی نقش سواد اطلاعاتی در ترویج علوم در عصر اطلاعات	کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه الزهراء
۷	۸۹۱۸	محسن فلاح	کتابخانه ها و کتابداران دانشگاهی و برنامه های سواد اطلاعاتی	فارغ التحصیل کارشناس ارشد کتابداری از دانشگاه آزد همدان و کتابدار دانشگاه غیرانتفاعی شمال- آمل
پذیرش به صورت پوستر				
ردیف	کد مقاله	نام و نام خانوادگی	عنوان مقاله	نام دانشگاه
۱	۸۹۱۶	رضا تاج آبادی	نقش و کاربرد سواد اطلاعاتی در توسعه	کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی مرکز آموزش عالی

شهید بابایی اراک	کارآفرینی و کسب و کار خلاقانه			
کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی از دانشگاه علوم پزشکی ایران	آلودگی اطلاعات: چالش پیش روی سواد اطلاعاتی	میترا زارعی	۸۹۲۳	۲
دانشجوی کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد- واحد علوم و تحقیقات تهران	بررسی مهارت جستجوی اطلاعات در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان	محمد علی زمانی سهیلا گنج خانلو	۸۹۰۲	۳
دانشجوی کارشناسی کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه سمنان	بررسی میزان آشنایی دانشجویان مقطع کارشناسی رشته ی روانشناسی دانشکده ی روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه سمنان با شیوه های جستجوی منابع اطلاعاتی	معصومه زودرنج	۸۹۱۷	۴
مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی. کارشناس ارشد ارتباطات اجتماعی	سواد اطلاعاتی؛ آموزش و کاربرد آن در زندگی روزمره	علیرضا خسروی	۸۹۲۴	۵

در پایان بر خود لازم می دانم از تمام دوستان و همراهان، چه در انجمن علمی دانشجویی کتابداری و اطلاع رسانی و چه در گروه کتابداری که قطعاً اگر همراهی آنان نبود هرگز انگیزه ای و هدفی برای شروع و ادامه کار وجود نداشت، تشکر نمایم.

همچنین بسیار ممنون و سپاسگزار تلاش های بی شائبه ی مسئولین پژوهش سرای دانشجویی، جناب آقای دکتر موسوی، جناب آقای حسن آبادی و سایر همکاران هستیم که در طول این مسیر همواره حامی و پشتیبان ما بوده و از تلاشی برای به سرانجام رسیدن این همایش دریغ نمودند.

اسامی افراد همکار در همایش سواد اطلاعاتی

سهیلا گنج خانلو	دبیر اجرایی
تارا ظروفچی	کادر اجرایی
سپیده برجی	کادر اجرایی
معصومه زودرنج	کادر اجرایی
رقیه علیزاده	کادر اجرایی
حمیده بی نیاز	کادر اجرایی

کادری اجرای	کبری امیرحسینی
کادری اجرای	راضیه خلیلی منش
کادری اجرای	سعیده عهدوی
کادری اجرای	سمیه محمدی
کادری اجرای	مهری اسماعیل خان طلایی
کادری اجرای	مریم عمروانی
کادری اجرای	زینب تختی مقدم
کادری اجرای	سمانه عظیمی
"	صالح ناظری
"	مرتضی صفری
"	زهرا مطهری نیا
"	آقای ولویی
"	کبری حیدری
"	طاهره صبوری راد
"	فرزانه جان محمدی
"	زهرا خداوردی

بررسی تطبیقی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های دانشگاهی رویا پور نقی^۱

چکیده

زمینه و هدف: عصر ما عصر پیشرفت علمی است که پایه آن آموزش و پژوهش علمی است. حال این کتابدارانند که بیشترین نقش در ارائه این آموزشها به کاربران کتابخانه خود را دارند و نکته اینجاست که خود کتابداران باید توانایی ها و سواد اطلاعاتی کافی داشته باشند تا بتوانند آنها را به مخاطبان خود منتقل کنند و خدمات اطلاع رسانی مناسبی به استفاده کنندگان از کتابخانه ها ارائه کنند. هدف از این مقاله بررسی تطبیقی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های مرکزی دانشگاهها می باشد.

روش بررسی: پژوهش حاضر از نوع پیمایشی و توصیفی است. برای گردآوری اطلاعات از روش سرشماری استفاده شد و پرسشنامه تهیه شده در اختیار کلیه کارکنان کتابخانه های مرکزی دانشگاههای علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، تربیت مدرس و شهید بهشتی، که برابر ۱۰۰ نفر بودند، قرار گرفت. پرسشنامه شامل ۳۱ سوال بسته بود و در دو قسمت تهیه شده بود برای تجزیه و تحلیل داده ها از روشهای آمار توصیفی نظیر جداول فراوانی، نمودارهای ستونی و محاسبه شاخصهای مرکزی مانند میانگین استفاده شد و در این راه از نرم افزار آماری SPSS استفاده شد.

یافته ها: یافته های تحقیق نشان داد که بیشترین استفاده افراد از بانکهای اطلاعاتی پیوسته ۵۸ درصد، اینترنت ۶۹ درصد و فهرست کامپیوتری ۷۱ درصد است. کتابداران دانشگاه تربیت مدرس با میانگین ۴/۱۳ در حد زیاد و بیشترین مهارت در استفاده از منابع را دارند و دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی با میانگین ۳/۶۲ کمترین مهارت را دارند. بیشترین استفاده از منابع به ترتیب کتب فارسی ۳/۸۲ و پایگاههای اطلاعاتی ۳/۵۶ می باشد. مهمترین روش روزآمدسازی و کسب اطلاعات در زمینه کتابداری استفاده از اینترنت ۸۰ درصد بود. بیشترین مشکلات آنها در کسب اطلاعات تخصصی عدم آگاهی از منابع جدید ۶۴ درصد، عدم تسلط به زبان انگلیسی ۵۲ درصد و عدم مهارت استفاده از رایانه ۵۰ درصد بود. کتابخانه های دانشگاههای مورد بررسی برای کارکنان خود امکان شرکت در کارگاههای آموزشی یک یا چند روزه و همچنین آموزشهای تخصصی کوتاه مدت را بیش از سایر فعالیت ها فراهم نموده اند. آموزشهای ضمن خدمت تا حدی در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران مؤثر بوده و ۹۲ درصد کتابداران معتقدند دریافت اطلاعات علمی تأثیر زیادی در کارایی کتابدار دانشگاهی دارد و اهمیت آموزش ضمن خدمت کتابداری را در حد بسیار زیادی ارزیابی کرده اند.

نتیجه گیری: با توجه به فرضیه پژوهش کتابداران کتابخانه های مرکزی از سواد اطلاعاتی مطلوبی برخوردارند، یافته های پژوهش حاکی از آن است که سطح سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های مرکزی دانشگاهها در حد متوسطی است و در حد مطلوبی قرار ندارد. کلاسهای آموزش ضمن خدمت و کلاسهای ICDL و مداوم انگلیسی و دروس سواد اطلاعاتی در دانشگاهها پیشنهاد می شود.

کلید واژه ها: سواد اطلاعاتی - کتابداران - کتابخانه های دانشگاهی.

^۱ دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

مقدمه

در عصری که حجم عظیم انتشارات و اطلاعات تولید شده فرصت مطالعه همه آنها را برای ما از بین برده است، داشتن سواد اطلاعاتی اهمیت بسیاری دارد. سواد اطلاعاتی وسیله ای برای توانمندی فردی است که به مهارت فرد در تحلیل، اتخاذ تصمیمات محققانه و یا استقلال او در جستجوی حقیقت می انجامد. (ALA, 1989) عبارت سواد اطلاعاتی برای اولین بار در سال ۱۹۷۰ در مورد استفاده از کتابخانه ها مطرح شد. (فورد، ۱۳۷۴) سال ۱۹۹۰ سال بین المللی سواد نامیده شد. در سال ۱۹۹۰ بر اساس تعریف انجمن کتابداری آمریکا با سواد اطلاعاتی فردی است که توانایی تشخیص نیاز به اطلاعات را دارد و می تواند به جایی، ارزیابی و استفاده موثر از اطلاعات مورد نیاز بپردازد و بالاخره نحوه یادگیری را فراگیرند. شیوه تفکر در مورد اطلاعات به عنوان ضروریات زندگی روزمره و برقراری ارتباط انسانها با یکدیگر در جوامع اطلاعاتی در ۱۹۹۲ توسط مارایس بیان گردید. (نظری، ۱۳۸۴) وبر و جانستون نیز در سال ۲۰۰۱ تعریفی گسترده تر پیشنهاد کردند. (Webber & Johnson, 2003) بروس نیز سواد اطلاعاتی را به عنوان مجموعه مهارتهایی توصیف کرده است که یاریگر افراد در یافتن اطلاعات مورد نیاز هستند و به فراگیری تمام عمر افراد منجر می شوند. (Bruce, 2000) یادگیری تمام عمر، تفکر انتقادی، توانایی حل مساله، و تصمیم گیری مبتنی بر اطلاعات در شرایط گوناگون، خودراهبری، همکاری و مشارکت، نوآوری و بالاخره فراگیری نحوه یادگیری از جمله کارکردهای عمده سواد اطلاعاتی به حساب می آیند که در واقع فراگیری سواد اطلاعاتی را از اهمیت ویژه ای برخوردار ساخته اند. (کورن، ۱۳۷۸، سوزا، ۱۳۷۵) سازمانهای بین المللی نیز تحقیقات و بیانیه های در زمینه سواد اطلاعاتی ارائه داده اند. از دیدگاه یونسکو در این مورد نقش مهم اجتماعی و فرهنگی بر عهده کتابخانه است. (فورد، ۱۳۷۴) در کنفرانس ۱۹۹۳ ایفلا داشتن برنامه ها و فعالیتهای مشترک در زمینه آموزش استفاده کنندگان به عنوان یکی از راههای موثر پرداختن به موضوع سواد اطلاعاتی در حوزه های علوم و تکنولوژی بیان شد. (Maraise, 1992) مرکز منابع و اطلاعات تعلیم و تربیت (اریک) فعالانه در گردآوری اسناد و مدارک مربوط به سواد اطلاعاتی از سراسر جهان برای ذخیره در پایگاه اطلاعاتی می کوشد. (Webber & Johnson, 2003) در دهه گذشته، اقدامات بسیاری در زمینه سواد اطلاعاتی در سراسر جهان ثبت شده که در این میان به طور ویژه می توان به آنچه در آمریکای شمالی، استرالیا، آفریقای جنوبی و اروپای شمالی صورت پذیرفته است اشاره کرد. (Angeley, 2001) کتابداران بیشترین نقش در ارائه آموزش به کاربران کتابخانه خود را دارند و نکته اینجاست که خود کتابداران باید توانایی ها و سواد اطلاعاتی کافی داشته باشند تا بتوانند آنها را به مخاطبان خود منتقل کنند و خدمات اطلاع رسانی مناسبی به استفاده کنندگان از کتابخانه ها ارائه کنند. فقدان سواد اطلاعاتی در نزد کتابداران منجر به استفاده ناموفق از منابع می شود و سرمایه های عظیم مالی و انسانی که صرف تهیه، خرید و مجموعه سازی و سازماندهی انواع مواد و منابع علمی خارجی و داخلی می گردد، نمی تواند بالاترین بازده و بهره وری را به جامعه دانشگاهی برسانند. مشخص شدن سطح سواد اطلاعاتی کتابداران می تواند در برنامه ریزی آموزشی و آموزش ضمن خدمت برای آنان موثر باشد. هدف از این مقاله بررسی تطبیقی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای تهران، تربیت مدرس، شهید بهشتی و علوم پزشکی ایران و علوم پزشکی شهید بهشتی می باشد که، طی چند سال تحصیل در

دانشگاه و طی چند سال تجربه کاری و خدمت در کتابخانه سواد اطلاعاتی کافی مشتمل بر: آشنایی با اصول استفاده از کتابخانه و منابع اطلاعاتی، آشنایی با کامپیوتر و متعلقات آن و نرم افزارهای لازم، استفاده از بانکهای اطلاعاتی و شبکه جهانی اینترنت و ... را کسب نموده اند یا خیر؟ آیا دانشگاه محل خدمت آنان آموزشهای ضمن خدمت برای آنان در نظر می گیرد و این آموزشها تا چه حد مفید بوده و آموزشهای ضمن خدمت تأثیری در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران داشته است؟ چرا که هدف اصلی از آموزش کتابداری و اطلاع رسانی باید پرورش کتابدارانی باشد که در دو زمینه گردآوری و سازماندهی اطلاعات و مدیریت اطلاعات و نحوه استفاده از آنها مهارت داشته باشند تا بتوانند مهارتهای سواد اطلاعاتی را بدست آورند. (موسوی چلک، ۱۳۸۳) دوره های معتبر سواد اطلاعاتی که توسط کتابداران در کتابخانه ها ارائه می شود، می تواند باعث تغییر در زمینه های آموزشی شود. (Sharkey, 2006)

کتابداران در حوزه های مختلف علوم و فناوری نقش مهمی در تحقق سواد اطلاعاتی دارند. (فورد، ۱۳۷۴) همچنین به دلیل تأثیر خدماتشان در جامعه و لزوم آشنایی و تسلط بر استفاده از ابزارها و فناوری نوین، کتابداران نیازمند خودآموزی مستمر هستند و به خاطر به دست آوردن مهارتهای لازم در سواد اطلاعاتی جهت خدمت به افراد جامعه، کتابداران باید بر آموزش همیشگی و مادام العمر تأکید ورزند. (صیامیان، ۱۳۸۳) چرا که یادگیری سواد اطلاعاتی به صورت مادام العمر فرد را در چرخه تجربیات و عمل قدرتمند می سازد. (زمانی، ۱۳۸۲ و Andretta, 2007)

لازم است مفهوم سواد اطلاعاتی در برنامه های یادگیری آنها گنجانده و ادغام شود، بطوریکه فراگیران بتوانند نقش یک رهبر را در تجهیز افراد و موسسه ها ایفا نمایند (Westell, 1999)

روش بررسی

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی و توصیفی است. برای گردآوری اطلاعات از روش سرشماری استفاده شد و پرسشنامه تهیه شده در اختیار کلیه کارکنان کتابخانه های مرکزی دانشگاههای علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، تربیت مدرس و شهید بهشتی، که برابر ۱۰۰ نفر بودند، قرار گرفت. تحقیق حاضر در طی پنج ماه انجام شد و اطلاعات مورد نیاز برای این تحقیق از طریق پرسشنامه گردآوری شد. پرسشنامه شامل ۳۱ سوال بسته بود و در دو قسمت تهیه شده بود قسمت اول مربوط به مهارتهای اطلاع یابی و ارائه خدمات به کاربران کتابخانه های محل خدمت کتابداران بود و قسمت دوم مربوط به بررسی سواد اطلاعاتی و مهارتهای اطلاع یابی در زمینه رشته کتابداری بود. برای سنجش روایی پرسشنامه از روش اعتبار محتوایی استفاده شد و پرسشنامه تهیه شده مورد تأیید اساتید راهنما و مشاور قرار گرفت. نتایج ضریب آلفای کرونباخ نیز پایایی پرسشنامه را برای تک تک ابعاد و کل سؤالات پرسشنامه مورد تأیید قرار داد. ضریب آلفا برای کل پرسشنامه برابر ۰/۹۵ بدست آمد که این مقدار حاکی از پایایی مناسب و مطلوب سؤالات پرسشنامه بود. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روشهای آمار توصیفی نظیر تهیه جداول فراوانی، نمودارهای ستونی و محاسبه شاخصهای مرکزی مانند میانگین استفاده شد و در این راه از نرم افزار آماری SPSS استفاده شد.

یافته ها

۸۰ درصد جامعه پژوهش را زنان تشکیل داده و ۵۳ درصد سن کمتر از ۳۵ سال داشتند. نیمی از کارمندان کتابخانه های مورد بررسی (۵۱ درصد) را افراد دارای مدرک تحصیلی لیسانس تشکیل می دادند از لحاظ نوع استخدام بیشترین (۴۸ درصد) از کارکنان کتابخانه های مورد بررسی به صورت کارمند رسمی مشغول فعالیت بودند. از لحاظ میزان سابقه کاری ۵۲ درصد کارکنان کمتر از ۱۰ سال سابقه فعالیت دارند. در پاسخ به اولین سؤال اساسی پژوهش مبنی بر اینکه «سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید پزشکی، تهران، شهید بهشتی و تربیت مدرس به چه میزان می باشد؟» دو معیار مختلف برای سنجش میزان سواد اطلاعاتی کارکنان در نظر گرفته شد. در سنجش میزان سواد اطلاعاتی با استفاده از معیار اول میزان آشنایی و مهارت کارکنان در زمینه های مختلف، از خود افراد مورد سؤال قرار گرفت و مجموع این متغیرها به عنوان میزان سواد اطلاعاتی کارکنان لحاظ شد. طبق نتایج بدست آمده در دانشگاه تهران میزان سواد اطلاعاتی کارکنان برابر ۳/۹۴ و در حد نسبتاً زیاد، در دانشگاه تربیت مدرس میزان سواد اطلاعاتی برابر ۳/۹۰ و در حد نسبتاً زیاد، در دانشگاه علوم پزشکی ایران میزان سواد اطلاعاتی کارکنان برابر ۳/۶۸ و در حد نه چندان زیاد، در دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی میزان سواد اطلاعاتی کارکنان برابر ۴/۰۶ و در حد زیاد و در دانشگاه شهید بهشتی میزان سواد اطلاعاتی بر حسب اظهارات کارکنان برابر ۳/۷۲ بدست آمد است که نشان دهنده سواد اطلاعاتی نسبی کارکنان می باشد. در سنجش میزان سواد اطلاعاتی کارکنان بر حسب معیار دوم از نسبت پاسخهای صحیح داده شده به کل سؤالات استفاده شد. نتایج آزمون چهار گزینه ای نشان داد که در دانشگاه تهران تنها ۴۹/۴ درصد پاسخهای ارائه شده از سوی کارکنان صحیح بوده است که این امر بیانگر این است که سواد اطلاعاتی کارکنان دانشگاه تهران در حد متوسط رو به پایین می باشد. در دانشگاه تربیت مدرس ۵۶/۳ درصد پاسخهای ارائه شده از سوی کارکنان صحیح بوده است که این امر بیانگر این است که سواد اطلاعاتی کارکنان دانشگاه تربیت مدرس در حد متوسط رو به بالا و در حد مطلوب می باشد. در دانشگاه علوم پزشکی ایران ۵۸/۶ درصد پاسخهای ارائه شده در آزمون چهار گزینه ای از سوی کارکنان صحیح بوده و سواد اطلاعاتی کارکنان این دانشگاه در حد متوسط رو به بالا و مطلوبتری نسبت به کارکنان سایر دانشگاهها می باشد. در دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی ۵۰/۹ درصد پاسخهای صحیح ارائه شده از سوی کارکنان نشانگر سواد اطلاعاتی در حد متوسط و نه چندان مطلوب می باشد. در دانشگاه شهید بهشتی ۵۰/۵ درصد پاسخها صحیح بودند که سواد اطلاعاتی کارکنان این دانشگاه را در حد متوسط و نه چندان مطلوبی نشان می دهد. در پاسخ به دومین سؤال پژوهش در مورد اینکه «میزان استفاده کتابداران از ابزارهای جستجو و بازیابی منابع اطلاعاتی (اعم از دستی و ماشینی) چگونه است؟» پردازش داده های گردآوری شده نشان داد که طبق نظرات اکثریت کارکنان تمام منابع و ابزار های در نظر گرفته شده در این تحقیق در کتابخانه ها موجود می باشد و بر این اساس کمتر از نیمی از کارکنان یعنی ۳۰ درصد از چکیده نامه ها، ۳۵ درصد از فهرست برگه ای، ۳۶ درصد از بانکهای اطلاعاتی روی دیسک فشرده، ۳۹ درصد از کتابشناسی ها و ۴۰ درصد از نمایه نامه ها برای یافتن اطلاعات مورد نیاز استفاده می کنند. در مقابل نسبت بیشتری از کارکنان کتابخانه های مورد بررسی یعنی ۵۸ درصد از

بانکهای اطلاعاتی پیوسته و ۶۹ درصد از اینترنت و ۷۱ درصد از فهرست کامپیوتری استفاده می کنند (جدول ۱).

جدول ۱- توزیع درصد فراوانی نظرات کارکنان کتابخانه های مورد بررسی در مورد چگونگی یافتن اطلاعات مورد نیاز کاربران

منابع و ابزارها	وجود دارد	استفاده می کنند	بی اطلاع	استفاده نمی کنند
چکیده نامه ها	67	30	33	70
کتابشناسی ها	75	39	25	61
فهرست برگه ای کتابخانه	68	35	32	65
فهرست کامپیوتری کتابخانه	90	71	10	29
بانکهای اطلاعاتی پیوسته	87	58	13	42
بانکهای اطلاعاتی روی دیسک فشرده	73	36	27	64
نمایه نامه ها	75	40	25	60
اینترنت	89	69	11	31

در پاسخ به سؤال اساسی سوم پژوهش مبنی بر «کتابداران کدام دانشگاه میزان مهارت بیشتری در برآوردن نیاز کاربران دارند؟» نتایج تحقیق نشان داد که کارکنان دانشگاه تربیت مدرس با میانگین ۴/۱۳ در حد زیاد و بیشترین میزان مهارت را در استفاده از منابع دارند. به همین ترتیب کارکنان دانشگاه تهران با میانگین ۴/۰۷، دانشگاه شهید بهشتی با میانگین ۴/۰۳، دانشگاه علوم پزشکی ایران با میانگین ۳/۷۷ و دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی با میانگین ۳/۶۲ در رده های بعدی از لحاظ میزان مهارت در برآوردن نیاز کاربران دارند (جدول ۲).

جدول ۲- مقایسه میانگین امتیازات مهارتهای کارکنان در کتابخانه های دانشگاههای مورد بررسی

شماره گروه	میزان مهارت کارکنان کتابخانه ها	میانگین امتیازات				
		دانشگاه تهران	تربیت مدرس	علوم پزشکی ایران	شهید بهشتی	علوم پزشکی شهید بهشتی
۱	استفاده از زبان انگلیسی	3/85	3/69	3/61	4	3/28
۲	انتخاب و بهره گیری از منابع اطلاعاتی	4/24	4/19	3/72	4/22	3/78
۳	استفاده از عملگرهای جستجو	3/83	3/76	3/89	3/89	3/65
۴	استفاده از برگه دان کتابخانه	4/35	3/94	3/5	4/33	3/31
۵	استفاده از فهرست کامپیوتری کتابخانه	4/48	4/58	4/39	4/56	4/35
۶	شناخت منابع مرجع مربوط به کتابخانه	4/16	4	3/44	4	4
۷	شیوه های گردآوری	3/73	4	3/89	4/11	4

						اطلاعات از منابع اطلاعاتی	
3/6 9	3/19	3/67	4	3/82	3/69	ارزیابی منابع اطلاعاتی چاپی	۸
3/5 5	3/24	3/56	3/56	3/78	3/56	ارزیابی منابع اطلاعاتی الکترونیکی	۹
۱۹۳ ۳	۳۱۶۲	۴۱۰۳	۳۷۷۷	۴۱۱۳	۴۱۰۷	کل مهارتها	

در پاسخ به سؤال اساسی چهارم پژوهش مبنی بر « بیشترین منبع مورد استفاده کتابداران در رشته تخصصی شان کدام است؟ » نتایج تحقیق نشان داد که کتب فارسی با میانگین ۳/۸۲ و پایگاههای اطلاعاتی با میانگین ۳/۵۶ بیش از حد متوسط و تقریباً زیاد استفاده می شود و نشریات فارسی و کتب لاتین به ترتیب با میانگین ۳/۳۴ و ۳/۱ در حد متوسط به بالایی مورد استفاده قرار می گیرند. نشریات لاتین، پایگاههای اطلاعاتی بر روی دیسک فشرده (CD) و مجموعه مقالات گردهمایی های داخلی و خارجی به ترتیب با میانگین امتیاز ۲/۷۶، ۲/۷۷ و ۲/۸۷ کمترین میزان استفاده را توسط کارکنان در رشته تخصصی شان دارند (جدول ۳).

جدول ۳- میزان استفاده کارکنان کتابخانه های مورد بررسی از منابع به تفکیک دانشگاهها

میانگین میزان استفاده						منابع
کل کارکنان	علوم پزشکی کی ایران	علوم پزشکی کی بهشته ی	شهید بهشته ی	تربیت مدرس	دانشگاه تهران	
3/82	3/5	3/8	3/61	3/58	4/39	کتب فارسی
3/1	2/7 2	3/1	2/83	3/12	3/5	کتب لاتین
2/87	2/3 3	3/6	2/61	2/85	3/14	مجموعه مقالات گردهمایی های داخلی و خارجی
2/77	2/6 7	3	2/56	2/5	3/14	پایگاههای اطلاعاتی بر روی دیسک فشرده (CD)
3/56	3/6 7	4/5	3/5	2/85	3/86	پایگاههای اطلاعاتی
3/34	3/1 1	3/7	2/83	3/35	3/68	نشریات فارسی
2/76	2/3 3	3/6	2/44	2/85	2/86	نشریات لاتین
3/17	2/9 0	3/61	2/91	3/01	3/51	کل منابع

در پاسخ به پنجمین سؤال اساسی پژوهش مبنی بر «مهمترین روش مورد استفاده کتابداران برای روزآمد کردن و کسب اطلاعات در زمینه کتابداری کدام است » نتایج تحلیل داده ها نشان داد که اینترنت بیشترین نقش را در این زمینه دارد بطوریکه ۸۰ درصد کارکنان از این روش استفاده می کنند. بر همین اساس ۶۱ درصد کارکنان بحث و گفتگو با همکاران، ۵۹ درصد شرکت فعال در برنامه های آموزشی ضمن خدمت، ۵۴ درصد فصلنامه ها و مجلات مرتبط با کتابداری، ۵۲ درصد شرکت در سمینارها و گردهمایی های کتابداری، ۴۹ درصد خبرنامه ها و بولتن ها و ۴۰ درصد پایگاههای اطلاعاتی آنلاین و ۳۵ درصد

عضویت و شرکت در انجمن های کتابداری را برای روزآمد کردن و کسب اطلاعات در زمینه کتابداری ترجیح داده و مورد استفاده قرار می دهند(جدول ۴).

جدول ۴- مقایسه روش مورد استفاده کارکنان برای روزآمد سازی اطلاعات به تفکیک دانشگاهها

روش روزآمد سازی	دانشگاه تهران		تربیت مدرس		علوم پزشکی ایران		علوم پزشکی بهشتی		شهید بهشتی		کل کارکنان	
	نسبت در دانشگاه	فرآیندی	نسبت در دانشگاه	فرآیندی	نسبت در دانشگاه	فرآیندی	نسبت در دانشگاه	فرآیندی	نسبت در دانشگاه	فرآیندی	درصد فرآیندی	فرآیندی
شرکت در سمینارها و ورکدهایی های کتابداری	3 9 /	3 3 /	5 5 /	5 5 /	7 0 /	7 0 /	5 2 /	5 5 /	5 6 /	5 6 /	5 2 /	5 0 %
استفاده از اینترنت	7 1 /	7 3 /	7 7 /	7 3 /	1 0 /	1 0 /	8 0 /	9 4 /	9 4 /	9 4 /	8 0 /	0 0 %
خبرنامه ها و بولتن ها و...	4 2 /	2 6 /	5 5 /	2 6 /	7 0 /	7 0 /	4 2 /	7 2 /	7 2 /	4 9 /	0 0 %	
فصلنامه ها و مجلات مرتبط با کتابداری	4 6 /	4 2 /	4 4 /	2 2 /	9 0 /	9 0 /	5 2 /	7 2 /	7 2 /	5 4 /	0 0 %	
پایگاههای اطلاعاتی آنلاین	5 0 /	5 5 /	2 7 /	1 5 /	8 0 /	8 0 /	4 0 /	5 0 /	5 0 /	4 0 /	0 0 %	
بحث و گفتگو با همکاران	4 2 /	7 6 /	6 6 /	7 6 /	7 0 /	7 0 /	5 5 /	5 6 /	5 6 /	6 1 /	0 0 %	
عضویت و شرکت در انجمن های کتابداری	2 8 /	1 5 /	4 4 /	1 5 /	7 0 /	7 0 /	4 4 /	4 4 /	4 4 /	3 5 /	0 0 %	
شرکت در برنامه های آموزشی ضمن خدمت	5 3 /	4 6 /	7 2 /	4 6 /	5 0 /	5 0 /	9 8 /	7 8 /	7 8 /	5 9 /	0 0 %	

در پاسخ به ششمین سؤال اساسی پژوهش مبنی بر « کتابداران در دوران خدمت جهت کسب اطلاعات تخصصی مورد نیاز، چه مشکلاتی دارند؟» یافته های تحقیق نشان داد که ۶۴ درصد کارکنان کتابخانه ها تا حد زیاد و خیلی زیادی با مشکل عدم آگاهی از منابع جدید مواجه هستند. ۵۲ درصد از کارکنان با مشکل عدم تسلط کافی به متون انگلیسی در حد زیاد و ۲۵ درصد در حد متوسط مواجه هستند. ۵۰ درصد کارکنان تا حد زیاد و ۸ درصد تا حدودی مهارتهای استفاده از رایانه و نرم افزارها را ندارند و ۴۶ درصد کارکنان کتابخانه های مورد بررسی تا حد زیاد و ۱۷ درصد تا حدودی عدم وجود اطلاعات تخصصی مورد نیاز را مانع دستیابی خود به اطلاعات عنوان نموده اند. مقایسه میزان مواجهه کارکنان با این مشکلات نشان می دهد که کارکنان کتابخانه دانشگاه تهران با میانگین ۳/۷۹ بیش از کارکنان سایر کتابخانه ها با مشکلات دستیابی به منابع برخوردارند. کارکنان دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی با میانگین ۳/۴۳، تربیت مدرس با میانگین ۳/۳۳، شهید بهشتی با میانگین ۳/۲۹ و کارکنان کتابخانه

دانشگاه علوم پزشکی ایران با میانگین ۲/۸۲ با این مشکلات در دستیابی به اطلاعات مواجه هستند. (جدول ۵)

جدول ۵- مقایسه میزان مواجهه کارکنان کتابخانه های مورد بررسی با مشکلات دستیابی به اطلاعات به تفکیک دانشگاهها

میانگین امتیازات						موانع و مشکلات
کل کارکنان	علوم پزشکی ایران	علوم پزشکی بهشتی	شهید بهشتی	تربیت مدرس	دانشگاه تهران	
3/71	3/11	3/4	3/89	3/58	4/21	عدم آگاهی از منابع جدید
3/45	3	3/5	3/28	3/65	3/64	عدم تسلط کافی به متون انگلیسی
3/14	2/5	3/4	2/83	3/08	3/71	نداشتن مهارتهای استفاده از رایانه و نرم افزارها
3/17	2/67	3/4	3/17	3	3/57	عدم وجود اطلاعات تخصصی مورد نیاز
3/37	2/82	3/43	3/29	3/33	3/79	کل موانع

در پاسخ به هفتمین سؤال اساسی پژوهش مبنی بر «دانشگاههای علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، شهید بهشتی و تربیت مدرس برای ارتقای سواد اطلاعاتی کتابدارانشان در طی دوران خدمت چه اقداماتی کرده اند؟» با توجه به نتایج بدست آمده در (جدول ۶) و با نگاهی به کل جامعه آماری مشاهده می شود که کتابخانه های دانشگاه های مورد بررسی برای کارکنان خود امکان شرکت در کارگاههای آموزشی یک یا چند روزه و همچنین آموزشهای تخصصی کوتاه مدت را بیشتر از سایر فعالیتهای فراهم نموده اند.

جدول ۶- نظرات کارکنان کتابخانه های مورد بررسی در مورد اقدامات آموزشی انجام شده توسط دانشگاهها

درصد فراوانی به تفکیک هر دانشگاه						گروه ها
کل کارکنان	شهید بهشتی	علوم پزشکی بهشتی	علوم پزشکی ایران	تربیت مدرس	دانشگاه تهران	

60/0 %	94/4 %	100/0 %	72/2 %	53/8 %	21/4 %	برگزاری کارگاههای آموزش یک یا چند روزه
37/0 %	50/0 %	50/0%	44/4 %	19/2 %	35/7 %	امکان شرکت در سمینارها ی کتابداری
57/0 %	50/0 %	70/0%	61/1 %	46/2 %	64/3 %	آموزشهای کوتاه مدت تخصصی
14/0 %	16/7 %	10/0%	5/6%	11/5 %	21/4 %	آموزشهای بلند مدت تخصصی
28/0 %	38/9 %	20/0%	5/6%	53/8 %	14/3 %	ارائه بروشور و یا جزوات آموزشی

در پاسخ به هشتمین سؤال اساسی پژوهش مبنی بر « آیا آموزشهای ضمن خدمت تأثیری در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران داشته است؟ » نتایج نشان داد که ۵۴ درصد از پاسخهای کارکنان دوره گذرانده صحیح بود در حالیکه این نسبت برای کارکنان دوره نگذرانده برابر ۴۸/۸ درصد بود و براین اساس مشاهده شد که آموزشهای ضمن خدمت در ارتقای سواد اطلاعاتی کارکنان تا حدودی مؤثر بوده است و برای تأیید این موضوع نتایج نشان داد که ۸۰ درصد کارکنان نیاز زیادی به آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی مانند: آموزش در زمینه یافتن موضوع تحقیق، جستجو در منابع اطلاعاتی، گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارزیابی و آموزش مسایل حقوقی مربوط به اطلاعات دارند و ۹۲ درصد کارکنان معتقدند که دریافت اطلاعات علمی تأثیر بسیار زیادی در زمینه حرفه کتابداری در بهبود کارایی یک کتابدار دانشگاهی دارد و ۹۲ درصد کارکنان اهمیت آموزش ضمن خدمت کتابداری را در حد بسیار زیادی ارزیابی نموده اند.

جدول ۷- میزان سواد اطلاعاتی کارکنان کتابخانه های مورد بررسی در مورد اقدامات آموزشی انجام شده توسط دانشگاهها

کل کارکنان	شهید بهشتی	علوم پزشکی بهشتی	علوم پزشکی ایران	تربیت مدرس	دانشگاه تهران	میزان سواد اطلاعاتی
۳/۸۵	۳/۷۲	۴/۰۶	۳/۶۸	۳/۹۰	۳/۹۴	میانگین شاخص های ۱۸ گانه بر اساس اظهارات کارکنان
53/2	50/5	50/9	58/6	56/3	49/4	درصد پاسخ های صحیح به آزمون

بحث و نتیجه گیری

برای بررسی فرضیه پژوهش مبنی بر «سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای علوم پزشکی ایران ، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، شهید بهشتی و تربیت مدرس در حد مطلوبی است.» از نتایج اولین سؤال

اساسی پژوهش استفاده شد. در این تحقیق از دو معیار برای سنجش میزان سواد اطلاعاتی کارکنان، یکی بر اساس اظهارات کارکنان و دیگری بر اساس نسبت پاسخهای صحیح به آزمون چهار گزینه ای استفاده شد. در استفاده از معیار اول با توجه به اینکه در این تحقیق از طیف لیکرت ۵ گزینه ای استفاده شد و با توجه به اینکه میانگین بدست آمده عددی بین ۱ تا ۵ می باشد و حد فاصل بین متوسط و زیاد عدد ۳/۵ می باشد، لذا در صورتیکه میانگین بدست آمده بزرگتر از ۳/۵ باشد گوییم که میزان سواد اطلاعاتی در حد مطلوبی می باشد که هر چقدر این میانگین به عدد ۵ نزدیکتر باشد، میزان سواد اطلاعاتی کارکنان بیشتر است. با توجه به مقادیر بدست آمده برای میزان سواد اطلاعاتی کارکنان کتابخانه های دانشگاهها (جدول ۷) مشاهده شد که میانگین شاخصهای ۱۸ گانه بر اساس اظهارات کارکنان با میانگین درصد پاسخهای صحیح به آزمون متفاوت است، در سنجش میزان سواد اطلاعاتی کارکنان بر حسب معیار دوم اگر نسبت پاسخهای صحیح ارائه شده کمتر از ۲۰ درصد را خیلی بد، بین ۲۰ تا ۴۰ درصد را بد، ۴۰ تا ۶۰ درصد را متوسط، ۶۰ تا ۸۰ درصد را خوب و بالای ۸۰ درصد را بسیار خوب تعریف نماییم، در صورتیکه نسبت پاسخهای صحیح ارائه شده بیش از ۶۰ درصد باشد می توان گفت که سواد اطلاعاتی کارکنان در حد مطلوبی می باشد و هر چقدر این میانگین به ۱۰۰ نزدیکتر باشد، میزان سواد اطلاعاتی کارکنان بیشتر است. با توجه به نتایج آزمون چهار گزینه ای در جدول ۷ و با توجه به دو معیار محاسبه شده می توان گفت که میزان سواد اطلاعاتی کارکنان کتابخانه هر دانشگاه در حد متوسطی می باشد. در تحقیقات مشابه بر روی دانشجویان توسط پریخ و حسن زاده و بختیار زاده صورت گرفت نتایج مشابهی بدست آمد (پریخ و حسن زاده، ۱۳۸۰ و بختیارزاده، ۱۳۸۱)، همچنین در تحقیقی که جولاهی ساروی بر روی سرپرستاران بیمارستانها انجام داد به همین نتایج رسید. (جولاهی ساروی، ۱۳۸۵) بر اساس یافته های پژوهش موارد زیر پیشنهاد می شود: چون ۵۲ درصد از نیروها، جوان و پر انرژی هستند، با توجه به ظهور فناوری های جدید در امر اطلاع رسانی باید نسبت به افزایش توان و دانش این کارکنان در ارائه خدمت به کاربران با فراهم آوردن امکانات آموزشی لازم اقدام نمود و با بکارگیری سیاستهای مناسب و شناخت مشکلات آنها زمینه مناسبی برای ارتقای سواد اطلاعاتی و تمهیداتی برای آموزشهای ضمن خدمت آنان در نظر گرفت. بیشترین مشکل از نگاه کتابداران عدم تسلط به متون انگلیسی و عدم مهارت استفاده از رایانه و نرم افزارها بیان شده است، برگزاری کلاسهای ICDL و کلاسهای آموزش زبان انگلیسی مداوم پیشنهاد می شود. با توجه به اظهار نظر کتابداران در مورد نیاز به آموزشهای استفاده از رایانه پیشنهاد می شود در دوران تحصیل دروسی با عناوین سواد اطلاعاتی در دوران تحصیل کتابداران در دانشگاهها فراهم آید. همچنین پیشنهاد می شود مدیران و رؤسای کتابخانه ها و دانشگاهها توجه بیشتری به کتابداران کرده و آنها را در ارتقای سواد اطلاعاتی یاری کنند. و پیشنهاد می شود در هنگام آزمونهای استخدامی و یا پذیرش نیروی انسانی متخصص کتابداری، از نظر سطح سواد اطلاعاتی نیز بررسی شوند.

تقدیر و تشکر

پژوهشگر بدین وسیله مراتب تشکر و قدردانی خود را از کلیه کتابدارانی که در این پژوهش شرکت داشتند اعلام می نماید.

منابع

- بختیار زاده، ا.، ۱۳۸۱، بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر دوره کارشناسی دانشگاه الزهرا. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، ص. ۸.
- پریخ، م. و حسن زاده، ح.، ۱۳۸۰، سواد اطلاعاتی: پژوهشی پیرامون چگونگی سبک سواد اطلاعاتی. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. بهار و تابستان، ص. ۳۳۴-۳۱۷.
- جولاهی ساروی، ل.، ۱۳۸۵، بررسی میزان سواد اطلاعاتی سرپرستاران در بیمارستانهای خصوصی شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علوم انسانی واحد تهران شمال. زمانی، ع.، ۱۳۸۲، استناداردهای سواد اطلاعاتی، فصلنامه اطلاع رسانی، ۱۹(۱ و ۲): ۳۴-۴۱.
- سوزا، ف.د.، ۱۳۷۵، ایفلا: نیروی پشتیبانی آزادی بیان، دفاع از آزادی بیان مسئولیت همگان است، ترجمه فریبرز خسروی، در گزیده مقالات ایفلا ۹۵ (ترکیه ۲۱ - ۲۰ اوت ۱۹۹۵). تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۱۴۲-۱۳۵.
- صیامیان، ح.، شهرابی، ا.، ۱۳۸۳، ویژگیهای با سواد اطلاعاتی در قرن بیست و یکم، همایش آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی و موزه ها، مشهد ۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳. مشهد: سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی، ص. ۴۴۲-۴۴۳.
- فورد، ب. ج.، ۱۳۷۴، سواد اطلاعاتی به عنوان یک مانع، ترجمه ثریا فزل ایاق، در گزیده مقالات ایفلا (کوبا: ۲۷-۲۱ اوت ۱۹۹۴). تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۲۳۴-۲۲۴.
- کورن، م.، ۱۳۷۸، حق دسترسی به اطلاعات به عنوان شرطی برای پیشرفت بشر، ترجمه آتش جعفرنژاد، گزیده مقالات ایفلا ۹۷ (دانمارک: ۳۱ اوت - ۵ سپتامبر ۱۹۹۷). تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۱۱۶-۹۰.
- موسوی چلک، ا.، ۱۳۸۳، لزوم آموزش ارزیابی کیفیت منابع اینترنتی به کتابداران و استفاده کنندگان به منزله بخشی از برنامه ارتقای سواد اطلاعاتی، همایش آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی و موزه ها، مشهد ۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳، ص. ۵۰۸-۴۹۵.
- نظری، م.، ۱۳۸۴، سواد اطلاعاتی، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ص. ۴۲-۳۳ و ۶۲-۹۲.
- American Library Association Presidential Committee on Information Literacy, Final report, Chicago, III, ALA, 1989.*
- Andretta, S., 2007, *Phenomenography: a Conceptual framework for information literacy education*, Aslib proceedings: new Information perspectives, 59(2):152-168.
- Angeley, R., Purdue, J., 2001, *Information Literacy: an overview*. <http://www.ac.wvu.edu/~dialogue/issue6.html>
- Bruce, C., Candy, P., 2000, *Information Literacy Around The World. Advances in Programs and Research*, Wagga Wagga, New south Wales: Charles strut university.
- Maraise, J.J., 1992, *Evaluation of Information Literacy as Product of Information Education*. South African Journal of Library and Information Science, 60(2):75-79.

Sharkey, J., 2006, *Towards Information Fluency: Applying a different model to an information literacy credit course*, *References Services Review*. 34(1): 71-85.

Webber, S., Johnston, B., 2003, *Information Literacy: Definitions and Models*. [http://dis.shef.ac.uk/literacy/difinitions.htm\(4may2003\)](http://dis.shef.ac.uk/literacy/difinitions.htm(4may2003))

Westell, M., Ritchie, L., 1999, *Information Literacy Group: Information Literacy Difinitions and Competencies*, university of Calgary library, <http://www.ucalgary.ca/library/ILG/workdef.html> (20aug 2002)

کتابخانه ها و کتابداران دانشگاهی و برنامه های سواد اطلاعاتی محسن فلاح^۱

چکیده

به مجموعه دانش و توانایی های فرد، که فرد بتواند نیاز اطلاعاتی خود را بصورت دقیق تشخیص داده، شناسایی و آنها را بر حسب ارتباط با نیاز اطلاعاتی خود ارزیابی کند، سواد اطلاعاتی گفته می شود. در این مقاله با علم به سهم بسزای کتابداران در شکل گیری و پرورش سواد اطلاعاتی به بررسی این موضوع در طی یک تحقیق تطبیقی در دانشگاه علوم پزشکی مازندران (ساری)، دانشگاه علوم پزشکی بابل و دانشگاه مازندران - بابل، پرداخته شده است. برای گردآوری اطلاعات از روش سرشماری استفاده شد و پرسشنامه تهیه شده، بر اساس شش مهارت آیزنبرگ و برکوویتز، در اختیار کلیه کتابداران کتابخانه های دانشگاه های مورد بررسی که تعداد آنها ۸۵ نفر بودند، قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش های آماری توصیفی نظیر تهیه جداول فراوانی، نمودارهای ستونی و محاسبه شاخص های مرکزی مانند میانگین استفاده شد. جهت تحلیل داده ها از نرم افزار آماری SPSS استفاده شد. در خاتمه با تکیه بر اطلاعات آماری میزان سواد اطلاعاتی کتابداران به چالش کشیده شده است و برخلاف این نظریه که کتابداران سهم بسزایی در شکل گیری و پرورش سواد اطلاعاتی دارند، در این تحقیق، تنها ۱۲ درصد از پاسخ دهندگان در پژوهش حاضر اولویت اول در این امر را به کتابدار داده بودند و عملاً نقش قابل ملاحظه ای در این ارتباط برای کتابداران قائل نشده بودند.

کلید واژه ها: سواد اطلاعاتی، کتابخانه های دانشگاهی، شش مهارت آیزنبرگ

بخش اول: مقدمه و بیان مساله

اصطلاح باسواد اطلاعاتی^۲ را اول بار زورکوفسکی^۳ در سال ۱۹۷۴ در پیشنهاد طرح خود به کمیته ملی کتابخانه ها و علوم اطلاع رسانی ایالات متحده^۴ مطرح نمود. وی دریافت که افراد باسواد اطلاعاتی به مراتب توانایی بهتری در بهره برداری از اطلاعات دارند. او پیشنهاداتی را به دولت آمریکا ارائه داد که بنیان برنامه ای ملی با نام سواد اطلاعاتی مربوط به کار را با هدف کسب آزادی پایه ریزی نمود (نظری ۱۳۸۴، ۹). این مفهوم دوباره در سال ۱۹۷۶ در مقاله بورچینال^۵ در سمپوزیوم کتابخانه دانشگاه A&M تگزاس^۶ مطرح شد. در همین سال مفهومی متفاوت از سواد اطلاعاتی مطرح شد که خارج از حوزه کتابداری بود. کیس هاملینگ^۷ مشاور در امر ارتباطات

^۱. فارغ التحصیل کارشناس ارشد کتابداری از دانشگاه آزد همدان و کتابدار دانشگاه غیرانتفاعی شمال - آمل

^۲- information Literate

^۳- zurkowski

^۴- uS National Commission on Libraries and Information Science

^۵- burchinal

^۶- symposium University Library Texas A&M

^۷- hamling

^۸- literacy

^۹- ala

جمعی، سواد اطلاعاتی را بعنوان نیازی عمومی مطرح نمود که برای کسب آزادی و رهایی از چارچوب های کنترلی و محدود مؤسسه ها نیاز است. از نظر وی باید به افراد این فرصت داده شود تا در شرایط ویژه، خود رأساً^۱ تصمیم گیری کنند (نظری ۱۳۸۴، ۹). سال ۱۹۹۰ سال بین المللی سواد^۱ نامیده شد و در واقع تلاشی ده ساله، برای کاهش بی سوادی در این سال رقم خورد. با آغاز دهه ۱۹۹۰ تعریف انجمن کتابداری آمریکا^۹ از سواد اطلاعاتی در سطح جهانی پذیرفته شد و به بحثی داغ در حوزه کتابداری تبدیل گردید (نظری ۱۳۸۴، ۱۳). از سال های ۱۹۹۰ به بعد، آموزش استفاده از کتابخانه با گسترش فوق العاده، به عنوان بخشی از برنامه های گسترش سواد اطلاعاتی مطرح گردید. (فتاحی ۱۳۷۸، ۱۴۷-۱۴۹) واژه آموزش سواد اطلاعاتی جایگزین عبارت آموزش استفاده کنندگان و استفاده از کتابخانه و منابع اطلاعاتی گردید (بختیار زاده ۱۳۷۸، ۸). تحقیقات نشان می دهند که بیشتر متون تولید شده در زمینه سواد اطلاعاتی متعلق به کتابداران هستند و پیوندهای شفافی با بحث و تجربه اولیه آموزش کتابشناختی و مهارت های کتابخانه ای در این زمینه به چشم می خورد. بسیاری از تعاریف مطرح شده در خصوص سواد اطلاعاتی بر اساس باسواد اطلاعاتی تبیین شده اند تا خود سواد اطلاعاتی (نظری ۱۳۸۴، ۱۴). امروزه سواد اطلاعاتی را مجموعه توانایی هایی تعریف کرده اند که به کمک آنها می توان تشخیص داد در چه زمانی به اطلاعات نیاز است، و به جایی، ارزیابی و به کارگیری مؤثر اطلاعات مورد نیاز پرداخت (ACRL ۲۰۰۰).

مروری بر ادبیات تحقیق (پیشینه تحقیق)

ساده ترین حالت سواد مشتمل بر توانمندی کاربرد زبان است، بدین معنا که، فرد باسواد قادر به خواندن، نوشتن و درک زبان بومی خود باشد. خواندن، نوشتن و آشنایی با حساب هنوز به عنوان مهارت های اساسی در سواد به شمار می آیند، اما امروزه مهارت های دیگری نیز برای بهره گیری از اطلاعات، حضور بانشاط در جهان ارتباطات و تعامل پویا با رسانه ای مبتنی بر فناوری اطلاعات لازم است اینگونه مهارت ها در عبارت سواد اطلاعاتی خلاصه می شود (سالاری و حسن آبادی ۱۳۸۳، ۹۸). مدل های زیادی به مانند مدل بروس^{۱۰} در زمینه سواد اطلاعاتی و باسواد اطلاعاتی شدن، که نشان از اهمیت موضوع سواد اطلاعاتی دارد، پیشنهاد شده است که در جدول ۱ آورده شده است.

^{۱۰}- bross model

جدول ۱ انواع مدل های در زمینه سواد اطلاعاتی

ردیف	مدل	موضوع مطرح شده در مدل
۱	مدل بروس	هفت مسیر متفاوت را برای تجربه سواد اطلاعاتی تبیین می کند
۲	مدل کولتاو	وی مشتمل بر رشد پیشرفت تفکرات در خصوص یک موضوع پژوهشی به همراه فرایند کاوش ، عملیات جستجو و استفاده از منابع اطلاعات است
۳	مدل جستجوی اطلاعات	ارتباط بین مفاهیم کاربر و رفتار کاربر را ترسیم می کند
۴	مدل های سواد اطلاعاتی با رویکرد فرآیندی	مقایسه ای فشرده از مراحل و گامهایی که برای فراگیری و اجرای مطلوب مهارتهای سواد اطلاعاتی مورد استفاده قرار می گیرند
۵	رویکرد حل مسئله : " شش مهارت بزرگ "	این مدل را که آیزنبرگ و برکوویتز ارائه کرده اند رویکردی کلی به حل مسئله اطلاعاتی دارد و شش گام اصلی را برای یادگیری عرضه می کند

به عبارتی کلی تر مفهوم سواد اطلاعاتی، قدرت دسترسی مؤثر به اطلاعات با ارزش ، آگاهی چگونگی سازماندهی دانش واطلاعات ، روش های مختلف جستجو ، توان تشخیص مشکل و شناخت مؤثر ترین اطلاعات برای رفع آن می باشد. بر اساس استاندارد مهارت سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی، انجمن کتابخانه های دانشگاهی و پژوهشی آمریکا^{۱۱} (۲۰۰۰) یک فرد برخوردار از سواد اطلاعاتی از ویژگیهای زیر برخوردار است(منصوریان و نعیم آبادی ۱۳۸۳ ، ۴۰۷):

- ۱) توانایی در تعیین درجه نیاز به اطلاعات
- ۲) توانایی در دسترسی مؤثر و بهینه به منابع اطلاعاتی
- ۳) آگاهی از چگونگی ارزیابی منتقدانه منابع اطلاعاتی و مآخذهای آن
- ۴) مهارت در ایجاد پیوندهای لازم بین اطلاعات برگرفته از منابع اطلاعاتی برگزیده و دانسته های قبلی خود
- ۵) توانایی به کارگیری و استفاده بهینه از اطلاعات به دست آمده برای انجام مقصود مورد نظر
- ۶) اطلاع از ملاحظات قانونی ، اقتصادی و اجتماعی مربوط به استفاده و دسترسی به اطلاعات (مثل حقوق مؤلف ، شیوه استناد دهی و موارد مشابه).اما در فرهنگ کتابداری سواد اطلاعاتی آگاهی از قابلیت های محاسباتی و توانایی تشخیص و بیان روشن مسائلی که به کمک فن آوری رایانه ای قابل حل هستند، تعریف شده است.

مقدس زاده (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان " بررسی سواد اطلاعاتی اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد مشهد " به این نتیجه رسید میزان سواد اطلاعاتی ۸۵/۲ درصد از پاسخ دهندگان زیاد و خیلی زیاد می باشد ، در عین حال ۵۲/۵ درصد نیاز به آموزش جهت کسب مهارتهای سواد اطلاعاتی را زیاد و خیلی زیاد برآورده کرده بودند. ولی تنها ۱۳/۲ درصد از پاسخ دهندگان اولویت اول را به کتابدار داده بودند و عملاً نقش قابل

ملاحظه ای در این ارتباط برای کتابداران قائل نشده بودند (مقدس زاده ۱۳۸۵). اسماعیل وزیری (۱۳۸۵) در پایان نامه خود با عنوان بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های دانشگاه شیراز، پرداخته است هدف از این پژوهش بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های دانشگاه شیراز بود. با استفاده از روش توصیفی - پیمایشی انجام گرفت. نتایج بدست آمده از پژوهش نشان داد که اکثریت جامعه آماری خواستار برگزاری دوره های آموزشی آشنایی با کتابخانه و شیوه های مختلف کسب اطلاعات توسط کتابداران متخصص بودند (وزیری ۱۳۸۵) و محققان زیادی در داخل کشور به لزوم نقش اینترنت در سواد اطلاعاتی اشاره کردند از قبیل (پریخ و حسن مقدس زاده ۱۳۷۸، ۳۳۴-۳۱۷)، (اصغر بختیاری زاده ۱۳۸۱، ۸)، (زمانی ۱۳۸۲، ۴۱-۳۴)، (مدیر امانی ۱۳۸۵، ۲۴۷)، (جولاهی ۱۳۸۵، ۱) و .... با توجه به تحقیقات متعددی جدیدی که در زمینه سواد اطلاعاتی در ایران صورت گرفته و تعدادی از آنها در این قسمت ذکر گردید، می توان نتیجه گرفت که با رواج فناوری اطلاعات و ضرورت استفاده جدی متخصصان اطلاع رسانی، کتابداران، دانشجویان و سرانجام عامه مردم از این پدیده، بحث سواد اطلاعاتی موضوع روز شده و نیاز به توجه بسیار همه سازمان ها، خصوصاً دانشگاه های کشور دارد و از آنجا که یافته های اکثر این پژوهش ها مبنی بر سطح پایین سواد اطلاعاتی در بین دانشجویان و دیگر جوامع نیازمند سواد اطلاعاتی است، تلاش جدی در ارتقای این زمینه را می طلبد، همچنین ارزشیابی برنامه های سواد اطلاعاتی و آموزش های کتابخانه ای، در تعیین ارزش برنامه ها و فعالیت ها و فنون آموزشی مشخص کننده نیازها و توجه بیشتر مسئولین به این فعالیت ها می باشد و اینکه چه متغیر هایی را باید مد نظر قرار داد و مؤثر ترین این راهکار ها کدامند و اثر این ارزیابی بر روی فرهنگ اساسی و اصیل کتابخانه هایمان را چگونه می توانیم ارزیابی کنیم و آنرا رواج دهیم و اثرات فرهنگی آنها را بر روی عملکرد افراد یا فکرشان ببینیم. آیا این برنامه ها اثر کاربردی بر روی موفقیت دانشگاه ها و مراکز علمی دارند و از چه مواد آموزشی دیگر می توانند در این راه کمک گرفت بهترین و مؤثرترین روش های استاندارد شده جهت ارزیابی سواد اطلاعاتی در گروه های مختلف یادگیری کدامند و همچنین در آخر نیز سودمند ترین روش را انتخاب و پیاده باید کرد و بتوان با نهایت درایت به دیگران (کاربران، مراجع کننده گان، ...) انتقال داد، از این رو نویسنده این مقاله را بر آن داشت تا به تعیین میزان سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاه های استان مازندران (به عنوان منطقه موردی)، که در حین پژوهش در کتابخانه های دانشگاهها در حال خدمت بوده اند، پرداخته تا با ارزیابی دقیق و تحلیل داده ها و پیدا نمودن نقاط ضعف و قوت، بتوان راهکاری ارزشمند در نیل به توسعه سواد اطلاعاتی دانشگاه های استان و در حالت جامع تر دانشگاه های کشور در رسیدن به خودکفائی هرچه سریع تر علمی فراهم آید.

بخش دوم: هدف، پرسش، فرضیه ها و ... پژوهش

هدف کلی این پژوهش سنجش تطبیقی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای استان مازندران است.

در این تحقیق این هدف کلی به اهداف جزئی زیر تقسیم بندی شده است:

- تعیین میزان مهارتهای کتابداران از نظر درک درست نیاز اطلاعاتی شان
- تعیین میزان مهارتهای کتابداران از نظر راهبردهای جستجوی اطلاعات

- تعیین میزان مهارت‌های کتابداران از نظر مکان یابی و دستیابی به اطلاعات
  - تعیین میزان مهارت‌های کتابداران از نظر استفاده از اطلاعات
  - تعیین میزان مهارت‌های کتابداران از نظر ترکیب اطلاعات جدید با دانسته های قبلی شان
  - تعیین مهارت‌های کتابداران نظر ارزیابی نتیجه در رابطه با رفع نیاز اطلاعاتیشان
- پرسش های اساسی پژوهش در ۶ سوال خلاصه شده است:
- مهارت های کتابداران دانشگاه های مورد مطالعه از نظر درک درست نیاز اطلاعاتی شان در چه حد است؟
  - مهارت‌های کتابداران دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر راهبردهای جستجوی اطلاعات در چه حد است؟
  - مهارت‌های کتابداران دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر مکان یابی و دستیابی به اطلاعات در چه حد است؟
  - مهارت‌های کتابداران دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر استفاده از اطلاعات در چه حد است؟
  - مهارت‌های کتابداران دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر ترکیب اطلاعات جدید با دانسته های قبلی شان در چه حد است؟
  - مهارت‌های کتابداران دانشگاه‌های مورد مطالعه از نظر ارزیابی نتیجه فرایند جستجو در رابطه با رفع نیاز اطلاعاتیشان در چه حد است ؟
- برای یافتن پاسخ این سوالات دو پیش فرض صورت گرفته است:
- بین سواد اطلاعاتی کتابداران متخصص و غیر متخصص رابطه معنی داری وجود دارد.
  - بین سواد اطلاعاتی کتابداران با مقاطع تحصیلات تکمیلی و سایر کتابداران رابطه معنا داری وجود دارد.
- متغیر وابسته در این پژوهش کتابداران دانشگاه‌های استان مازندران می باشد. متغیر مستقل در این پژوهش ملاکها و پارامترهای سواد اطلاعاتی مورد نظر آیزنبرگ که شامل شش مهارت است می باشد در تحقیق حاضر کلیه کارمندانی که به عنوان کتابدار مشغول انجام وظیفه در کتابخانه های دانشگاه های استان مازندران اعم از علوم پزشکی بابل، علوم پزشکی مازندران و دانشگاه مازندران، که در زمان تحقیق در بخش های مختلف کتابخانه مشغول بکار بوده و شامل افراد با تحصیلات دیپلم، کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا در رشته های کتابداری و غیر کتابداری می باشند، را تشکیل داده اند. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل ۸۵ نفر کتابدار می باشد که تعداد کتابداران در علوم پزشکی بابل ۲۵ نفر، علوم پزشکی مازندران ۲۰ نفر و دانشگاه مازندران ۴۰ نفر بوده است.
- باتوجه به اینکه در این تحقیق هدف بررسی میزان آشنایی کتابداران دانشگاه های علوم پزشکی بابل، علوم پزشکی مازندران و دانشگاه مازندران با ابزارهای جستجو، شناخت منابع و بازیابی و ارزیابی اطلاعات یا به تعبیر بهتر، میزان سواد اطلاعاتی کتابداران، از طریق جمع آوری و پردازش داده ها می باشد، لذا روش تحقیق پیمایشی- توصیفی است. از نظر دسته بندی تحقیقات بر حسب هدف این تحقیق از نوع کاربردی می باشد.
- در این پژوهش برای جمع آوری داده ها به کلیه کتابخانه های مورد بررسی، مراجعه و به تعداد کتابداران هر کتابخانه پرسشنامه توزیع شد، که در مجموع ۸۵ پرسشنامه بین کتابخانه ها توزیع و جمع آوری گردید. اساس

کار این پژوهش مدل شش مهارت بزرگ آیزنبرگ و برکویتز^{۱۲} بوده و پرسشنامه این پژوهش نیز بر اساس این شش مهارت شکل گرفته و تنظیم گردیده است به طوری که به هر کدام از پاسخ های آمده در پرسشنامه یک ارزش عددی داده شد، برای ارزیابی بهتر سواد اطلاعاتی کتابداران در هر مورد نمرات از ۲۰ محاسبه گردیده، بدین ترتیب که برای گزینه بسیار کم، نمره ۰ (صفر)، کم، ۵، تاحدودی، ۱۰، زیاد، ۱۵ و خیلی زیاد، ۲۰ در نظر گرفته شده است. در نهایت میانگین نمرات هر شش دسته از سوالات بیانگر میزان سواد اطلاعاتی جامعه مورد پژوهش قرار گرفته شد. و سپس این پرسشنامه بین کتابداران توزیع گردیده است.

اهمیت روایی از آن جهت است که اندازه گیری نامناسب و ناکافی می تواند هر پژوهش علمی را بی ارزش و بی اعتبار سازد. بدون آگاهی از اعتبار ابزار اندازه گیری نمی توان به دقت داده های حاصل از آن اطمینان داشت. ابزار اندازه گیری ممکن است برای اندازه گیری یک خصیصه ویژه دارای اعتبار باشد، در حالی که برای سنجش همان خصیصه بر روی جامعه دیگر از هیچ گونه اعتباری برخوردار نباشد. روش های متعددی برای تعیین اعتبار ابزار اندازه گیری وجود دارد که در این جا برای بررسی روایی پرسشنامه از روش اعتبار محتوا استفاده شد. بدین منظور ابتدا پرسشنامه اولیه طراحی شده بین جمعی از همکاران کتابدار توزیع گردید و نظرات و ابهامات کارشناسان در رابطه با سوالات مشخص و بدین ترتیب تعدادی از سوالات حذف و تعدادی دیگر جایگزین شد سپس از نظرات استاد راهنما و مشاور استفاده شد که بعد از چندین نوبت اصلاح، پرسشنامه نهایی تهیه و تنظیم گردید. پایایی ابزار، که از آن به اعتبار، دقت و اعتماد پذیری تعبیر می شود، عبارت است از اینکه اگر وسیله اندازه گیری که برای سنجش متغیر و صنعتی ساخته شده در شرایط مشابه در زمان یا مکان دیگر مورد استفاده قرار گیرد نتایج مشابهی از آن حاصل شود بعبارت دیگر ابزار پایا یا معتبر، ابزاری است که از خاصیت تکرار پذیری و سنجش نتایج یکسان برخوردار باشد.

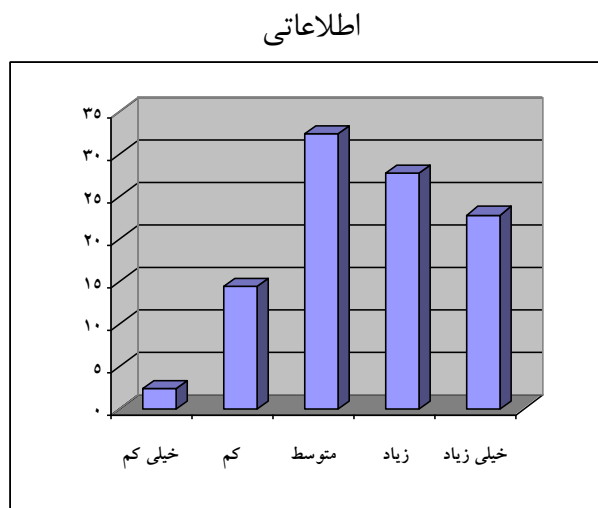
بخش سوم: یافته ها

با توجه به نوع پژوهش، آمار توصیفی برای تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته است. داده های بدست آمده از پرسشنامه های پژوهش در قالب جداول و نمودارها مورد بررسی قرار گرفتند. خصوصیات جمعیت شناختی جامعه مورد پژوهش از ۸۵ نفر کتابدار در دانشگاههای مورد بررسی ۴۱ نفر (۴۸/۲ درصد) مرد و ۴۴ نفر (۵۱/۸ درصد) زن بوده اند.

^{۱۲}- big six information problem solving approach

سوال ۱: مهارت های کتابداران از نظر درک درست نیاز اطلاعاتی نمودار ۱ و جدول ۲ توزیع فراوانی مطلق و درصدی شاخص کیفی مهارت کتابداران از لحاظ ادراک نیاز

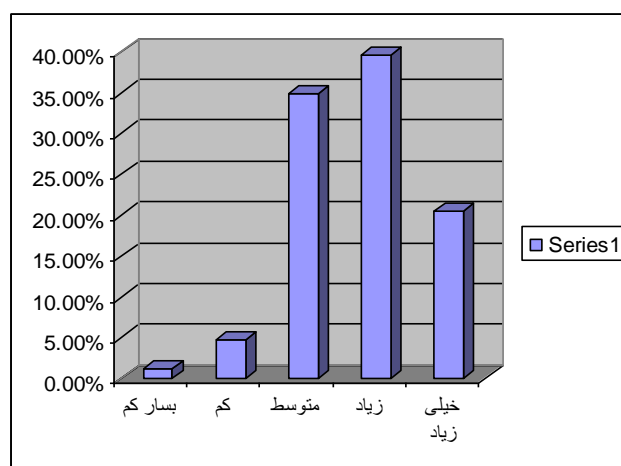
درصد	تعداد	مهارت ادراک نیاز اطلاعاتی
۲	۲	خیلی کم
۱۴	۱۲	کم
۳۳	۲۷	متوسط
۲۷	۲۳	زیاد
۲۲	۱۹	خیلی زیاد
۲	۲	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۵	کل

همانطور که ملاحظه می شود اکثریت قابل توجهی از کتابداران دارای درک نیاز اطلاعاتی متوسطی اند (۳۳ درصد)

سوال ۲: مهارت های کتابداران از نظر راهبردهای جستجوی اطلاعات نمودار ۲ و جدول ۳ توزیع فراوانی مطلق و درصدی شاخص کیفی مهارت کتابداران از لحاظ راهبردهای جستجو اطلاعات

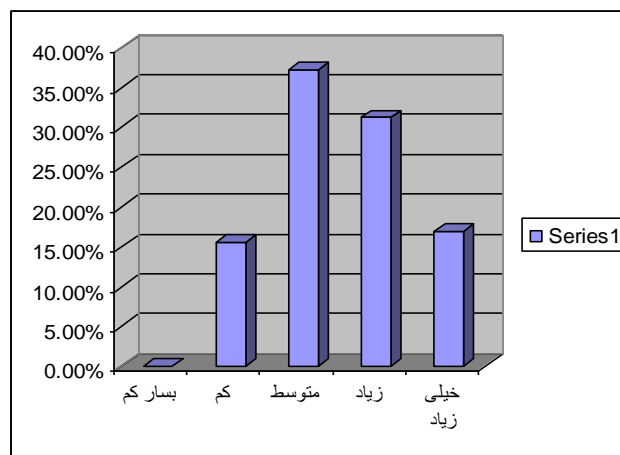
درصد	تعداد	مهارت جستجوی اطلاعات
۱	۱	بسیار کم
۵	۴	کم
۳۲	۲۹	متوسط
۳۶	۳۳	زیاد
۱۹	۱۷	خیلی زیاد
۷	۶	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۵	کل

همانطور که ملاحظه می شود که اکثریت قابل توجهی از کتابداران از مهارت زیاد در زمینه راهبردهای جستجوی اطلاعات برخوردارند (۳۶ درصد)

سوال ۳: مهارت های کتابداران از نظر مکان یابی و دستیابی به اطلاعات نمودار ۳ و جدول ۴ توزیع فراوانی مطلق و درصدی شاخص کیفی مهارت کتابداران از لحاظ مکان یابی و دستیابی به اطلاعات

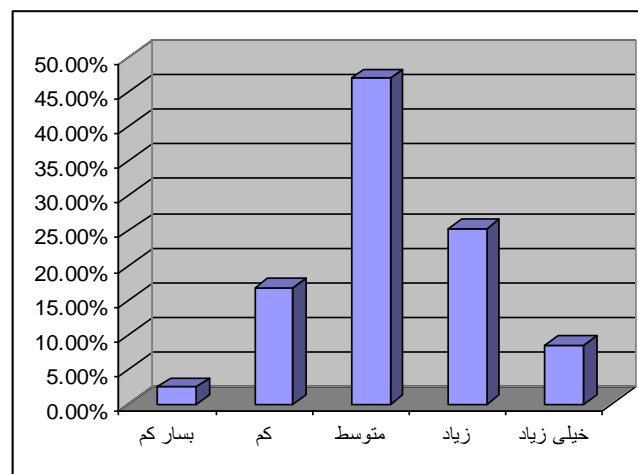
درصد	تعداد	مهارت مکان یابی و دستیابی
۰	۰	بسیار کم
۱۵	۱۳	کم
۳۶	۳۱	متوسط
۳۲	۲۶	زیاد
۱۶	۱۴	خیلی زیاد
۱	۱	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۴	کل

همانطور که ملاحظه می شود اکثریت قابل توجهی از کتابداران در زمینه مکان یابی و دستیابی به اطلاعات دارای مهارت متوسطی هستند (۳۶ درصد)

سوال ۴: مهارت های کتابداران از نظر استفاده از اطلاعات نمودار ۴ و جدول ۵ توزیع فراوانی مطلق و درصدی شاخص کیفی مهارت کتابداران از لحاظ استفاده از اطلاعات

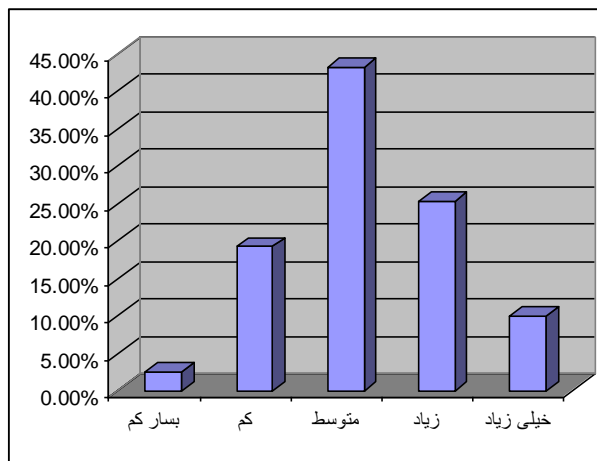
درصد	تعداد	مهارت استفاده از اطلاعات
۲	۲	بسیار کم
۱۶	۱۴	کم
۴۶	۳۹	متوسط
۲۵	۲۱	زیاد
۸	۷	خیلی زیاد
۲	۲	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۵	کل

همانطور که ملاحظه می شود اکثریت کتابداران از مهارت متوسطی در زمینه استفاده از اطلاعات برخوردارند (۴۶ درصد).

سوال ۵: مهارت های کتابداران از نظر ترکیب اطلاعات جدید با دانسته های قبلی نمودار ۵ و جدول ۶ توزیع فراوانی مطلق و درصدی شاخص کیفی مهارت کتابداران از لحاظ ترکیب اطلاعات جدید با دانسته های قبلی

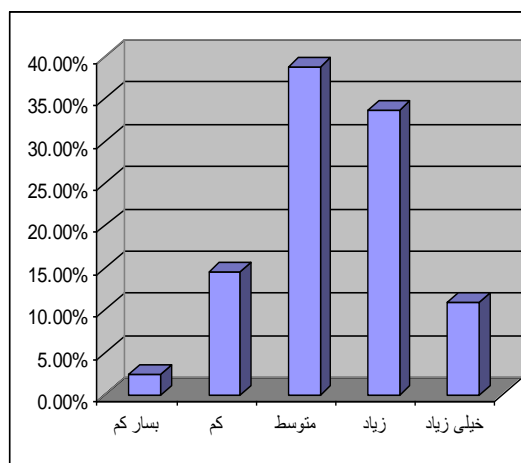
درصد	تعداد	مهارت ترکیب اطلاعات جدید و قدیم
۲	۲	بسیار کم
۱۹	۱۶	کم
۴۳	۳۶	متوسط
۲۵	۲۱	زیاد
۹	۸	خیلی زیاد
۲	۲	
۱۰۰	۸۵	کل

همانطور که ملاحظه می شود اکثریت کتابداران از مهارت متوسطی در زمینه ترکیب اطلاعات جدید با دانسته های قبلی برخوردارند (۴۳ درصد)

سوال ۶: مهارت های کتابداران از نظر ارزیابی نتیجه فرایند جستجو در رابطه با رفع نیاز اطلاعاتی نمودار ۶ و جدول ۷ توزیع فراوانی مطلق و درصدی شاخص کیفی مهارت کتابداران از لحاظ ارزیابی نتیجه فرایند جستجو در رابطه با رفع نیاز اطلاعاتیشان

درصد	تعداد	مهارت ارزیابی نتیجه فرایند جستجو
۲	۲	بسیار کم
۱۴	۱۲	کم
۳۸	۳۲	متوسط
۳۳	۲۸	زیاد
۱۱	۹	خیلی زیاد
۲	۲	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۵	کل

همانطور که ملاحظه می شود اکثریت کتابداران از مهارت متوسطی در زمینه ارزیابی نتیجه فرایند جستجو در رابطه با رفع نیاز اطلاعاتیشان برخوردارند (۳۸ درصد)

جدول ۸ توزیع فراوانی مطلق و درصدی شاخص کیفی نقش عوامل مختلف در آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی

کل		اولویت پنجم		اولویت چهارم		اولویت سوم		اولویت دوم		اولویت اول		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۰۰	۸۳	۰	۰	۲۸/۹	۲۴	۲۸/۹	۲۴	۲۷/۷	۲۳	۱۴/۵	۱۲	متخصص رایانه
۱۰۰	۶۴	۶	۴	۱۱/۵	۷	۳۴/۴	۲۱	۳۶/۱	۲۲	۱۲	۱۰	کتابدار
۱۰۰	۶۰	۰	۰	۱۵	۹	۳۰	۱۸	۲۵	۱۵	۳۰	۱۸	متخصص هم رشته
۱۰۰	۵۹	۰	۰	۵۰/۸	۳۰	۵/۱	۳	۱۰/۲	۶	۳۳/۹	۲۰	اساتید کتابداری
۱۰۰	۵۹	۷۰/۸	۵۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	سایرین

جدول ۸ بیانگر آن است که در اولویت اول بیشترین درصد به اساتید کتابداری اختصاص یافته یعنی ۳۳/۹ درصد . و کمترین درصد بعد از عامل سایرین (صفر درصد) به کتابدار داده شده (۱۲ درصد) . در اولویت چهارم نیز متخصص رایانه بالاترین درصد (۱۴/۵ درصد) را به خود اختصاص داده است . بالاترین درصد در اولویت پنجم نیز به گزینه سایرین اختصاص یافته (۷۰/۸ درصد).

آزمون فرضیه‌های تحقیق

در این قسمت فرضیه‌های تحقیق مورد آزمون قرار گرفته‌اند. تمام فرضیه‌های تحقیق در سطح معنی داری $p \leq .05$ مورد بررسی قرار گرفته اند که نتایج حاصله در جداول مربوطه ارائه شده است.

بررسی وضعیت طبیعی بودن مؤلفه های تحت مطالعه توسط آزمون کولموگروف - اسمیرنوف^{۱۳} یکی از روش های آزمون نیکویی برآزش توزیع احتمال به مجموعه‌ای از مشاهدات، آزمون تک نمونه ای کولموگروف - اسمیرنوف (به اختصار K-S) است. این آزمون با استفاده از مقایسه تابع تجمعی احتمال مشاهدات و نتایج تجمعی احتمال توزیع مفروض، فرض پیروی مشاهدات از توزیع احتمال خاصی را بررسی می‌کند. در جدول زیر نتایج آزمون فرض نرمال بودن مؤلفه های مربوط به موانع اجرای طرح جامع نشان داده شده است:

جدول ۹ نتایج آزمون فرض نرمال بودن مؤلفه های مربوط به موانع اجرای طرح جامع توسط آزمون کولموگروف - اسمیرنوف

سواد اطلاعاتی	ارزیابی فرایند جستجو	ترکیب اطلاعات جدید با دانسته های قبلی	استفاده از اطلاعات	مکان یابی و دستیابی به اطلاعات	راهبرد های جستجوی اطلاعات	ادراک نیاز اطلاعاتی	
۸۰	۸۳	۸۳	۸۳	۸۴	۱۲۰	۸۲	تعداد (N)
۱۲/۰۳	۱۰/۹۳	۱۱/۱۳	۱۱/۲۴	۱۲/۱۴	۱۳/۷۵	۱۲/۵۱	میانگین
٪۶۱۹	۱/۱۹۳	۱/۱۵۲	۱/۱۳۸	٪۴۵۸	٪۷۸۶	۱/۱۴۸	کولموگروف- اسمیرنوف (K-SZ)
٪۸۳۸	٪۱۱۶	٪۱۴۱	٪۱۵۰	٪۹۸۵	۰/۰۰۳	۰/۱۴۳	Sig

همانگونه که در جدول ۹ مشاهده می گردد، چون سطح معنی داری تمامی مؤلفه ها بیشتر از سطح آلفا می باشد (یعنی بیشتر از ۰/۰۵)، لذا توزیع داده ها را نرمال می باشد و برای بررسی فرضیه های آماری از آزمون های پارامتریک استفاده می گردد.

فرضیه اول پژوهش

بین سواد اطلاعاتی کتابداران متخصص و غیر متخصص رابطه معنی داری وجود دارد.

جدول ۱۰ میانگین و انحراف استاندارد میزان سواد اطلاعاتی کتابداران متخصص و غیر متخصص

متغیر	گروه	میانگین	انحراف استاندارد	نمره t	معنی داری
سواد اطلاعاتی	متخصص	۱۳/۷۶	۳/۳۵	۴/۷۶	٪۰۰
	غیر متخصص	۱۰/۹	۳/۴۷		

بر اساس جدول ۱۰ فرضیه اول ما تایید می گردد زیرا میانگین سواد اطلاعاتی کتابدار متخصص نسبت به کتابدار غیر متخصص بیشتر می باشد که از لحاظ آماری نیز این تفاوت معنی دار می باشد

فرضیه دوم پژوهش

بین سواد اطلاعاتی کتابداران با مقاطع تحصیلات تکمیلی و سایر کتابداران تفاوت معنی داری وجود دارد.

جدول ۱۱ میانگین و انحراف استالندارد میزان سواد اطلاعاتی کتابداران دارای تحصیلات تکمیلی و سایر کتابداران

متغیر	گروه	میانگین	انحراف استاندارد	نمره t	معنی داری
سواد اطلاعاتی	دارای تحصیلات تکمیلی	۱۶/۷۶	۳/۱۶	۶/۵۱	٪۰۰۱
	سایر کتابداران	۱۰/۹۴	۲/۸۵		

بر اساس جدول ۱۱ فرضیه دوم نیز ما تایید می گردد زیرا میانگین سواد اطلاعاتی کتابداران با مدرک تحصیلات تکمیلی بیشتر از سایر کتابداران می باشد که این تفاوت نیز از لحاظ آماری معنی دار می باشد.

بخش ۴: نتیجه گیری

جامعه جهانی امروز شاهد تحولات شگرفی در همه عرصه های زندگی است. رقابت های تنگاتنگ میان کشورها و حتی میان افراد یک کشور، باعث شده تا افراد همواره ناچار باشند اطلاعات خود را روزآمد نگه دارند. از سوی دیگر محیط اطلاعاتی نیز همواره شاهد تحولات سریع و گسترده است، به شکلی که هر از چندگاه منابع جدیدتر یا پایگاه های پیشرفته تری در دسترس جامعه قرار می گیرد. برای اطلاع از این تحول ها و همگامی با آنها، باید به کسب توانایی لازم پرداخت. به طوریکه در قرن بیست و یکم به عنوان عصر اطلاعات، شهروندان باسواد اطلاعاتی، سنگ بنای جامعه ای خواهند بود که در آن، عدالت اجتماعی برقرار است، از رشد اقتصادی بالقوه ای برخوردار است، و افراد برای انجام امور حرفه ای، شخصی و حتی تفریحی خود به مهارت های اطلاعاتی نیاز دارند. از طرف دیگر سواد اطلاعاتی مجموعه ای از مهارت های شناختی و کاربردی است، سواد اطلاعاتی کسب دانش در مورد فرایند یادگیری و فلسفه ای برای تفکر است. بنابراین مانند هر علم و مهارت دیگری باید آموزش داده شود.

آموزش سواد اطلاعاتی مهم ترین راه برای انتقال مهارت لازم در استفاده از اطلاعات و توانمندسازی افراد جامعه برای زندگی در جامعه اطلاعاتی است. آموزش از آن جهت دارای اهمیت است که بر اساس هدف های از پیش تعیین شده، برنامه مدون و شیوه مناسب انجام می گیرد و در مقایسه با شیوه آزمون و خطا، که برخی افراد برای کسب تجربه استفاده می کنند، بسیار اثربخش تر است. بدون آموزش، افراد انرژی و وقت زیادی را از دست می دهند، مساله ای که در جهان پرشتاب و رقابتی امروز جایی ندارد.

هدف های آموزش سواد اطلاعاتی را می توان از تعریف هایی که در باره آن ارائه شد استنباط کرد. هدف کلی و نهایی، توانمندسازی افراد برای دسترسی به اطلاعات و استفاده از آن است. از آنجا که تک تک افراد به دلیل مشکلات مختلف (نداشتن انگیزه، وقت، عدم اطلاع از شیوه مناسب در یادگیری، عدم اطلاع از مهارت ها و دانش مورد نیاز و ...) قادر نیستند خود به کسب این توانایی یعنی آموزش خود بپردازند، این وظیفه به نهادهایی واگذار شده است که دانش، تجربه و امکانات لازم برای آن را در اختیار دارند. بنابراین داشتن سواد اطلاعاتی لازم که در

واقع شناخت ابزارهای دستیابی به اطلاعات، ضروری، غیرقابل اجتناب و حیاتی است و زمانی که کتابداران وارد عرصه ارائه خدمت به دانش و پژوهش و تحقیق می گردند نیازمند داشتن دانش، توانایی و مهارت های لازم در زمینه سواد اطلاعاتی می باشند تا سرمایه های عظیم مالی و انسانی که صرف تهیه، خرید و مجموعه سازی و سازماندهی انواع مواد و منابع علمی خارجی و داخلی می گردد، بالاترین بازده و بهره وری را به جامعه دانشگاهی برسانند. کتابداران برای اینکه بتوانند به اطلاعات مورد نیاز شان دست یابند بایستی ابزارهای بازیابی و جستجوی اطلاعات را بشناسند. نخستین نیاز ما در پژوهشهای علمی داشتن سواد اطلاعاتی لازم است. فقدان سواد اطلاعاتی در نزد کتابداران منجر به استفاده ناموفق از منابع می شود. در نتیجه منجر به ارائه خدمات ناقص و یا غلط به مراجعه کنندگان به کتابخانه هایشان می شوند. مشخص شدن سواد اطلاعاتی کتابداران می تواند در برنامه ریزی آموزشی و آموزش ضمن خدمت برای آنان موثر باشد. همانگونه که می دانیم امروزه با حجم روزافزون اطلاعات و به تعبیری با انفجار اطلاعات روبرو هستیم، بدیهی است دسترسی به اطلاعات مورد نیاز از میان انبوه اطلاعات موجود، خود مهارتهای خاصی را می طلبد که به سواد اطلاعاتی تعبیر شده است. کسانی که فاقد این توانایی ها باشند پیوسته در اقیانوس عظیم اطلاعات سر در گم هستند. این امر در سال های اخیر در تمامی کشورها مورد توجه ویژه قرار گرفته و چند سالی است که در کشور ما نیز کانون توجه شده است. البته برای اینکه آموزش در مسیر صحیح خود قرار گیرد نیاز به شناخت دقیق و موشکافانه جامعه مورد بحث، دارد به طوریکه با شناخت صحیح جامعه آماری در نگرشی درست به آموزش ملی در سطوح مختلف جامعه و تربیت نسلی جدید و نواندیش در عرصه فناوری اطلاعات در تحقق جامعه اطلاعاتی مفید فایده خواهد بود. لذا در مقاله حاضر سعی شده است میزان سواد اطلاعاتی کتابداران استان مازندران مورد ارزیابی قرار گیرد. هرچند تلاش های انجام شده در حوزه سواد اطلاعاتی هنوز در آغاز راه است و درک پیچیدگی، اثرات بلندمدت، و اهمیت آماده سازی افراد برای کار اطلاعاتی مؤثر، کار بیشتری طلب می کند و امید می رود این کار قدمی هرچند کوچک در این راه بزرگ بردارد.

پیشنهادهای

- در جهت بهبود وضعیت موجود و رفع نقایصی که در پژوهش معین شد راهکارهای زیر پیشنهاد می گردد:
- تهیه برنامه ای مدون از سوی مدیریت امور کتابخانه ها و یا معاونت پژوهشی جهت آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی با توجه به یافته های این تحقیق.
- برگزاری دوره های آموزشی سواد اطلاعاتی از طرف کتابخانه های دانشکده ای توسط کتابداران که در آن تدریس نیز به عهده کتابدار باشد.
- تلاش کتابداران جهت معرفی کتابخانه بعنوان یک مرکز اطلاع رسانی واقعی و پویا با ارائه اطلاعات مفید و مورد نیاز
- تهیه بروشورهای راهنمای استفاده از کتابخانه دیجیتالی
- برگزاری دوره های آموزشی برای کتابداران در جهت تقویت مهارتهای مربوط به فراگیری مستقل و شیوه های انتقال و آموزش آن به خود کتابداران

- نظر سنجی سالیانه برای تعیین نیازهای آموزشی کتابداران
  - دعوت از اساتید و پیش کسوتان کتابداری جهت ارائه سمینار و توجیه اهمیت نقش کتابخانه و حرفه کتابداری در توسعه اهداف آموزشی - پژوهشی دانشگاه
  - تهیه بروشورها و راهنماهای مفید و مناسب و تشویق کتابداران برای استفاده از آنها جهت دستیابی به اطلاعات
- مراجع**

- ۱- بختیارزاده، اصغر (۱۳۷۸). " بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر دانشگاه الزهرا ". پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی ایران
- ۲- پریخ، مهتری؛ حسن مقدس زاده (۱۳۷۸). " سواد اطلاعاتی (پژوهشی پیرامون چگونگی کسب سواد اطلاعات) ". مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد . شماره بهار و تابستان
- ۳- پریخ، مهتری؛ زهره عباسی (۱۳۸۳). " آموزش سواد اطلاعاتی : روشها و راهبردها ". آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی (مجموعه مقاله ها) . به کوشش رحمت الله فتاحی . سازمان کتابخانه ها ، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی ، ص . ۱۹۷ .
- ۴- زمانی، ع ، ۱۳۸۲، استانداردهای سواد اطلاعاتی ، فصلنامه اطلاع رسانی ، ۱۱۹ (۲ و ۱) ، ۳۴-۴۱
- ۵- صمیعی، میترا (۱۳۸۳). " امکان سنجی ایجاد آموزش مجازی سواد اطلاعاتی در اینترنت ". آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی (مجموعه مقاله ها) . به کوشش رحمت الله فتاحی . سازمان کتابخانه ها ، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی ، ص . ۴۵۹ .
- ۶- فتاحی، ر. ، (۱۳۸۳) ، سواد اطلاعاتی و بهسازی رفتار اطلاع یابی پژوهشگران : ضرورت ادغام سواد اطلاعاتی در فرآیند پژوهش و تولید دانش مشهد ۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳. مشهد : سازمان کتابخانه ها ، موزه ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی ، ص ۱۴۹-۱۴۷
- ۷- مدیرامانی، پروانه (۱۳۸۳). " گامی به سوی سواد آموزی اطلاعاتی : ارزیابی یک تجربه آموزشی ". آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی (مجموعه مقاله ها) . به کوشش رحمت الله فتاحی . سازمان کتابخانه ها ، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی ، ص . ۲۴۷ .
- ۸- مقدس زاده ، ح ، ۱۳۸۵ ، بررسی سواد اطلاعاتی اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد ، تهران ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، دانشگاه آزاد اسلامی ، دانشکده علوم و تحقیقات
- ۹- منصوریان، یزدان؛ محمد نعیم آبادی . " نقش وب سایت کتابخانه ها در ارتقای سواد اطلاعاتی " . آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی (

مجموعه مقاله ها) . به کوشش رحمت الله فتاحی . سازمان کتابخانه ها ، موزه ها و مرکز اسناد
آستان قدس رضوی ، ص . ۴۰۳ .
۱۰- نظری ، مریم (۱۳۸۴) . " سواد اطلاعاتی " . تهران : پژوهشکده اطلاعات و مدارک علمی
ایران .

۱۱- American Library Association Presidential Committee on Information
Literacy. ۱۹۸۹. Final Report . Chicago , Ill, ALA

۱۲- Moore, Evia Briggs . The impact of library information literacy instruction on
the subsequent academic performance of community college students in online
courses . UNIVERSITY OF THE PACIFIC . 2006 .

بررسی نقش سواد اطلاعاتی در ترویج علوم در عصر اطلاعات

سمانه غلامی^۱

چکیده

دنیای کنونی در حال گذر از جامعه صنعتی به جامعه اطلاعاتی است. با گسترش اینترنت و فناوری های نوین، تبادل اطلاعات به صورت نیاز دائمی درآمده است. به طوری که دسترسی به اطلاعات و استفاده مؤثر از آن برای تمام قشرهای جامعه به منزله یک اصل اساسی در زندگی اجتماعی و حرفه ای به شمار می رود. دیگر داشتن توانایی خواندن و نوشتن و محاسبات ریاضی را نمی توان به تنهایی شاخص های باسوادی دانست و بخش عمده ای از جامعه، با وجود تلاش و صرف وقت فراوان، قادر نیستند به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی یابند. راهگشای این جریان، بهره گیری از مهارتی مفید و چاره ساز به نام سواد اطلاعاتی است. سواد اطلاعاتی ابزار ارتباط با دنیایی است که اطلاعات عنصر اولیه همه فعالیت های بشری و عامل راهبردی در رقابتهای اقتصادی، سیاسی و غیره است. سواد اطلاعاتی توانایی دستیابی، ارزیابی، و استفاده از اطلاعات از انواع گوناگون منابع است و در مقایسه با سواد خواندن و نوشتن، توانایی فهم پیام مکتوب و انتقال پیام به صورت مکتوب، یعنی توانایی دسترسی و استفاده از اطلاعات به هر شکل و در هر قالب (اعم از چاپی یا الکترونیکی) است. در جامعه اطلاعات مدار و متغیر کنونی فرد باسواد اطلاعاتی امکان خودآموزی خود را دارا است و می تواند خود را با تغییرات همگام کند. او می تواند عصر اطلاعات و فناوریهای اطلاعاتی در ایجاد یک جامعه پویا و در امر تولید اطلاعات و فناوری ها مفید باشد. پس چنان چه بپذیریم که تک تک افراد یک جامعه در رشد و سعادت آن نقش دارند، می توان استدلال کرد که سواد اطلاعاتی یک نیاز اساسی برای ترویج و رشد علوم است. از این رو، هدف پژوهش حاضر این است که با بررسی مفهوم سواد اطلاعاتی، و خصوصیات ویژه این عصر (رشد سریع اطلاعات، ظهور مداوم محمل های جدید اطلاعاتی، زبان و کاربرد خاص ابزارها، نیاز برای ترویج و تولید علم...)، نقش سواد اطلاعاتی را در تقویت مهارت های تفکر انتقادی و تحلیلی و توانمندسازی افراد برای دسترسی به اطلاعات بدون نیاز به روش آزمون و خطا برای کسب هر یک از مهارت ها مورد نیاز خود که منجر به رسیدن به یک هدف غایی یعنی ترویج علم می شود را مورد بررسی قرار داده و راه کارهایی مفید و اجرایی را ارائه دهد.

کلید واژه: سواد اطلاعاتی، عصر اطلاعات، ترویج علوم، فناوری های اطلاعاتی، اطلاعات

مقدمه

از نیمه دوم قرن بیستم جهان وارد عصر تازه ای شد. نظام جهانی به دنبال تحولات پدید آمده در عرصه دانش و فن آوری و دگرگونی شیوه های تولید، توزیع و مصرف در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در سطوح متفاوت متحول شده است. تحولات پرشتاب علمی و فن آوری در زمینه ترانزیستورها، موتور

^۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه الزهراء

محرك این تحول بوده است. ابتدا با ورود کامپیوتر به بازار و در ادامه در حوزه اطلاعات و ارتباطات، کامپیوترها به فن‌آوری‌های ارتباطی (تلفن و تلویزیون) پیوستند و انقلاب «فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات» به وقوع پیوست. اجزای این انقلاب، دستگاه‌های فیزیکی نبودند، بلکه «بیت‌ها» بودند. در واقع اجزاء "فناوری اطلاعات و ارتباطات"^۲ زبانهای برنامه‌نویسی و نرم‌افزارها، صفحات وب، "اتاقهای گفتگو"، "ایمیل"، فایل‌های $\mu\pi\sigma$ ، معاملات اینترنتی، پول الکترونیکی، دولت الکترونیکی و از این قبیل هستند. (رشکیانی و قنبرآبادی، ۱۳۸۸)

به این ترتیب، نقش تکنولوژی‌های نو در زندگی اجتماعی و در عرصه‌های مختلف زندگی بشر انکار ناپذیر شده و در حال حاضر در برنامه‌ریزی‌های توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جایگاه ویژه‌ای به فناوری اطلاعات و ارتباطات داده می‌شود. این فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی چهره سنتی جوامع را دگرگون ساخته است و دیگر عصری که در آن زندگی می‌کنیم را عصر اطلاعات می‌نامند. عصری که اساس ایجاد آن بر پایه اطلاعات است و مولفه اصلی آن دانش است. هر روز تعداد زیادی از مردم به شبکه‌های جهانی متصل و اطلاعات مورد نیاز خود را ظرف کمتر از چند ثانیه بدست می‌آورند. شهروند الکترونیک کسی است که از حداقل دانش لازم درباره مفاهیم پایه فناوری اطلاعات و ارتباطات برخوردار است، توانایی برقراری ارتباط با اینترنت و ارسال و دریافت پیام‌های الکترونیکی از طریق پست الکترونیک را دارد و همچنین اطلاعات، خدمات، کالاها و نرم‌افزارهای مورد نیاز خود را از طریق اینترنت جستجو می‌کند. به این ترتیب جهان به دو قطب دارندگان اطلاعات و آنها که به اطلاعات دسترسی ندارند یا دسترسی کامل ندارند تقسیم شده است.

ظهور تکنولوژی‌های جدید ارتباطی

تغییر در گردآوری و انتشار دانش و اطلاعات انقلاب دیجیتالی، چنان عمیق و چشمگیر است که تنها می‌توان آن را با اختراع چاپ به دست "گوتنبرگ" در قرن پانزدهم مقایسه کرد. فن‌آوری‌های جدید دیجیتالی با سرعت فراوان، به سوی شکلی از ارتباطات چند بعدی در حرکت است و این شکل از ارتباطات، مقایسه فرایند کنونی را با دگرگونی رسانه‌های قبلی دشوارتر می‌کند. هریک از رسانه‌های قبلی، مبتنی بر یک یا دو راه حسی بود (فرقانی، ۱۳۸۰)، روزنامه با بینایی، رادیو با شنوایی و تلویزیون با شنوایی و بینایی، سروکار دارد، اما رسانه جدید دیجیتالی فرصتی برای تلفیق تصویر، متن و صدا را در فرایندهای ارتباطی یک سویه و دوسویه فراهم می‌کند. به مفهوم واقعی، رسانه جدید شکل گسترش یافته‌ای از خود طبیعی و روش عادی عملکرد و ارتباطات روزمره ماست.

گروهی از نظریه‌پردازان جدید، مدعی ظهور و شکل‌گیری نوع جدیدی از جامعه‌اند که با گذشته کاملاً متفاوت است. این عده معتقدند ما اکنون در حال پشت سر گذاشتن «عصر اول رسانه‌ها» و شاهد ظهور «عصر دوم رسانه‌ها» هستیم. (پاستر، ۱۳۷۷) عصر اول رسانه‌ها که با تکنولوژی‌های ارتباطی فیلم، رادیو،

تلویزیون و ویدئو شناخته می‌شود، امتداد و توسعه جریان ارتباطی تلفن است. در عصر اول رسانه‌ها، بعد از جریان تلفن که یک نفر با یک نفر ارتباط برقرار می‌کرد، گروه کوچکی از تولیدکنندگان می‌توانستند اطلاعات، آگاهی‌ها و اخبار را برای اقشار وسیعی از مخاطبان بفرستند؛ به این معنی که با انتشار دست اول اطلاعات و اخبار، یک ارتباط «برتر» و یک‌جانبه برقرار می‌شد و به خصوص آنکه، نشر در انحصار تولیدکنندگان محدود و مصرف‌کنندگان بی‌شمار پیام‌ها بود. (ساسمن و لنت، ۱۳۷۴)

اما، عصر دوم رسانه‌ها که از دیدگاه نظریه‌پردازان، با ظهور و شکل‌گیری نوع جدیدی از جامعه همراه شده است، از طریق ادغام تکنولوژی‌های جدید ارتباطی ماهواره‌ای با رایانه، تلویزیون و تلفن ظاهر شده است. در اثر چنین ادغامی، جانشین‌های تازه‌ای برای سیستم قبلی که محدودیت‌های فنی جدی داشت، به وجود آمده و این احتمال بسیار قوت می‌گیرد که نظامی مشترک از تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان به وجود آید. از این رو در این رسانه‌های الکترونیکی، عامل تازه‌ای باعث شده که وضع کاملاً متفاوتی در روابط قبلی و مرزهایی که میان هریک از این گروه‌ها (تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان) وجود داشت، پدیدار شود؛ وضعیتی که حتی قادر است سیستم گذشته را به طور کامل ساقط کند و از اعتبار بیاندازد.

از نظریه‌پردازان پست مدرنیسم در تشریح عصر دوم رسانه‌ها چنین می‌نویسد: «این انفجار... متکی به نوعی فناوری است که با چاپ و رسانه‌های الکترونیکی نخستین عصر رسانه‌ها تفاوت دارد: ارزان، انعطاف‌پذیر، در دسترس فوری و دارای سرعت است.» (پاستر، ۱۳۷۷)

بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود برخلاف عصر اول رسانه‌ها که به قول "آدورنو"^۳ و "هورکهایمر"^۴ تضاد ذهنی همیشه میان چند مرکز معدود تولید و گروه بسیار وسیعی از مصرف‌کنندگان متفرق و پراکنده برقرار بود. (۱۹۷۲) در عصر دوم رسانه‌ها ظاهراً تضاد انحصاری میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان پیام‌ها از بین می‌رود و تولید نه تنها دیگر یکطرفه نخواهد بود، بلکه در انحصار گروهی خاص قرار نخواهد گرفت.

ویژگی‌های رسانه‌های نوین ارتباطی

به اعتقاد "مک کوئیل"^۵ تکنولوژی‌های جدید دارای ویژگی‌های ذیل هستند:

- ارتباطات تعاملی: دوطرفه بودن فرایند ارتباط^۶

- جمع‌زدایی: گرایش به ارتباطات فردی^۷

3. Adorno

4. Horkheimer

5. Mc Quail

6. Interactivity

7. Demassification

- ارتباط ناهمزمان: ارتباط دائم با پیام‌ها^۸

- تمرکززدایی: تأکید بر پیام خاصی نیست^۹

- استفاده از ظرفیت بیشتر: افزایش کانال‌های مجازی ارتباط و حافظه و ذخیره بیشتر - حق انتخاب: انعطاف‌پذیری

از نظر دنیس مک کوئیل، این ویژگی‌ها به برکت مقوله‌هایی نظیر توزیع وانتشار تکنولوژی، کوچک‌سازی، تکنولوژی انباشت و دریافت، تکنولوژی ارزان نمایش یا دسترسی‌دهی پیام و تکنولوژی کنترل محقق شده است. (بهرامپور، ۱۳۸۱)

تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی یا آی.سی.تی. مجموعه‌ی وسیعی از فن‌آوری‌ها و مباحثی از مدیریت و پردازش اطلاعات هستند که برای برقراری ارتباط بین انسان‌ها (ارسال و دریافت انواع پیام‌های کلامی، صوتی و تصویری) به کار گرفته می‌شوند. طبق تعریف تخصصی‌تر سایت "ویکی‌پدیا" (۲۰۰۶) آی.سی.تی. عبارت است، از استفاده از سیستم‌های کامپیوتری الکترونیکی و نرم افزارهای کامپیوتری که برای تولید، تبدیل، نگهداری، محافظت، پردازش، انتقال و بازیابی اطلاعات به کار می‌روند.

آی.سی.تی. ترکیبی از سخت افزار، نرم افزار، رسانه‌ها و حتی سیستم‌های پخش و توزیع اطلاعات و محتوا را شامل می‌شود. به بیان دیگر، "فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات" (ICT)، از تلفیق سه حوزه "اطلاعات"^{۱۰}، "کامپیوتر"^{۱۱} و "ارتباطات"^{۱۲} پدید آمده است. بخش کامپیوتر، به عنوان سخت‌افزار و تأمین کننده تجهیزات و ادوات لازم، داده‌ها و اطلاعات، به عنوان مواد اولیه در درون شبکه عمل می‌کنند و ارتباطات مخابراتی، وظیفه برقراری ارتباط بین دو بخش دیگر را برعهده دارد. (Dedrick, 2001)

به این ترتیب فن‌آوری اطلاعات به مدد فن‌آوری ارتباطات تا حدی فراگیر شده و جهان را دگرگون ساخته است. با این وجود، تحقق توسعه اطلاعاتی و شکل‌گیری "جامعه اطلاعاتی و دانش‌مدار"^{۱۳} بیش از آنکه مبتنی بر ابعاد سخت‌افزاری فناوری باشد، برپایه زیرساخت‌های نهادین فرهنگی و اجتماعی استوار است. (Hart, G. and H.kim. ۱۹۹۷).

از این رو، فن‌آوری اطلاعات سطوح دسترسی انسان را افزایش می‌دهد و عملاً حوزه آزادی‌های فردی شهروندان را توسعه می‌دهد و مفهوم "شهروند سنتی" را به "شهروند الکترونیکی" مبدل می‌سازد.

۸. Acynronic

۹. Decentralization

۱۰. Information

۱۱. Computer

۱۲. Communication

۱۳. Information and Knowledge Society

جدول مقایسه کلی رسانه‌های جمعی سنتی و رسانه‌های جدید (کاواموتو، ۲۰۰۱)

رسانه‌های سنتی	رسانه‌های جدید
محدودیت جغرافیایی: خود را با بازارهای جغرافیایی یا مخاطبان منطقه‌ای تطبیق می‌دهند؛ بازار موضوع مشخص مشخص	فاصله نمی‌شناسند: خود را با نیازها، خواستها و علایق مصرف‌کنندگان، صرفنظر از محل فیزیکی آنها تطبیق می‌دهند؛ بازار موضوع مشخص
جهت یک طرفه: انتشار اخبار و اطلاعات عموماً از یک طرفه است، مکانیزم بازخورد محدود است	بازخوردها فوری بوده و در بسیاری از مواقع مورد سانسور یا دخل و تصرف واقع نمی‌شوند؛ بحث و گفتگو به جای مقاله‌ها و نظرات متعلق به یک نفر
محدودیت مکانی/ زمانی زیاد	محدودیت مکانی/ زمانی کمتر: اطلاعات به صورت دیجیتالی ذخیره می‌شوند؛ فوق متن‌ها (هایپر تکست‌ها) امکان ذخیره حجم بزرگی از اطلاعات را به صورت «لایه‌ها»ی روی هم، فراهم می‌آورد
گردانندگان حرفه‌ای	گردانندگان آماتور/ غیر حرفه‌ای: هرکسی که حرفی برای گفتن دارد، می‌تواند آن را روی وب منتشر کند، حتی افراد آماتور و غیر حرفه‌ای
هزینه‌های بالای	هزینه‌های پایین: در مقام مقایسه، هزینه چاپ و انتشار به صورت الکترونیکی روی اینترنت بسیار کمتر است
علایق عمومی: بسیاری از رسانه‌های جمعی رایج، مخاطبان پر شمار را هدف گرفته‌اند و از این رو برنامه‌های همه‌پسند عرضه می‌کنند	مشتری‌گرا: رسانه‌های جدید، به دلیل محدودیت‌های مکانی/ زمانی کمتر و دغدغه کمتری که به بازار دارد، علاقه‌های شخصی را به طور ریشه‌ای مدنظر دارند
بازخورد: بازخوردها به صورت کند، پوزحمت، تعدیل‌شده، و ویرایش شده است	بازخورد: بازخوردها به صورت «پست الکترونیکی» و گفت‌وگوهای گروهی مستقیم منتقل شده و به طور نسبی ساده و کم‌زحمت هستند و اغلب از ویرایش و دخل و تصرف مصون می‌مانند
متکی به آگهی‌های تبلیغاتی	منابع مالی گوناگون
وابستگی به نهادهای رسمی: بیشتر رسانه‌های سنتی را تشکیلات بسیار بزرگ با ساختارهای متمرکز اداره می‌کنند	تمرکززدایی: تکنولوژی نوین، امکان تولید و انتشار اخبار و اطلاعات را به صورت وسیع و همه‌جانبه فراهم می‌سازد

چارچوب ثابت: محتوای مطالب برحسب رسانه‌ای	چارچوب قابل انعطاف: مطالب و محتوا به طور مقاوم تغییر می‌یابند خاص، تولید و توزیع می‌شوند و به طور نسبی، از نظر مکانی و زمانی ثابت هستند
--	---

پس دسترسی به حجم وسیع اطلاعاتی و برخورداری از امکانات و ابزارهای نوین فناوری ارتباطی، افق جدیدی را پیش روی دولت‌ها و مردم گشوده است. دسترسی به این حجم وسیع اطلاعات به عنوان یک امتیاز خاص در عصر اطلاعات و در واقع، عامل تفکیک این دوره از دوره‌های قبل است. این امتیاز به همراه خود، دستاوردهای مهمی را به جامعه بشری تقدیم می‌کند. (دیلمقانی، ۱۳۸۲)

داشتن سواد اطلاعاتی، راهگشای زندگی در عصر تکنولوژی و اطلاعات

در عرصه فعالیت‌های پژوهشی اطلاعات، عنصر اصلی به شمار می‌رود. ما می‌توانیم بهترین بزرگراه‌های اطلاعاتی را ایجاد کنیم، ولی اگر فرد شهروند نتواند ارزش آن را در امور روزمره زندگی‌اش مشاهده کند، این امر هیچ سودی نخواهد بخشید. از این رو به روشنی می‌توان دریافت که توانایی شناسایی منابع اطلاعاتی و استفاده بهینه از آنها تا چه حد در آموزش، پژوهش و تولید دانش جدید نقش دارد. بنابراین همه افراد تشکیل‌دهنده ملت، باید منافع و کارایی مهم IXT را مشاهده کنند. (بهادر، ۱۳۷۹)

اما مسئله آموزش و توسعه فرهنگ استفاده از فن‌آوری‌های جدید یکی از مسائل مهم در توسعه فناوری اطلاعات - ارتباطات است که باید مشکلات مرتبط با آن شناخته و حل شود. چرا که، فقط کافی نیست که به گردآوری منابع و محمل‌های اطلاعاتی و فراهم ساختن امکان دسترسی به آنها برای پر کردن شکاف اطلاعاتی اقدام کنیم بلکه هر یک از افراد جامعه، در هر نظامی که فعالیت می‌کنند، اعم از صنعتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی باید بیاموزند که اطلاعات، ماده اولیه فعالیت‌هایشان است و محمل‌های اطلاعاتی تنها ابزاری هستند که می‌توانند ما را در رسیدن به اهدافمان یاری دهند.

در جامعه اطلاعات مدار و متغیر کنونی ما که هر لحظه دستگامی جدید و نظریه‌ای نو و روشی متفاوت ابداع می‌گردد. برای یادگیری این نوآوریها نمی‌توان انتظار داشت که برای هر تغییر دوره آموزش مربوطه ارائه شود یا این که بتوان در دوره‌های آموزشی مادام‌العمر شرکت کرد. بلکه برای همخوانی فعالیتها و توانایی‌ها با این تغییرات، باید بتوان به صورت خود مدار به یادگیری پرداخت. (پریخ، □□□□)

سواد عبارت از توانایی به رمزگذاری و رمزگشایی پیام‌ها است. در واقع این تعریف دربرگیرنده‌ی سواد عمومی یعنی خواندن و نوشتن هست. اما با چنین فضایی که اطلاعات به سرعت در حال تولید و نشر در قالب‌های گوناگون الکترونیکی و غیرالکترونیکی، آن هم در ابعاد وسیع جغرافیایی است دیگر فردی که فقط می‌تواند بنویسد، بخواند و حساب کند یک باسواد کامل نیست و نمی‌تواند تمامی نیازهای خود را برآورده سازد. از جمله سوادهای مفید و مدرن می‌توان به سواد فرهنگی، سواد اجتماعی، سواد سیاسی، اقتصادی

سواد رسانه ای ، سواد اطلاعاتی ، سواد کامپیوتری سواد اینترنتی ، سواد محیط کار و سواد خانوادگی و...بویژه فناوری اشاره کرد که هر یک تعریف ، استاندارد ها و راهکارهای توسعه خویش را دارند.(علیمرادی،۱۳۸۷)

برای مثال، سواد فنآوری توانائی به رمز درآوردن و رمزگشائی پیام‌های فنآورانه است؛ اما در دنیای فن‌آورانه امروز که هم اقتصاد و هم جامعه و هم فرهنگ ما بر پایه فنآوری بنا شده است، باید به‌طور جدی در راستای ارتقای سواد فنآوری و دیگر سواد‌های مردم گام برداشت و این کار باید با روش‌های مختلف و موازی پیگیری شود.

در مقایسه با سواد خواندن و نوشتن، یعنی توانایی فهم پیام مکتوب و انتقال پیام به صورت مکتوب، سواد اطلاعاتی یعنی توانایی دسترسی و استفاده از اطلاعات به هر شکل و در هر قالب (اعم از چاپی یا الکترونیکی). سواد اطلاعاتی ابزار ارتباط با دنیا در عصر حاضر است، دنیایی که اطلاعات عنصر اولیه همه فعالیت‌های بشری و عامل راهبردی در رقابتهای اقتصادی، سیاسی و غیره است. سواد اطلاعاتی امکان خودآموزی را فراهم می آورد و به‌عنوان پیش نیاز یادگیری مادام‌العمر باید مورد توجه قرار گیرد. (پریرخ،۱۳۸۶)

صاحب‌نظران از دیدگاه‌های مختلفی به سواد اطلاعاتی توجه کرده اند:

از دیدگاه انجمن کتابداران آمریکا، سواد اطلاعاتی تنها مختص یک قشر خاص نیست بلکه همه رشته‌ها و نظام‌های آموزشی در هر سطحی به آن نیاز دارند . همچنین، کسب سواد اطلاعاتی به زمان خاصی محدود نمی‌شود، بلکه همیشگی است و به همین دلیل مبنای یادگیری مادام‌العمر به شمار می‌آید.

در فرهنگ کتابداری " سواد اطلاعاتی " اینگونه تعریف شده است : آگاهی از قابلیت‌های محاسباتی و توانایی تشخیص و بیان روشن مسائل که به کمک فن‌آوری رایانه‌ای قابل حل هستند . این آگاهی شامل برنامه برای رایانه نمی‌شود . سواد اطلاع‌رسانی نیز به نظامی گفته می‌شود که برای سازماندهی و ذخیره‌سازی ، بازیابی و اشاعه اطلاعات طراحی شده است که به باسوادان اطلاعاتی در به دست آوردن اطلاعات کمک خواهد نمود .

از دیدگاهی کاربردی، این مهارت‌ها شامل مجموعه‌ای از مهارت‌های مشخص‌تر است که استفاده عینی دارد. بر این اساس فرد با سواد اطلاعاتی دارای ویژگی‌های خاصی خواهد بود. فردی که خود را با سواد اطلاعاتی می‌داند، باید قادر باشد به صورت مفید و مؤثر به اطلاعات دسترسی داشته باشد، اطلاعات را بصورت کامل و انتقادی ارزیابی کرده و همچنین به طور دقیق و خلاق از آنها استفاده کند.

براساس تعریف انجمن کتابخانه آمریکا (ALA) در سال ۱۹۸۹ میلادی شخص باسواد یا داری سواد اطلاعاتی از تواناییهای ذیل برخوردار است:

-تشخیص زمان استفاده از اطلاعات

-توانایی مکان یابی اطلاعات

-توانایی ارزیابی اطلاعات

-توانایی بهره برداری موثر از اطلاعات

به تعبیر دیگر فرد باسواد اطلاعاتی می داند گستره اطلاعات مورد نیاز کجاست؟ چه کاری در جهت دستیابی موثر و کارآمد به اطلاعات مورد نیاز انجام دهد و چگونه ارزیابی و نقد صحیحی از اطلاعات و منابع اطلاعاتی بدست آورد و برای استفاده از اطلاعات در جهت نیل به اهداف تعیین شده چه جنبه های اقتصادی، اجتماعی و حقوقی و کاربردهای قانونی را لحاظ کند.

همچنین، دوپل معتقد است، با سواد اطلاعاتی فردی است که می تواند به موارد زیر عمل کند:

_درک کند که اطلاعات دقیق و کامل زیربنای تصمیم گیری هوشمندانه است،

_نیاز اطلاعاتی خود را تشخیص دهد،

_بر اساس نیاز اطلاعاتی خود سئوالهایی را تدوین کند،

_منابع بالقوه اطلاعات را شناسایی کند،

_راهبردهای موفقیت آمیزی برای جستجو تدوین کند،

_منابع اطلاعاتی را اعم از رایانه ای و غیره به دست آورد،

_اطلاعات را ارزیابی کند،

_اطلاعات را برای کاربردهای بعدی سازماندهی کند،

_اطلاعات جدید را در مجموعه دانش موجود خود ادغام نماید،

_از اطلاعات برای تفکر انتقادی و نیز تصمیم گیری استفاده کند. (دوپل، 1992)

انجمن کتابخانه های دانشکده ای و پژوهشی (AXPA) نیز قابلیت های زیر را برای باسواد اطلاعاتی در نظر گرفته است:

- _ میزان نیاز اطلاعاتی خود را تعیین کند
  - _ اطلاعات مورد نیاز را به صورت مؤثر و کارآمد به دست آورد
  - _ اطلاعات و منابع کسب آن را ارزیابی کند
  - _ اطلاعات گزیده شده را در مجموعه دانش خود ادغام کند
  - _ از اطلاعات به طور مؤثر برای انجام یک کار مشخص استفاده کند
  - _ مسائل اقتصادی، حقوقی، و اجتماعی مرتبط با کاربرد اطلاعات را درک کند و در دسترسی و استفاده از اطلاعات به مسائل اخلاقی و حقوقی آن توجه نماید.
- توانایی‌های فنی (سواد رایانه‌یی)، توانایی‌های ذهنی (سواد عمومی یا سنتی) و توانایی‌های ارتباطی از انواع توانایی‌های مورد استفاده در سواد اطلاعاتی محسوب می‌شوند، ضمن اینکه توانایی تشخیص نیاز اطلاعاتی، شناسایی روش‌های دسترسی به اطلاعات، تدوین استراتژی‌های لازم برای جست‌وجو، مهارت‌های جست‌وجو و دسترسی، توانایی مقایسه و ارزیابی منابع، سازماندهی، کاربرد و برقراری ارتباط و نیز نمایش اطلاعات و مشارکت در ایجاد دانش جدید هفت اصل مهم در سواد اطلاعاتی هستند. (بررسی استانداردها و مهارت‌های مورد نیاز سواد اطلاعاتی، ۱۳۸۸)
- و به صورت خاص، آموزش سواد اطلاعاتی در پی تحقق هدفهای زیر است:
- _ اطمینان از این که افراد بتوانند به طور مستقل نیاز اطلاعاتی خود را تشخیص داده و مطرح کنند، به اطلاعات مورد نیاز دسترسی پیدا کنند، اطلاعات به دست آمده را ارزیابی و سپس استفاده کنند،
  - _ اطمینان از این که افراد بتوانند مهارت‌های تفکر انتقادی و تحلیلی را در مورد استفاده از منابع اطلاعاتی بیاموزند،
  - _ اطمینان از این که افراد بتوانند به جای استفاده از شیوه آزمون و خطا، روش‌های لازم برای کسب هر یک از مهارت‌ها را بیاموزند،
  - _ اطمینان از این که افراد قادر باشند هر مرحله از فرایند نیازشناسی، جست‌جو، بازیابی، مکان‌یابی، ارزیابی، سازماندهی و ادغام اطلاعات را با دیدگاهی انتقادی مورد توجه قرار دهند،
  - _ اطمینان از این که افراد از حقوق استفاده از اطلاعات آگاه باشند، آن را رعایت کنند و اجازه ندهند دیگران به آن بی توجه باشند،
  - _ اطمینان از این که افراد بتوانند به صورت خودفراگیر بیاموزند. (پریخ، ۱۳۸۶)

هرچند که به باور بسیاری از کارشناسان و متخصصان روش باسواد کردن افراد از نظر اطلاعاتی، گنجاندن سواد اطلاعاتی در عرض برنامه درسی در طول تحصیل است. اما بدیهی است که با توجه به حضور روز افزون تکنولوژی های جدید و وجود افراد زیادی که از محیط های آموزشی رسمی و دانشگاهی دور شده اند وارد بازار کار شده اند. تنها با گنجاندن چندین واحد درسی در کلاس های درس نمی توان به داشتن شهروندانی با سواد اطلاعاتی مناسب و کافی امیدوار بود.

بدون تردید، کتابداران بنا به دلایلی موجه ترین افراد برای آموزش سواد اطلاعاتی به شمار می روند. سازماندهی و اشاعه اطلاعات از فعالیتهای اصلی حرفه کتابداری است و در طول تاریخ، تجربه های سودمندی را در مورد منابع اطلاعاتی، ارزیابی منابع، سازماندهی و اشاعه اطلاعات و نیز در باره استفاده کنندگان، نیازها و رفتارهای آنان کسب کرده است. این تجربه ها اکنون به صورت دانش عمومی در اختیار کتابداران است. بنابراین، آنها می دانند چه تحولاتی در محیط اطلاعاتی رخ داده و استفاده کنندگان به چه نیاز دارند. آنها بر اساس تجربه و پژوهش دریافته اند که چه کسانی به چه نوع آموزشی نیاز دارند و چه شیوه ها و ابزارهایی برای آموزش افراد مختلف مناسب تر است.

مهارتهای لازم برای باسوادان اطلاعاتی : مهارتهای حرفه ای کتابداران

_ تشخیص نیاز اطلاعاتی

تشخیص نیاز اطلاعاتی از مهم ترین فعالیتهای کتابداران در بیشتر کارکردهای تخصصی، مانند مجموعه سازی، سازماندهی، ارائه خدمات و اشاعه اطلاعات است. در هر جزئی از فرایند کار، کتابداران به طور ذهنی، خود را به جای کاربران قرار می دهند و تلاش می کنند تا نیازهای آنان را با طرح پرسش تشخیص دهند و آنها را اساس کار خود قرار دهند. انجام پژوهشهای فراوان در این باره و نیز رفتارهای اطلاع یابی کاربران، دانش لازم در مورد تشخیص نیاز کاربران را در دسترس کتابداران قرار داده است.

_ تدوین راهبردهای جستجو

بخش مهمی از کار کتابداران به ویژه کتابداران مرجع، کمک به کاربران در تدوین فرمول جستجو چه در نظامهای دستی و چه نظامهای رایانه ای می باشد. کتابداران به دلیل آگاهی از شیوه نمایه سازی، فهرست نویسی یا سازماندهی اطلاعات دانش مناسبی در مورد شیوه های جستجوی اطلاعات، دارند و به همین دلیل توانسته اند به منزله میانجی نقش مؤثری در بازیابی اطلاعات ایفا کنند. همچنین، "تدوین راهبردهای جستجو" در برخی درسهای مقاطع مختلف کتابداری مورد توجه است.

_ دسترسی به اطلاعات

آشنایی با انواع نظامها و شیوه های رده بندی منابع اطلاعاتی در مخزن کتابخانه ها یا دسته بندی اطلاعات، که در درسهای فهرستنویسی، نمایه سازی و نیز مرجع در مقاطع مختلف آموزش داده می شود. این درسها راههای دسترسی به اطلاعات را به کتابداران می شناساند .

__ ارزیابی اطلاعات و منابع اطلاعاتی

ارزیابی اطلاعات و منابع اطلاعاتی در درسهای گوناگون دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد (مانند مجموعه سازی و مرجع) و به طور عملی در گزینش منابع در محیط کار مورد توجه است .

__ سازماندهی اطلاعات کسب شده

سازماندهی اطلاعات از درسهای مهم مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد و نیز از فعالیتهای اصلی و روزمره کتابخانه ها و مراکز اطلاعاتی است. حرفه کتابداری راهها و روشهای بسیاری را در زمینه سازماندهی انواع منابع اطلاعاتی ایجاد کرده است .

__ کاربرد تفکر انتقادی

بیشتر فرایندهای کاری در حرفه کتابداری با استفاده از مهارت تفکر انتقادی صورت می گیرد: مانند نقد، بررسی و گزینش منابع اطلاعاتی، تحلیل پرسش و تعیین راهبرد جستجو، تحلیل نظامهای اطلاعاتی، ارزیابی میزان ربط در بازیابی اطلاعات آگاهی از مسائل اقتصادی، حقوقی و اجتماعی مرتبط با کاربرد اطلاعات اهمیت حقوق پدید آور و مسائل حقوقی ناشی از عدم رعایت آن، از مواردی است که در درس مجموعه سازی مورد توجه است .

نتیجه گیری

بدیهی است ارزیابی میزان یادگیری واقعی، موضوعی نیست که بتوان در کوتاه مدت به آن دست یافت و درباره اش داوری نمود. یادگیری سطوح مختلف دارد: ادعای به یادگیری یک مطلب، حفظ کردن، و در عمل مورد استفاده قرار دادن آموخته ها برخی از سطوح یادگیری هستند که هر کدام شرایط ویژه ای را می طلبند. با توجه به لزوم داشتن نیاز سواد اطلاعاتی برای اقشار مختلف جامعه، به نظر می رسد قرار دادن درس سواد اطلاعاتی برای دوره های تحصیلات تکمیلی کشور از طریق افزودن این درس در مجموع درسهای پایه این گروه از دانشجویان، آموزش فراگیر درس سواد اطلاعاتی، حضور کتابدارانی باسواد اطلاعاتی که بتوانند در فرایند پژوهش و پاسخ به نیازهای اطلاعاتی کاربران اطلاعات (در کتابخانه های مختلف)، طراحی، آزمون، اجرا و ارزیابی درس سواد اطلاعاتی برای مربیان و استادان دانشگاهها، طراحی، آزمون، اجرا و ارزیابی درس سواد اطلاعاتی برای دانش آموزان، برگزاری دوره های آموزشی ضمن خدمت در ادارات و سازمان ها برای کارکنان، و در مجموع برنامه ریزی یک طرح ملی برای پیاده سازی آموزش سواد اطلاعاتی برای اقشار

نقش وب ۲ در توسعه سواد اطلاعاتی

رویا پورنقی^۱

چکیده

دنیای ارتباطات و اطلاعات همواره با جهش‌ها و پیشرفت‌های غیر منتظره‌ای رو به رو بوده است. گاهی بعضی از پدیده‌ها چنان نرم و آهسته وارد فعالیت‌های بشری می‌شود که به یاد نمی‌آوریم. شبکه جهانی وب از جمله این پدیده‌هاست که امروزه از بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین مجموعه‌های اطلاعاتی می‌باشد. اما بشر هنوز در بهت این تحول عظیم بود که دگردیسی دیگری بر روی کار آمد و به وقوع پیوست. وب ۲ انقلابی پیوسته را در شبکه جهانی ایجاد کرد. امروزه وب ۲ در عرصه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز تحولات عظیمی ایجاد نموده است و ما را با مفاهیمی همچون کتابخانه ۲، آرشیو ۲، یادگیری الکترونیکی ۲ و ... آشنا می‌نماید. یادگیری در جهان متحول روندی مداوم دارد. سواد اطلاعاتی وسیله‌ای برای توانمندی فردی است که به مهارت فرد در تحلیل، اتخاذ تصمیمات محققانه و یا استقلال او در جستجوی حقیقت می‌انجامد. در صورتی که توانایی دسترسی به اطلاعات و استفاده مؤثر از آن به افراد آموخته شود، آنها فراگیرانی مستقل و مادام‌العمر خواهند بود. اینترنت که در صدر ده اختراع قرن بیستم قرار گرفته این امکان را فراهم آورده که قید مکان و زمان شکسته شود و مفهوم یادگیری مادام‌العمر تحقق پیدا کند. وب ۲ مجموعه‌ای از ابزارها است که به کتابداران در توسعه مفهوم سواد اطلاعاتی کمک شایانی کرده است. وب ۲ با اهداف یادگیری مادام‌العمر و توسعه سواد اطلاعاتی سازگار می‌باشد. کتابداران در آغوش وب ۲ به عنوان جریان اصلی مکمل سواد اطلاعاتی کاربران عمل می‌کنند. در این مقاله ضمن بیان ارتباط بین سواد اطلاعاتی و وب ۲، به بررسی ابزارهای مؤثر وب ۲ در جهت توسعه سواد اطلاعاتی همچون بلاگها، ویکی‌ها، شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک و ... پرداخته می‌شود و نقش وب ۲ در آموزش فعال و مشارکتی و آموزش مجازی بررسی خواهد گردید و در نهایت نقش کتابدار ۲ و کتابخانه ۲ در بطن وب ۲ و در ارتباط با توسعه سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام‌العمر مطرح خواهد شد.

کلید واژه‌ها: سواد اطلاعاتی، وب ۲، کتابخانه ۲، کتابدار ۲، یادگیری فعال و مشارکتی، شبکه‌های اجتماعی، ابزارهای وب ۲، یادگیری مادام‌العمر

مقدمه

سواد اطلاعاتی وسیله‌ای برای توانمندی فردی است که به مهارت فرد در تحلیل، اتخاذ تصمیمات محققانه و یا استقلال او در جستجوی حقیقت می‌انجامد. (ای ال ای ۲، ۱۹۸۹) وبر و جانستون نیز در سال ۲۰۰۱ تعریفی گسترده‌تر پیشنهاد کردند. (وبر و جانسون، ۲۰۰۳) در دهه گذشته، اقدامات بسیاری در زمینه سواد اطلاعاتی در سراسر جهان ثبت شده که در این میان به طور ویژه می‌توان به آنچه در آمریکای شمالی، استرالیا، آفریقای جنوبی و اروپای شمالی صورت پذیرفته است اشاره کرد (ماریاسه، ۱۹۹۲) یادگیری در جهان متحول روندی مداوم دارد. بر

^۱ دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

^۲ American Library Association

^۳ Webber & Johnston

^۴ Mariase

اساس نظریات صاحب‌نظران علوم تربیتی، یادگیری صورت نمی‌گیرد مگر آنکه اطلاعات جدید به دست آید (وینستین^۱، 1986). بر این اساس در صورتی که توانایی دسترسی به اطلاعات و استفاده مؤثر از آن به افراد آموخته شود، آنها فراگیرانی مستقل و مادام‌العمر خواهند بود. این امر با توجه به تسلط گسترده فناوری نوین در تولید اطلاعات و نیز راههای دسترسی به اطلاعات، مانند شبکه‌های اجتماعی و کتابخانه‌های الکترونیکی، از اهمیت خاصی برخوردار است. از متخصصان و فارغ‌التحصیلان انتظار می‌رود بتوانند انواع اطلاعات و راههای مختلف دسترسی به آنها را شناسایی کنند و از انواع امکانات رایانه‌ای برای دسترسی و استفاده از اطلاعات بهره‌گیرند. همچنین باید با استفاده از مهارت تفکر تحلیلی و انتقادی، معیارهای ارزیابی اطلاعات را شناسایی کنند و آنها را بکاربرند و نیز خلاقیت لازم در استفاده از راهبردهای جستجو و نظم‌دادن به اطلاعات بدست آمده و استفاده از آن در زمان نیاز را داشته باشند. به عبارت دیگر فراگیران باید با مهارتهای سواد اطلاعاتی آشنا باشند و بتوانند آنها را بکار ببرند. (پریخ، ۱۳۸۴) بسیاری از نویسندگان اعتقاد دارند که رشد و توسعه وب اصلی‌ترین عامل تغییرات آموزشی می‌باشد و دیدگاه جدیدی را برای آموزش در تمامی سطوح ارائه می‌دهد. وب ۲ راهبردهای سازنده در یادگیری را حمایت می‌نماید و نیروی بالقوه یادگیری پیوسته به شکل جمعی را بیش از گذشته به عینیت تبدیل می‌نماید. (برایانت، ۲۰۰۷) این ابزارها و خدمات می‌تواند در پروسه یادگیری انعطاف‌پذیریهای زیادی را بوجود آورد و انتشار، تقسیم‌کردن عقاید، استفاده مجدد از محتویات آموزشی، پیغام‌گذاریها و لینک به منابع مرتبط در محیط‌های اطلاعاتی که هم‌بوسيله آموزش دهندگان و هم فراگیران مدیریت می‌شود را، حمایت می‌نمایند. (گانترا^۲، ۲۰۰۷، ص. ۲۳)

وب ۲ در یادگیری فعال و تشریک‌مسابی دانش نقش مهمی بر عهده دارد. واژه وب ۲ یا نرم‌افزارهای اجتماعی گستره وسیعی از نرم‌افزارهای اجتماعی را پوشش می‌دهد که به کاربران خود اجازه می‌دهند داده‌ها را با یکدیگر به اشتراک بگذارند، و این اشتراک خصوصاً از طریق وب می‌باشد. از میان این شبکه‌های اجتماعی بلاگها، ویکی‌ها، سایت‌های شبکه‌های اجتماعی مانند فیس‌بوک و فلیکر، محیط‌های سه‌بعدی همانند زندگی‌دوم^۳ از جمله نرم‌افزارهایی هستند که در امر آموزش و توسعه سواد اطلاعاتی بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرند. جنبه کلیدی در این نرم‌افزارهای اجتماعی آن است که اینها به شکل گسترده‌ای در تولید اطلاعاتی که به اشتراک گذاشته می‌شود همکاری و مسابی می‌نمایند. امروزه پژوهشگران بیشتر بر این مسئله تمرکز دارند که چگونه می‌توانند تمایل به وب و خصوصاً وب ۲ را با پروسه یادگیری هم‌سو نمایند (چاتی و دیگران، ۲۰۰۷) ۴. با بکارگیری و توسعه یادگیری الکترونیکی بر پایه وب ۲ و شبکه‌های اجتماعی، واژه "یادگیری الکترونیکی ۲" بوسيله داوونس^۵ در سال ۲۰۰۵ باب شد. در این نوع یادگیری فراگیران شبکه را بر اساس علائق خود شکل می‌دهند، به شکل جمعی به یادگیری می‌پردازند و در این میان امکان توسعه سواد اطلاعاتی و یادگیری گروهی ایجاد می‌شود. محتویات را گسترش داده و تقسیم می‌نمایند و با بکارگیری ابزارها و منابع مختلف به بازطراحی محتوا بر حسب نیازهای خود می‌پردازند. وب ۲ برای توسعه سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام‌العمر سازگار می‌باشد زیرا جامعه مدرن امروز به شکل وسیعی از محیط‌های کاری دیجیتالی و ارتباطات اجتماعی تشکیل شده و فعالیتهای آموزشی باید درگیری

^۱ Weinstein

^۲ Guntram

^۳ Second Life

^۴ Chatti

^۵ Dawns

فراگیران را با این محیط دیجیتالی در پروسه یادگیری افزایش دهد. (گانترام^۱، ۲۰۰۷، ص. ۱۷) بکارگیری تکنولوژیهای وب ۲ هنوز پدیده ای جدید است و تعامل آموزش دهندگان و فراگیران در مراحل اولیه خود قرار دارد. در این محیط تمرکز آموزش، به دسترس پذیری بیشتر به محتویات فرمت های دیجیتالی می باشد. (گانترام، ۲۰۰۷، ص. ۳۱)

وب ۲ مجموعه ای از ابزارها است که به کتابداران در توسعه مفهوم سواد اطلاعاتی کمک شایانی کرده است. وب ۲ با اهداف یادگیری مادام العمر و توسعه سواد اطلاعاتی سازگار می باشد. کتابداران در آغوش وب ۲ به عنوان جریان اصلی مکمل سواد اطلاعاتی کاربران عمل می کنند. در این مقاله ضمن بیان ارتباط بین سواد اطلاعاتی و وب ۲، به بررسی ابزارهای موثروب ۲ در جهت توسعه سواد اطلاعاتی همچون بلاگها، ویکی ها، شبکه های اجتماعی فیس بوک و ... پرداخته می شود و نقش وب ۲ در آموزش فعال و مشارکتی و آموزش مجازی بررسی خواهد گردید و در نهایت نقش کتابدار ۲ و کتابخانه ۲ در بطن وب ۲ و در ارتباط با توسعه سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام العمر مطرح خواهد شد.

یادگیری فعال و مشارکتی در وب ۲

وب ۲، می تواند ما را در بکارگیری روشهای فعال تر برای کاربران یاری کند. (گودوین^۲، ۲۰۰۸). به عنوان مثال می توان از آن در مورد چگونگی ساختار نمایش داده ها استفاده کرد که از طریق کنترل تاریخچه داده در ویکی پدیا امکان پذیر است. (دایترینگ^۳، ۲۰۰۸) ویکیپدیا می تواند به دانشجویان در فهم اینکه چگونه اطلاعات مربوط به یک فرد ایجاد شده و به چه مقداری است کمک می کند. دانشآموزان از ویکیپدیا به عنوان یک نقطه شروع برای یافتن اطلاعات اولیه استفاده می کنند. کتابداران می توانند در خصوص انواع مختلف دایره المعارفها به دانش آموزان اطلاع رسانی کنند که برای آنها بسیار مفید خواهد بود. بروکهاوس و گروم^۴ (۲۰۰۷) از دانشگاه واشنگتن بیان می کنند که چگونه دانش آموزان یک کلاس با نگارش تکالیف خود بر روی ویکیپدیا کار گروهی بهتر و برخورد با مسائل در جامعه را فرا می گیرند. ویکیپدیا هنوز هم حاوی مطلب با ده ها دانشگاه و پروژه های کالج است. جالب است بدانیم هنوز هم بسیاری از آنها از این محیط برای ارائه پروژه های کلاس استفاده می کنند. شبکه اجتماعی فیس بوک به دانشجویان در درک حفظ حریم خصوصی و مسائل اخلاقی در ایجاد پروفایل شخصی آنها مفید است.^۵ (ELI,2006)

کلمات کلیدی یکی از سخت ترین مفاهیم قابل درک برای دانش آموزان هستند. هافمن و پلکینگورن^۶ (۲۰۰۸) برای کمک به دانشجویان در درک کلمات کلیدی و جستجوهای موضوعی، با استفاده از مقایسه بین برچسب ها در سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره پرداختند. برای مثال دانشجویان می توانند با برچسب گذاری در فیس بوک و سپس به اشتراک گذاری تگها به توافق بر سر انتخاب تگها برسند. بیسترام و اورنیک^۷ (۲۰۰۸) در مورد

^۱ Guntram

^۲ Godwin

^۳ Deitering

^۴ Brockhouse & Groom

^۵ Educause Learning Initiative

^۶ Hoffman & Polkinghorn

^۷ Beestrums & Orenic

چگونگی این مورد در آموزش زبان انگلیسی در دانشگاه دومینیکن در ایالت ایلینویز آمریکا دست به کار شدند. آنها با بررسی بر روی گروهی از دانشجویان که از ویکی پدیا استفاده می کردند، تمریناتی را ارائه کردند سپس دانشجویان در مورد مسائل خاص بحث گروهی انجام دادند و به تشکیل یک پایگاه متمرکز برای ارائه تکالیف کلاسی منجر شد. یادگیری فعال از چندین ویژگی برخوردار است؛ از قبیل اینکه: هدف روشن دارد، لذت بخش است، برانگیخته است، مسئولانه انجام می گیرد، کمتر خسته کننده است، با کنجکاوی و پرسش های آگاهانه و هدف همراه است، غالباً مستلزم یادگیری تعاونی یا همیارانه است، غالباً کیفی است تا کمی، ارزشیابی در اوقات معین و مخصوص ضرورت ندارد، به ارضای نیازها و رغبت های متعدد یادگیرنده کمک می کند، فرآیند «فیدبک» به سهولت انجام می گیرد. وب ۲ نیز ابزارهای در جهت تسهیل یادگیری فعال و ایجاد یادگیری فعال و مشارکتی ایجاد نموده است که به ارتقای سواد اطلاعاتی افراد در جریان یادگیری مادام العمر کمک می کند. (yasinznu.blogfa.com, ۱۳۸۸)

گودوین^۱ (۲۰۰۹)، این سوال را مطرح می کند که آیا زندگی دوم همان وب ۲،۰ است؟ او وب ۲ را در زمره کمک کننده های اصلی به یادگیری فعال طبقه بندی می کند. و دلیل آن را کاربرد پذیری این محیط برای کاربران نسبت به محیط زندگی اول و سنتی افراد می داند، اینکه فرد می تواند رایگان و ناشناس در این محیط پرسه بزند و به نوعی زندگی کند، امری که در زندگی اول غیر ممکن است. پارکر^۲ (۲۰۰۸) به بیان زندگی دوم و تجربیات خودش در دانشگاه شفیلد انگلستان می پردازد. و این مسئله را مطرح می کند که در برخی حرف زندگی دوم وارد شده ولی هنوز برخی حرفه ها از این محیط رویگردان هستند. همچنین مصاحبه مرجع را در این بررسی گنجانده زیرا سواد اطلاعاتی هنوز هم بخشی از مصاحبه مرجع را تشکیل می دهد. بروکهاوس و گروم (۲۰۰۷) به توصیف تجربیات اخیر خود را با استفاده از زندگی دوم در دانشگاه مک مستر در کانادا پرداختند. در این دانشگاه بخش مرجع از فضای وب ۲ و زندگی دوم استفاده نمود و مشخص شد امکان بکارگیری صدا در بخش میز مرجع به زودی میسر خواهد شد، و باعث ارائه خدمات بهتر و بیشتر می شود. پارکر (۲۰۰۸) به بررسی ابزارهای وب ۲ مورد استفاده دانشجویان دانشگاه شفیلد انگلستان پرداخت. در نهایت وبر^۳ در سال ۲۰۰۸ به بررسی توسعه مهارتهای پرسشگری دانشجویان ترم اول دانشگاه شفیلد انگلستان پرداخت و این بررسی منجر به ایجاد تفکر انتقادی در دانشجویان گردید که یکی از موفقیت های این کار بود.

از وب ۲ به سوی کتابخانه ۲ و کتابدار ۲

کتابخانه ها نهادهایی پویا و دیرپایی هستند که انواع مختلف دارند و با در نظر گرفتن نیازهای افراد، منابع مختلف را در خود جای میدهند و در اختیار افراد میگذارند. کتابخانه ها دارای این خصوصیات هستند: مجموعه ای از اطلاعات و اقلام در موضوعات مختلف را در خود جای میدهند که اصطلاحاً به این اطلاعات، منابع یا مواد گفته میشود. این منابع میتوانند کتاب، نشریات، صفحات وب، تصاویر، مواد چندرسانه ای و ... باشند. مواد کتابخانه ای یا از طریق شبکه یا به صورت محلی قابل دسترسی هستند. با پیشرفتهای حاصل از پیدایش فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی، کتابخانه ها هم از حالت سنتی نقش خود را تغییر دادند و وسایل فناورانه را در خود جهت ارائه خدمت پذیرفتند.

^۱ Godwin

^۲ Parker

^۳ Webber

در نتیجه در کنار کتابخانه های فیزیکی، نوع جدیدی از کتابخانه به نام کتابخانه دیجیتالی پدید آمد. کتابخانه های دیجیتالی، مجموعه ای از اطلاعات را به صورت دیجیتال در اختیار دارند و آنها را سازماندهی میکنند. این اطلاعات دیجیتالی شامل کتابها و مجلات الکترونیکی، پایگاههای اطلاعاتی، صفحات وب، لوحهای فشرده و سایر قالبهای الکترونیکی، میباشد. کتابخانه های دیجیتالی، بردستری به مواد از هرجا، به صورت دیجیتالی تاکید میکنند (گان^۱، ۲۰۰۲).

به طور کلی، کتابخانه ها چه به صورت فیزیکی و چه به صورت مجازی در امر یادگیری سه نقش دارند: مکانی جهت به اشتراک گذاشتن منابع اطلاعاتی غنی، نگهداری اندیشه ها، نقش آگاهی بخش جهت گردهم آوردن افراد جهت آموزش. هدف اولیه هر کتابخانه حمایت، تسهیل و گسترش آموزش رسمی در موسسه مادر است. گام بعدی پشتیبانی از آموزش غیر رسمی است. منابع در کتابخانه ها جهت حمایت از آموزش گردآوری شده اند. کتابخانه های دیجیتالی، دسترسی فوری را به طیفی گسترده ای از منابعی که به صورت فیزیکی موجود نیستند فراهم میکنند. در حالیکه کتابخانه های فیزیکی، محدود به زمان و مکان خاصی هستند، کتابخانه های دیجیتالی بدون داشتن موانع فیزیکی، میتوانند در هر لحظه از هرجا و از طریق یک ارتباط اینترنتی دسترسی به منابع خود را فراهم کنند. در کتابخانه های دیجیتالی، یادگیری فرایندی مستقل از زمان و مکان میباشد. به دلیل آنکه کتابخانه های دیجیتالی، حاوی اطلاعات روزآمدی هستند فرصتهای مناسبی را جهت یادگیری فراهم می نمایند. گردآوری منابع چند رسانه ای، امکان آموزش از راه دور را برای یادگیرندگان جهت استفاده از منابع کتابخانه ای فراهم کرده است. کتابخانه های مجازی، به واسطه ذخیره کردن منابع آموزشی و امکان بازیابی آنها از طریق شبکه های رایانه ای، به امر یادگیری شبکه ای و الکترونیکی کمک شایانی کرده اند. بدون وجود کتابخانه های مجازی که به سازماندهی و نگهداری منابع الکترونیکی میپردازند، امکان دسترسی به منابع روزآمد جهت یادگیری غیر ممکن است (گان، ۲۰۰۲).

آگاهی از وجود کتابخانه های مجازی و اهداف آنها، باعث میشود که کاربران بدانند که از کتابخانه چه میخواهند. کتابخانه های مجازی، امکان تفکر خلاق و انتقادی، حل مساله، تصمیم گیری و... را برای کاربران فراهم میکنند. طراحی کتابخانه مجازی به یادگیرنده کمک میکند تا مفهوم اطلاعات را دریابد. کتابخانه های مجازی میتوانند نقشی فراتر از تولید و توزیع منابع آموزش داشته باشند. ارائه خدمات مرجع، آموزش از راه دور به وسیله پست الکترونیکی یا به صورت پیوسته از جمله خدمات کتابخانه های مجازی در یادگیری الکترونیکی است. وجود کتابخانه های مجازی به وجود شبکه های رایانه ای و اینترنتی وابسته است. حتی اگر دسترسی به منابع جهت یادگیری الکترونیکی فراهم باشد، در اختیار داشتن مهارت کافی جهت جستجو و بازیابی اطلاعات نیز ضروری میباشد. به این ترتیب در اینجا نقش کتابداران نیز شفاف میشود که این متخصصان اطلاعاتی با توانایی در جستجو و بازیابی اطلاعات، میتوانند منابع مورد نیاز یادگیرنده را به او معرفی کنند و در اختیار او بگذارند. به واسطه برقراری ارتباط میان منابع و یادگیرندگان، تسهیل یادگیری رسمی و غیر رسمی و .. کتابخانه های مجازی یک محیط غنی را برای یادگیرندگان جهت آموزش فراهم کرده اند. بنابراین کتابخانه های دیجیتالی، نقش و راهبرد کتابخانه ها به منظور همگام شدن با سیستم های آموزشی جدید را فراهم نموده تا دانشجویان بتوانند به محتویات آموزشی در هر زمان و از هر مکانی دست یابند و از همین رو بود که با گذر زمان مفهوم کتابخانه ۲ یعنی نسل دوم کتابخانه ها روی کار آمد که بوسیله آن کاربران به کتابخانه ها می توانند با بهره گیری از تکنولوژی های وب ۲ به شکل تعاملی با دیگر

^۱ Gunn

کاربران به کتابخانه ارتباط برقرار نمایند و در این میان با بیان مهارتهای مورد نیاز کتابداران و نیز نقش های جدید آنها بحث کتابدار ۲ نیز بر روی کار آمد. کتابدار بالینی ۲ شخصی است که با استفاده از فناوریهای وب ۲ به ارائه خدمات کتابخانه می پردازد و محتویات آموزشی مناسب در حوزه بهداشتی را برای مراجعین فراهم می آورد. این واژه در مراحل اولیه خود قرار دارد و مسئولین آموزشهای الکترونیکی ۲ به منظور فراهم آوردن محیطی برای کاربران خود و زندگی در محیط مجازی به بیان نسل دوم کتابداران پرداخته اند.

پیاده سازی فناوری های وب ۲ و نظریه های کتابخانه ها به پیدایش مفهوم "کتابخانه ۲" منجر شد. (رایت^۱، ۲۰۰۷) در سال ۲۰۰۵ مایکل کیسی اصطلاح "کتابخانه ۲" را برای اولین بار در وبلاگش ذکر کرد. واژه کتابخانه ۲ از واژه وب ۲ الهام گرفته و همانند آن مبتنی بر کاربر محوری و کاربر مداری است. به عبارت روشن تر، کتابخانه ۲ عبارت است از: وب ۲+ کتابخانه= کتابخانه ۲. "مانس^۲، ۲۰۰۶" کتابخانه ۲ را کاربرد تعاملی، مشارکتی و چند رسانه ای فناوری های تحت وب در سرویس ها و منابع تحت وب کتابخانه ای می داند. به عقیده وی، چنین کتابخانه هایی از عناصری چون کاربر- محوری، استفاده از چند رسانه ای ها، تعامل مستقیم با کاربر، و استفاده از روش های ابداعی بهره مند هستند. مایکل استفان یکی از طرفداران کتابخانه ۲ بر این باور است که کتابخانه ۲ سکوی پرتاب برای ایجاد نوآوری و تحول در شیوه های ارائه خدمات اطلاعاتی و در واقع محل گردهمایی کاربران کتابخانه است.

مقایسه خدمات در «کتابخانه ۱» و «کتابخانه ۲»

کتابخانه ۱	کتابخانه ۲
خدمات مرجع سنتی	خدمات مرجع گپی یا مبتنی بر پیام لحظه ای
انتشار خبرنامه کتابخانه به صورت چاپی	خبرنامه وبلاگی (وبنوشت)
انتخاب و سفارش کتاب برای خرید به صورت سنتی از سوی کتابداران	انتخاب و سفارش کتاب به صورت پیوسته براساس تصمیم گروهی بر مبنای انتخاب و برچسب گذاری مهم ترین کتاب ها از سوی اعضا و براساس میزان محبوبیت. کتاب هایی که بیشتر توسط اعضا انتخاب و برچسب گذاری شده اند، انتخاب می شوند.
طراحی اصطلاح نامه چاپی	طراحی اصطلاح نامه اشتراکی بر مبنای واژگان کاربران و به شیوه برچسب گذاری گروهی
تهیه فهرست مجلات علمی و راهنمای منابع وب از سوی کتابداران	تهیه فهرست مجلات علمی و راهنمای وب از سوی کاربران با استفاده از نظام ویکی یا براساس برچسب گذاری گروهی و رده بندی مردمی (فوکسونومی) در وب گاه کتابخانه
فهرست نویسی سنتی کتابدار محور	فهرست نویسی بر مبنای برچسب گذاری گروهی از سوی کاربران
کتاب فروشی سنتی	کتاب فروشی های مبتنی بر انتقادهای کاربران و رتبه دادن و نقد کتاب ها (مانند آمازون)

کتابداران بیشترین نقش در ارائه آموزش به کاربران کتابخانه خود را دارند و نکته اینجاست که خود کتابداران باید توانایی ها و سواد اطلاعاتی کافی داشته باشند تا بتوانند آنها را به مخاطبان خود منتقل کنند و خدمات اطلاع رسانی مناسبی به استفاده کنندگان از کتابخانه ها ارائه کنند. در بسیاری از کتابخانه های دانشگاهی در ابتدای ورود کتابداران تازه استخدام شده، برخی از مهارت ها به آنها آموزش داده می شود و دوره های آموزشی کوتاه مدت و بلند مدت برای آموزش ضمن خدمت آنها در نظر گرفته می شود. این برنامه ها به روشهای گوناگون انجام می شود.

^۱ Wright

^۲ Maness

انواع آموزشهای فرد به فرد، تورهای آموزشی، کارگاههای آموزشی و آموزش از طریق بروشورها، برگه های اطلاعاتی، راهنماها و دستنامه ها در کتابخانه ها تدارک دیده می شود. (پریخ، ۱۳۸۴) کتابداران در حوزه های مختلف علوم و فناوری نقش مهمی در تحقق سواد اطلاعاتی دارند (فورد، ۱۳۷۴) همچنین به دلیل تاثیر خدماتشان در جامعه و لزوم آشنایی و تسلط بر استفاده از ابزارها و فناوری نوین، کتابداران نیازمند خودآموزی مستمر هستند و به خاطر به دست آوردن مهارتهای لازم در سواد اطلاعاتی جهت خدمت به افراد جامعه، کتابداران باید بر آموزش همیشگی و مادام العمر تاکید ورزند. (صیامیان، ۱۳۸۳) چرا که یادگیری سواد اطلاعاتی به صورت مادام العمر فرد را در چرخه تجربیات و عمل قدرتمند می سازد (شرکی^۱، 2006) و (صیامیان، ۱۳۸۳)

دوره های معتبر سواد اطلاعاتی که توسط کتابداران در کتابخانه ها ارائه می شود، می تواند باعث تغییر در زمینه های آموزشی شود. (موسوی، ۱۳۸۳) لازم است مفهوم سواد اطلاعاتی در برنامه های یادگیری و آموزش کاربران کتابخانه ها گنجانده و ادغام شود، بطوریکه فراگیران بتوانند نقش یک رهبر را در تجهیز افراد و موسسه ها ایفا نمایند (زمانی، ۱۳۸۲) در این بین نقش سنتی کتابداران نیز تغییر کرده و واژه کتابدار ۲ پا به عرصه وجود گذاشته است. کتابدار ۲ معلم عصر اطلاعات است. کتابدار ۲ تلاش می کند تا قدرت فرصتهای وب ۲ را درک نموده و در مورد ابزارهای اصلی وب ۲ و کتابخانه ۲ آگاهی کسب کند. کتابدار ۲ با هر کسی که به هر روشی با کتابخانه تماس می گیرد اعم از تلفنی، اس ام اس، ارسال متن، پست الکترونیکی، مرجع مجازی و غیره، ارتباط برقرار می کند. کتابدار ۲ در درجه نخست و پیش از هر چیز، شناخت عمیقی از کاربران خود به دست می آورد و آنها را صرفاً به عنوان اشاره گر و یا کلیک کننده در نظر نمی گیرد و در هر جایی که کاربر حضور دارد کتابدار ۲ نیز حضور می یابد. کتابدار ۲ از فهرست نویسی و رده بندی غیر سنتی غافل نمی شود و در جایی که لازم باشد از نشانه گذاری، توده نشانه ها و فولکسونومی بهره می گیرد.

بنابراین کتابدار ۲ راهنمای کاربران در یافتن اطلاعات، گردآوری دانش و خلق مضامین می باشد. دوره های معتبر سواد اطلاعاتی که توسط کتابداران در کتابخانه ها ارائه می شود، می تواند باعث تغییر در زمینه های آموزشی شود. (موسوی، ۱۳۸۳) لازم است مفهوم سواد اطلاعاتی در برنامه های یادگیری و آموزش کاربران کتابخانه گنجانده و ادغام شود، بطوریکه فراگیران بتوانند نقش یک رهبر را در تجهیز افراد و موسسه ها ایفا نمایند (زمانی، ۱۳۸۲)

سواد اطلاعاتی کلید اصلی یادگیری مادام العمر

در سال ۱۹۹۰ بر اساس تعریف انجمن کتابداری آمریکا با سواد اطلاعاتی فردی است که توانایی تشخیص نیاز به اطلاعات را دارد و می تواند به جایی، ارزیابی و استفاده موثر از اطلاعات مورد نیاز بپردازد و بالاخره نحوه یادگیری را فراگیرند. شیوه تفکر در مورد اطلاعات به عنوان ضروریات زندگی روزمره و برقراری ارتباط انسانها با یکدیگر در جوامع اطلاعاتی در ۱۹۹۲ توسط مارایس بیان گردید. (نظری، ۱۳۸۴)

بروس^۲ نیز سواد اطلاعاتی را به عنوان مجموعه مهارتهایی توصیف کرده است که یاریگر افراد در یافتن اطلاعات مورد نیاز هستند و به فراگیری تمام عمر افراد منجر می شوند. آنجلی^۳ (۲۰۰۱) یادگیری تمام عمر، تفکر انتقادی، توانایی حل مساله، و تصمیم گیری مبتنی بر اطلاعات در شرایط گوناگون، خودراهبری، همکاری و مشارکت،

^۱ Sharkey

^۲ Brouce

^۳ Angeley

نوآوری و بالاخره فراگیری نحوه یادگیری را از جمله کارکردهای عمده سواد اطلاعاتی به حساب می آورد که در واقع فراگیری سواد اطلاعاتی را از اهمیت ویژه ای برخوردار ساخته اند. سازمانهای بین المللی نیز تحقیقات و بیانیه های در زمینه سواد اطلاعاتی ارائه داده اند. از دیدگاه یونسکو در این مورد نقش مهم اجتماعی و فرهنگی بر عهده کتابخانه است. (کورن، ۱۳۷۸ و سوزا، ۱۳۷۵) در کنفرانس ۱۹۹۳ ایفلا داشتن برنامه ها و فعالیتهای مشترک در زمینه آموزش استفاده کنندگان به عنوان یکی از راههای موثر پرداختن به موضوع سواد اطلاعاتی در حوزه های علوم و تکنولوژی بیان شد. (فورده، ۱۳۷۴) مرکز منابع و اطلاعات تعلیم و تربیت (اریک) فعالانه در گردآوری اسناد و مدارک مربوط به سواد اطلاعاتی از سراسر جهان برای ذخیره در پایگاه اطلاعاتی می کوشد (وبر و جانستون^۱، ۲۰۰۱) یادگیری سواد اطلاعاتی به صورت مادام العمر فرد را در چرخه تجربیات و عمل قدرتمند می سازد (شرکی^۲، 2006) و (صیامیان، ۱۳۸۳)

حال نکته اینجاست که چگونه می توان دانشجویان را با چالش های ناشی از دوره های آموزشی و یادگیری مادام العمر مواجه ساخت؟ این مسئله به فراگیری تعداد زیادی سواد می شود که سواد اطلاعاتی فقط یکی از انواع آن است. مارتین و مادیگان^۳ (۲۰۰۶) بیان می کند مشکل اصلی کتابداران در این مورد این است که این سواد را چه چیزی معنی کنند و در مواجه با آن چه نامی بر روی آن بگذارند. وارلیک^۴ (۲۰۰۸) مطرح می کند که هدف او بسط این موضوع و پرداختن به ایجاد یک نام جدید برای سواد اطلاعاتی مورد نیاز دانشجویان نیست، چرا که عنوان سواد اطلاعاتی هنوز یکی از بهترین واژه هایی است که در خصوص بیان سواد مورد نیاز شهروندان قرن بیست و یکم است بکار گرفته شده است. که شامل: جستجو و شناخت اطلاعات مناسب، ارزیابی اطلاعات و بکارگیری آن به صورت اخلاقی و با رعایت قوانین حق کپی رایت است.

اگر سواد اطلاعاتی را به عنوان کلید موفقیت در یادگیری مادام العمر بدانیم، به نظر می رسد آموزش آشنایی کاربران با محیط و ساختمان کتابخانه و بانکهای اطلاعاتی که کتابخانه عضو آنهاست، توسط کتابداران کافی نباشد. بلکه سواد اطلاعاتی امروزی نیازمند این است که دانشجویان بتوانند با منابع قابل دسترسی در گوگل، گوگل اسکولار، وب سایتهای رسمی و دایره المعارفهای آنلاین، بانکهای اطلاعاتی تمام متن مجلات، بانکهای اطلاعاتی موضوعی کتابها و ... آشنا شوند. با این وجود کتابداران امروزه باید خود را برای تطبیق با روشهای جدید ارائه خدمات به مشتریان وفق دهند.

ابزارهای مؤثر وب ۲ در جهت توسعه سواد اطلاعاتی

طبیعت قابل خواندن و نوشتن، قابلیت تعاملی وب ۲ و نرم افزارهای اجتماعی، ارتباطات دوسویه و تشریک مساعی در وب ۲ آن را متفاوت از وب ۱ می نماید و باعث بکارگیری آن در امر یادگیری شده است. اندرسون^۵ (۲۰۰۵) چنین بیان کرد که نرم افزارهای اجتماعی اجازه آزادی ارتباط با سایر فراگیران را به آنان می دهد و همکاری میان افرادی که بوسیله مکان و زمان از هم مجزا شده اند را تسهیل می نماید، در نتیجه به یادگیری مادام العمر و ارتقای سواد اطلاعاتی افراد منجر می شود.

^۱ Webber & Johnston

^۲ Sharkey

^۳ Martin & Madigan

^۴ Warlick

^۵ Anderson

تکنولوژی‌هایی مانند رادیو، تلویزیون، ویدئو کنفرانس های یک طرفه، پست الکترونیک، گروه‌های بحث و... همگی باعث برقراری ارتباط میان کاربران می شدند، اما آنها از تعامل و همکاری کافی برخوردار نبودند و کاربران نیز در این نوع آموزش نقش چندانی در تولید محتوا بر عهده نداشتند. به همین منظور برای رفع مشکلات و کاستی های وب ۱ و برقراری تعامل بیشتر در آموزش بکارگیری تکنولوژی‌های وب ۲ ضرورت یافت. مهمترین ویژگی ابزارهای وب ۲ حضور فعال کاربران در مراحل تولید محتوا می باشد (بلدارین^۱، ۲۰۰۶) به هر صورت، لزوم استفاده از تکنولوژی‌های تعاملی به دانشجویان اجازه داد بروندهای آموزشی مورد تمایل خود را کسب نمایند و همچنین تاثیر مهمی روی مدل‌های جدید آموزشی و راه‌های جدید یادگیری در آموزش از راه دور گذاشت (بلدارین، ۲۰۰۶) ابزارها و تکنولوژی‌های وب ۲ از توسعه سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام العمر با روش‌هایی حمایت می کند:

بلاگها

بلاگها که دفترچه خاطرات روزانه نیز نامیده می شوند بدون نیاز به مهارت های فنی خاصی ، توانایی تولید، ویرایش، سازماندهی محتوا، پیشنهادات ، بحث ها و مدخل ها را دارد (الکساندر، ۲۰۰۶؛ کاستناد، ۲۰۰۷). از آنجاییکه بلاگها ابزارهای بسیار ساده و انعطاف پذیری هستند می توانند در زمینه ها و برای اهداف مختلفی مورد استفاده قرار گیرند. به عنوان مثال در بلاگها می توانند مهارت‌های نوشتن را تقویت نمایند، بازخورد و انتقاد را تسهیل نمایند، تفکر انتقادی را با یادگیری مشارکتی که از شاخصهای اصلی سواد اطلاعاتی است را تقویت نمایند و زمینه یادگیری فعال را فراهم می نمایند (ستزینگر^۲، ۲۰۰۶). بلاگها همانند نشریات شخصی آنلاین عمل می نمایند زیرا افراد را قادر می سازند تا فایل ها و منابع را به اشتراک بگذارند (گادوین^۳، ۲۰۰۳) بلاگها برای بحث های گروهی بکار می روند و می توانند محدوده یادگیری را وسعت دهند تا فراگیران به بازبایی اطلاعات بیشتر تشویق شوند. از طریق وبلاگ، افراد می توانند آنچه را که یاد گرفته اند منعکس نمایند و دیگر مراجعه کنندگان می توانند از تجربیات وی استفاده کرده و در صورت نیاز، اشکالات او را بیان کرده که این امر خود می تواند یک فضای پویا و دو طرفه ایجاد نماید که منجر به یادگیری عمیقتری می گردد. (فرانکلین^۴، ۲۰۰۷)

از دیگر کاربردهای بلاگها در توسعه سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام العمر می توان چنین بر شمرد:

- تجربه نوشتن در جهان خارج
- بازخورد سریع افراد به یکدیگر
- روزآمد نمودن اطلاعات از جمله اطلاعات مورد نیاز در زندگی روزمره
- بکارگیری کامنت ها می تواند افراد را ترغیب نماید تا به یکدیگر بنویسند و به سوالات پاسخ گویند بدون اینکه نیاز باشد چندین بار آن پاسخ را برای سایر افراد بنویسند
- اشاعه مواد و انتشارات افراد از طریق وبلاگها
- ارائه کارگاهها و سمینارها در زمینه های موضوعی مختلف (گروسک، ۲۰۰۹)

^۱ Beldarrin

^۲ Seitzinger

^۳ Godwin

^۴ Franklin

- یک گروه از نویسندگان می توانند دانش تخصصی و یا بین رشته ای را از طریق بلاگها و پیشنهاد^۱ به گروه یادگیرندگان ارائه نمایند، آنها را تشویق نموده و یادگیری مادام العمر را برای آنها تسهیل نمایند
  - بلاگها می توانند از طریق آر. اس. اس. ها اخبار و اطلاعات جدید را به اطلاع آموزش دهندگان و فراگیران برسانند(فرانکلین^۲، ۲۰۰۷)
  - اگر بلاگها طبقه بندی شده باشند به عنوان مثال یک بلاگ آموزشی برای پروژه های دانشجویی، بلاگ دیگر برای گروههای بحث و گروههای آزمایشگاهی و... افراد می توانند به راحتی با مرور این بلاگها خود را روزآمد نمایند
- دالسگارد^۳(۲۰۰۶) چنین تصور کرد که یک بلاگ مشخصا از کار خاصی حمایت می نماید اما زمانیکه به وبلاگهای دیگر مرتبط شوند شبکه را تشکیل می دهند، و بدین ترتیب شبکه های ارتباطی شکل می گیرند.

ویکی ها

ویکی ها مجموعه ای از صفحات وب قابل گسترش پیوسته ، سیستمی برای ذخیره و تغییر اطلاعات و نیز پایگاه اطلاعاتی که هر صفحه آن به راحتی قابل ویرایش است می باشد^۴. مراجعان به ویکی ها می توانند آنها را ملاحظه و مطالعه نموده و محتویات آنها را حذف و اضافه و روزآمد نمایند، هم چنین محتویات آنها شامل متن، تصویر، ویدئو و حتی لینک ها را بر اساس سلیقه خود سازماندهی نمایند(آگار^۴ و دیگران، ۲۰۰۴). ویکی ها نیز ابزارهایی برای یادگیری و توسعه سواد اطلاعاتی هستند زیرا آنها یادگیری مشارکتی را تسهیل، خلاقیت را تقویت و جستجوی انتقادی را تشویق می نمایند (کرس و کیمرلی^۵، ۲۰۰۸) برخی از کاربردهای آموزشی ویکی ها می توان چنین بر شمرد:

- مدیریت و برنامه ریزی راحت اطلاعات
- روزآمد سازی راحت و آنلاین محتویات
- به عنوان دیکشنری آنلاین
- ارائه بازخورد افراد و خود ارزیابی آنها
- سازماندهی پروژه های گروهی
- تولید پرسشهای متداول (FAQ) برای افراد(کنیسنی^۶، ۲۰۰۷؛ زینستجر^۷، ۲۰۰۸)
- به منظور همکاری در پروژه های گروهی، ارائه عقاید، سازماندهی اسناد و مدارک
- برای ایجاد لیستی از یادداشتهایی که بوسیله آموزش دهندگان تولید می شوند بکار رود
- علاوه بر آن افراد می توانند بخشهایی از ویکی ها را که نیاز به توجه بیشتری دارد علامت گذاری نمایند.(فرانکلین، ۲۰۰۷)

^۱ Comments

^۲ Franklin

^۳ Dalsgaard

^۴ Augar

^۵ Cress & Kimmerle

^۶ Konieczny

^۷ Zeinstejer

ویکی ها به منظور توسعه مهارت‌های کار گروهی و وفاق اجتماعی برسر اشتراک اطلاعات و عقاید بکار گرفته می شوند. (گانترام، ۲۰۰۷، ص. ۳۰)

پادکست ها

پادکست ها یکی از پرکاربردترین ابزارها در توسعه سواد اطلاعاتی می باشند. پادکس ها با قابلیت هایی که دارند به کاربران اجازه می دهند محتویات صوتی را در حالیکه به انجام کارهای دیگر می پردازند و بدون نشستن مداوم پشت کامپیوتر دریافت نمایند. پادکست ها همچنین می توانند با ابزارهای در حال حرکت بکاربرده شوند و می توانند یادگیری متحرک را فراهم نمایند. آنها می توانند اطلاعاتی را که به افراد کمک می کند تا خود را به جامعه فراگیران متصل نمایند در اختیار آنها قرار دهند (بلدارین، ۲۰۰۶) بوسیله پادکست ها کاربران در یادگیری غیر رسمی و فعال دخیل می شوند.

کاربرد آموزشی پادکست ها:

- پادکست ها می توانند برای ضبط سخنرانی ها مورد استفاده قرار گیرند و به فراگیران اجازه دهند تا بارها به آن سخنرانی گوش داده و یادگیری خود را تقویت نمایند خصوصا برای افرادی که در جلسه حضور نداشته اند
- پادکست ها می توانند برای تهیه مواد آموزشی صوتی بکار روند به عنوان مثال برای یادگیری زبان
- پادکست ها و IPOD ها خصوصا در دانشگاه‌های علوم پزشکی نقش مهمی بر عهده دارند و به عنوان مثال می توان از طریق آن به صداهای قلب گوش داد

شبکه های اجتماعی

شبکه های اجتماعی نرم افزارهایی هستند که از همکاری، اشتراک دانش، تعامل و ارتباط کاربران در مکان های مختلف و با علایق، اهداف و نیازهای مشترک حمایت نماید. (براندزگ و حییم^۱، ۲۰۰۷؛ شرکی^۲، ۲۰۰۳) این شبکه ها سیستم هایی هستند که به افراد اجازه می دهند برای اهداف گوناگون با یکدیگر تعامل نمایند. به عنوان مثال فیس بوک و مای اسپیس که به افراد کمک می نمایند تا خود و علایق خود را معرفی نموده و با دوستان خود ارتباط برقرار نمایند و پیام بگذارند. با تسلسل و پیگیری افراد مختلفی که در این شبکه ها در لیست دوستان قرار گرفته اند می توان به سیرو سیاحت در این شبکه ها پرداخت. رتبه بندی و ارتباط دو مورد از فعالیت‌های مهم این شبکه ها می باشد. رتبه بندی دوستان باعث ایجاد جوامع و زیر جوامعی می گردد که می توان بر حسب علایق آنها را دسته بندی نمود. گرچه بحث هایی بر سر این مسئله وجود دارد که اینترنت همیشه شبکه منحصر بفرد بوده است که از تکنولوژیهای اجتماعی همانند پست الکترونیکی، اتاقهای بحث و گفتگو و.. (که امروزه تکنولوژی های ۱ نام گرفته اند) تشکیل شده است اما ابزارها و شبکه های اجتماعی امروز نه تنها از تعاملات اجتماعی، بازخوردها، بحث و گفتگو و شبکه ای شدن حمایت می نمایند (داونس، ۲۰۰۵)، بلکه از انعطاف پذیری خاصی برخوردارند که ترکیب این ابزارها را قادر می سازد به عنوان مثال اطلاعات و رسانه هایی که به شکل فردی سازماندهی می شدند

^۱ Brandtzaeg & Heim

^۲ Shirky

اکنون می توانند مجدداً ترکیب شده و اشکال، مفاهیم، ایده ها و خدمات جدیدی را ارائه دهند (مک لولین^۱، ۲۰۰۷، ص. ۶۶۵)

کارکردهای شبکه های اجتماعی در توسعه سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام العمر:

- این شبکه ها می تواند باعث توزیع سوالات بین افراد شبکه گردد خصوصاً افرادی که در پی یافتن اطلاعات خاصی هستند

- تجربیات آموزشی فراوانی در زندگی دوم^۲ بشر قابل تجربه است. (فرانکلین، ۲۰۰۷)

- به اشتراک گذاری، نت نویسی و اضافه نمودن یادداشتهای برای عکس ها و تصاویری که در بحث بکار می رود

- تقویت خلاقیت و نگارش افراد و بکارگیری عکسها

- استفاده از برچسب ها برای تقسیم بندی تصاویر و یافتن آنها (گروسک، ۲۰۰۹)

آر.اس.اس. ها

این تکنولوژی ها فراگیران و آموزش دهندگان را قادر می سازد تا از بلاگهای جدید آموزشی آگاه گردند، همچنین این تکنولوژی را جهت اشتراک منابع همانند سخنرانیها، مطالب کلاسی، تحقیق و برنامه ریزی بکار می گیرند (خبرنامه EDC)

آر.اس.اس. ها باعث صرفه جویی در زمان، روزآمد سازی اطلاعات در حیطه موضوعی مورد نظر، اشتراک پروژه ها با دیگر افراد و آسان نمودن تحقیقات آموزش دهندگان: برای آن دسته از آموزش دهندگانی که دارای مشغله کاری بالایی هستند و از طرفی تمایل دارند در زمینه مطالعاتی خود روزآمد بمانند این تکنولوژی اجازه دسترسی به همه تحقیقات هم موضوع از طریق مقالات، بلاگها، وب سایت ها و... را فراهم می آورد. (گروسک، ۲۰۰۹)

نتیجه گیری

امروزه علم و دستاوردهای آن شتاب فزاینده ای گرفته است. دستاوردهایی که بشر در طرف پنجاه سال گذشته به دست آورده است با آنچه که قبل از آن به دست آورده بود، قابل مقایسه نیست و این روند همچنان ادامه خواهد داشت. وب ۲ انقلابی پیوسته را در شبکه جهانی ایجاد کرد. امروزه وب ۲ در عرصه کتابداری و اطلاع رسانی نیز تحولات عظیمی ایجاد نموده است و ما را با مفاهیمی همچون کتابخانه ۲، آرشیو ۲، یادگیری الکترونیکی ۲ و ... آشنا می نماید. یادگیری در جهان متحول روندی مداوم دارد. سواد اطلاعاتی کلید اصلی یادگیری مادام العمر است. در صورتی که توانایی دسترسی به اطلاعات و استفاده مؤثر از آن به افراد آموخته شود، آنها فراگیرانی مستقل و مادام العمر خواهند بود. اینترنت که در صدر ده اختراع قرن بیستم قرار گرفته این امکان را فراهم آورده که قید مکان و زمان شکسته شود و مفهوم یادگیری مادام العمر تحقق پیدا کند. در این بین وب ۲ به کمک مجموعه ای از ابزارها مانند ویکی ها، پادکستها، شبکه های اجتماعی و ... در توسعه مفهوم سواد اطلاعاتی کمک شایانی کرده است. وب ۲ با اهداف یادگیری مادام العمر و توسعه سواد اطلاعاتی سازگار می باشد. و در نهایت کتابداران در آغوش وب ۲ به عنوان جریان اصلی مکمل سواد اطلاعاتی کاربران عمل خواهند کرد.

^۱ McLoughlin

^۲ Second Life

منابع

- پیررخ، مه‌ری. سنجش اثربخشی کارگاه‌های آموزشی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، مطالعات تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی، ۱۳۸۴. شماره. ۱۸. ص. ۷۹-۱۰۳.
- زمانی، ع.، ۱۳۸۲، *استانداردهای سواد اطلاعاتی*، فصلنامه اطلاع رسانی، ۱۹(۱ و ۲): ۳۴-۴۱.
- سوزا، ف. د. ایفلا: نیروی پشتیبانی آزادی بیان، دفاع از آزادی بیان مسئولیت همگان است، ترجمه فریبزر خسروی، در گزیده مقالات ایفلا ۹۵ (ترکیه ۲۰-۲۱ اوت ۱۹۹۵). تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۱۳۵-۱۴۲، ۱۳۷۵.
- صیامیان، ح.، شهرابی، ا.، ۱۳۸۳، *ویژگی‌های با سواد اطلاعاتی در قرن بیست و یکم*، همایش آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی و موزه ها، مشهد ۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳. مشهد: سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی، ص. ۴۴۲-۴۴۳.
- فورد، ب. ج.، ۱۳۷۴، *سواد اطلاعاتی به عنوان یک مانع*، ترجمه ثریا قزل ایاق، در گزیده مقالات ایفلا (کوبا: ۲۷-۲۱ اوت ۱۹۹۴). تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۲۳۴-۲۲۴.
- کورن، م. حق دسترسی به اطلاعات به عنوان شرطی برای پیشرفت بشر، ترجمه آتش جعفر نژاد، گزیده مقالات ایفلا ۹۷ (دانمارک: ۳۱ اوت ۵ سپتامبر ۱۹۹۷). تهران. کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۹۰-۱۱۶، ۱۳۷۸.
- موسوی چلک، ا.، ۱۳۸۳، *لزوم آموزش ارزیابی کیفیت منابع اینترنتی به کتابداران و استفاده کنندگان به منزله بخشی از برنامه ارتقای سواد اطلاعاتی*، همایش آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی و موزه ها، مشهد ۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳، ص. ۵۰۸-۴۹۵.
- نظری، م.، ۱۳۸۴، *سواد اطلاعاتی*، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ص. ۴۲-۳۳ و ۶۲-۹۲.
- American Library Association Presidential Committee on Information Literacy, Final report, Chicago, III, ALA, 1989.*
- Anderson, T. , "Distance learning – social software's killer ap?", ODLAA 2005 Conference (online), available at: <http://tinyurl.com/9tytsx> (accessed 29 March 2009).*
- Angeley R, Purdue J. Information Literacy: an overview, 2001. Available from: <http://www.ac.wvu.edu/~dialogue/issue6.html>*
- Augar, N., Raitman, R., & Zhou, W. , Teaching and learning online with wikis, 2004*
- Beestrum, M. and Orenic, K. (2008), "Wiki-ing into Collaborative Learning – Library Orientation Exchange (LOEX) Conference", available at: http://loex2008collaborate.pbwiki.com/f/Final_Wiki_Uses_In_Library_Instruction.ppt (accessed 8 March 2009).*
- Beldarrain, Y. , "Distance Education Trends". Distance Education 27(2), 139–153, 2006.*
- Brandtzæg, P. B., & Heim, J. , Initial context, user and social requirements for the Citizen Media applications: Participation and motivations in off- and online communities. Citizen Media Project. 2007.*
- Brockhouse, A. and Groom, M. (2007), "Using Wikipedia to re-envision the term paper", EDUCAUSE Annual Conference, 23 October, available at:*

<http://connect.educause.edu/Library/Abstract/UsingWikipediatoReenvisio/45402?time¼1221658967> (accessed 8 March 2009)

Bruce, C., Candy, P., 2000, *Information Literacy Around The World. Advances in Programs and Research*, Wagga Wagga, New south Wales: Charles strut university

Bryant, L. , "Emerging trends in social software for education", *Emerging Technologies for Learning*, Vol. 2, pp. 9-22, 2007, available at: http://partners.becta.org.uk/page_documents/research/emerging_technologies07_chapter1.pdf

Chatti, A., Klamma, R., Jarke, M. and Naeve, A. , "The Web 2.0 driven SECI model based learning process", paper presented at the International Conference of Advanced Learning Technologies (ICALT-2007), Japan, available at: <http://mohamedaminechatti.blogspot.com/2007/06/icalt-2007.html>.

Cress, U., & Kimmerle, J. , *A systemic and cognitive view on collaborative knowledge building with wikis. Computer-Supported Collaborative Learning*, 3, 105-122, 2008

Dalsgaard, C. , "Social software: e-learning beyond learning management systems", *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, No. 2006, available at: www.euodl.com.

Deitering, A.M. (2008), "Using Wikipedia to eavesdrop on the scholarly conversation", in Godwin, P. and Parker, J. (Eds), *Information Literacy meets Library 2.0*, Facet Publishing, London.

Downes, S., "e-Learning 2.0", *eLearn Magazine: Education and Technology in perspective*, 2005 ,available at: www.elearnmag.org/org/subpage.cfm?section¼articles&article¼29-1.

Educational Development Centre Technology Tools Ehlers, U., " Web 2.0- e-learning 2.0- quality 2.0? Quality for new learning cultures" .*Quality Assurance in Education*, Vol.17, No. 3,pp. 296-314, 2009. www.emeraldinsight.com/0968-4883.htm

Educause Learning Initiative (2006), *Seven Things You Should Know about Facebook*, Educause Learning Initiative, available at: www.educause.edu/ELI/7ThingsYouShouldKnowAboutFaceb/156820 (accessed 8 March 2009).

Franklin, T. and Van Harmelen, M. , *Web 2.0 for content for learning and teaching in higher education*. (n.L) : (n.p.), 2007.

Godwin, P. ,(2009) *Information literacy and Web 2.0: is it just hype?.Program: electronic library and information systems*.Vol. 43 No. 3, pp. 264-274

Godwin, R. ," *Emerging Technologies: Blogs and Wikis: Environments for Online Collaboration*". *Language Learning & Technology* 7(2), 2003.

Grossek, G. "To use or not to use web 2.0 in higher education?" .*Procedia Social and Behavioral Sciences* 1,478-482, 2009

Gunn,Holly(2002).*Virtual Libraries supporting student*

Guntram, G. (Ed.) , *Open Educational Practices and Resources. OLCOS Roadmap 2012*, Salzburg Research EduMedia Group, Salzburg, 2007, available at: [/www.olcos.org/cms/upload/docs/olcos_roadmap.pdf](http://www.olcos.org/cms/upload/docs/olcos_roadmap.pdf)

Hoffman, C. and Polkinghorn, S. (2008), "Sparking Flickrs of insight into controlled vocabularies and subject searching", in Godwin, P. and Parker, J. (Eds), *Information Literacy meets Library 2.0*, Facet Publishing, London.

Maness, J. 2006. Library 2.0 theory: Web 2.0 and its implications for libraries *Webology* 3(2), Article 25. <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>

Maraise, J.J.,1992, Evaluation of Information Literacy as Product of Information Education. *South African Journal of Library and Information Science*,60(2):75-79

Martin, A. and Madigan, D. (Eds) (2006), *Digital Literacies for Learning*, Facet Publishing, London.

McLoughlin, C. & Lee, M. , *Social software and participatory learning: Pedagogical choices with technology affordances in the web 2.0 era*, Proceedings ascilite Singapore. Pp. 664- 675, 2007.

Parker, L. (2008), "Second Life: the seventh face of the library?", *Program: electronic library and information systems*, Vol. 42 No. 3, pp. 232-42.

Seitzinger, J. , *Be constructive: Blogs, podcasts, and wikis as constructivist learning tools [Electronic Version]*. *Learning Learning Solutions e-Magazine*, 2006.

Shirky, C. , *A group is its own worst enemy: Social structure in social software*. Paper presented at the O'Reilly Emerging Technology conference, Santa Clara, CA, April 24, 2003. http://www.shirky.com/writings/group_enemy.html

Sharkey, J., 2006, *Towards Information Fluency: Applying a different model to an information literacy credit course*, *References Services Review*. 34(1): 71-85

Warlick, D. (2008), "Contemporary literacy, online handouts for redefining literacy and literacyand learning presentations (wiki)", available at: <http://davidwarlick.com/wiki/pmwiki.php?n> ¼

Main.RedefiningLiteracyForThe21stCentury

Webber, S. (2008), "Using first and second life to develop inquiry skills in the freshmen year at a UK university: a happy blend?", *SLED Conference*, available at: www.slideshare.net/sheilawebber/using-first-and-second-life-to-develop-inquiry-skills-in-the-freshman-year-at-a-uk-university-a-happy-blend-presentation/ (accessed 8 March 2009).

Webber, S., Johnston, B.,2003,*Information Literacy: Definitions and Models*. <http://dis.shed.ac.uk/literacy/difinitions.htm>(4may2003)

Weinstein, C. Mayer R. (1986). *The teaching of learning strategies* . in *handbook of research on teaching: a project of the American educational research association* , edited by Merlin C, Wittock. New York: Macmillan, p. 315-327.

Wright, A. M. 2007. *Web 2.0 and special libraries*.<http://www.libsci.sc.edu/bob/class/clis724/SpecialLibrariesHandbook/SpecialLibrariesHandbooks2007/AndreaWright.html>

yasinznu.blogfa.com. available from: <http://yasinznu.blogfa.com/post-7.aspx>, 2010

Zeinstejer, R. , *The Wiki Revolution: A Challenge to Traditional Education*. *TESL-EJ*, 11(4), 2008.

بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری

صغری درزی^۱

چکیده

یکی از مشکلات جدی فراروی جامعه دانشگاهی ما آگاهی کافی نداشتن از شیوه های مفید و مؤثر کاوش، دسترسی و تجزیه و تحلیل اطلاعات کسب شده از فناوریهای مانند اینترنت و پایگاههای مختلف اطلاعاتی می باشد. هدف از پژوهش حاضر بررسی میزان سواد اطلاعاتی دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه علوم کشاورزی می باشد. پژوهش حاضر به روش پیمایشی توصیفی انجام شد. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه که شامل ۲۵ سوال بسته و ۱ سوال باز بوده و روش نمره دهی سوالات بر اساس مقیاس لیکرت پنج گزینه ای انجام شده است. همچنین پرسشنامه به روش نمونه گیری تصادفی گردآوری گردید. جامعه آماری پژوهش ۲۰۰ نفر از دانشجویان کارشناسی بوده که ۱۹۵ نفر پرسشنامه ها را تکمیل و عودت دادند.

بر اساس یافته های پژوهش ۸۶ نفر (۴۴/۱) درصد از دانشجویان از منابع چاپی استفاده می کنند. ۱۱۲ نفر (۵۷/۴) درصد آموزشهای ارائه شده از کتابخانه و منابع اطلاعاتی را به میزان متوسط اظهار داشتند. ۵۱ نفر (۲۶/۲) درصد اظهار داشتند به میزان زیاد از منابع پیوسته استفاده می کنند. ۱۳۱ نفر (۶۷/۲) درصد اظهار داشتند به راحتی به منابع و اطلاعات مورد نیاز دسترسی نمی یابند. و نیز ۱۲۰ نفر (۶۱/۵) درصد از دانشجویان اظهار داشتند در جستجوی اطلاعات به میزان متوسط به نتایج مطلوب می رسند. همچنین ۱۱۱ نفر (۵۶/۹) درصد به میزان متوسط با نحوه استفاده از ابزارهای جستجو و پایگاهها آشنایی دارند. ۸۳ نفر (۴۲/۶) درصد از دانشجویان امکانات ارائه شده جهت دسترسی به کامپیوتر را متوسط اظهار داشتند.

بر اساس یافته های پژوهش برگزاری دوره های آموزشی در زمینه فناوری های اطلاعاتی و ابزارها و راهبردهای جستجو به منظور دستیابی به اطلاعات موثر و مطلوب جهت رفع نیاز اطلاعاتی و همچنین افزایش امکانات جهت استفاده موثر از منابع اطلاعاتی پیشنهاد می شود.

کلید واژه: سواد اطلاعاتی، دانشجویان کارشناسی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری

مقدمه

در عصر تلاش برای تحقق یادگیری مادام العمر کتابخانه های دانشگاهی باید علاوه بر شکل سنتی به ارائه خدمات رایانه ای از طریق شبکه جهانی مجهز شوند. امروزه مرز میان بویژه در سطح دانشگاهها و دانشکده ها و بیشتر متخصصان کتابداری و اطلاع رسانی با سواد اطلاعاتی سرو کار دارند.

دیدگاه ما به اطلاعات نباید محدود به نمایش نشریات، ذخیره و پردازش باشد بلکه ما باید به بررسی اینکه اطلاعات چگونه در متن کار و جامعه بکار می رود بپردازیم. بدون سواد اطلاعاتی فراوانی خالص اطلاعات و دسترسی به تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات شهروندان مطلع ایجاد نمی کند.

در طول سال ۱۹۷۰ مرز میان متخصصان کتابداری شروع به فرمول بندی سواد اطلاعاتی کردند. بهر نرس تاکید کرد که بسیاری از تعاریف زمانی که نقش آینده کتابخانه ها مطرح بود بیان شد.

^۱. کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، کتابخانه مرکزی

اصطلاح سواد اطلاعاتی در سال ۱۹۷۴ توسط پل ژوکوفسکی بکار برده شد. ژوکوفسکی پیشنهاد کرد " یادگیری مردم در کاربرد و استفاده از منابع اطلاعاتی برای کارشان می تواند سواد اطلاعاتی نامیده شود. آنها مهارت‌ها و تکنیک‌هایی را برای استفاده دامنه وسیعی از ابزارهای اطلاعاتی همانند منابع پایه در مدل‌های اطلاعاتی برای حل مشکلاتشان یاد می گیرند. [۶]

بعد از مدتی کوتاه با رشد همان اطلاعات گسترش یافته در جامعه مواجه شدیم. کتابداران و مربیان سواد اطلاعاتی را مورد توجه قرار دادند. بنابراین در سال ۱۹۷۶ در سمپوزیوم کتابخانه که آینده سازماندهی دانش را مورد بررسی قرار می داد. لی بورچینال بیان کرد: باسواد اطلاعاتی بودن نیاز به مجموعه ای از مهارت‌های جدید دارد که شامل چگونگی پیدا کردن و استفاده اطلاعات مورد نیاز برای حل مسئله و تصمیم گیری مؤثر و مناسب می باشد. در عصر فناوری اطلاعات که تغییرات سرعت رخ می دهد آموزش و یادگیری که متناسب با نیازهای فرد و جامعه باشد بیش از زمان دیگر اهمیت می یابد [۱]

سواد اطلاعاتی در واقع گسترش مفهوم سواد سنتی در پاسخ به جامعه ی کنونی و تحولات فناوری و افزایش اطلاعاتی است.

در نیمه دوم دهه هشتاد میلادی، کتابداران کتابخانه های دانشگاهی از اصطلاح سواد اطلاعاتی به جای سواد کتابخانه ای استفاده کردند و برنامه های آموزش استفاده کنندگان از کتابخانه ها کم کم جای خود را به برنامه های آموزش و یادگیری سواد اطلاعاتی داد [۷]

تعریف انجمن کتابداران امریکا از سواد اطلاعاتی اینگونه است. برای اینکه فرد دارای سواد اطلاعاتی باشد باید بتواند تشخیص دهد اطلاعات چه زمانی مورد نیاز است و توانایی یافتن، ارزیابی و استفاده موثر از آن را داشته باشد. [۸] امروزه با توجه به رشد فناوری‌های نوین اطلاعاتی سواد اطلاعاتی از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. اطلاعات از طرق مختلف و بدون عبور از صافی قابل دسترسی هستند و بنابراین کیفیت و موثق بودن و صحت اطلاعات مورد سوال می باشد.

از آنجا که یکی از مهمترین موانع پیشرفت علمی، عدم آگاهی از منابع مفید اطلاعاتی است و در دانشگاهها عدم آشنایی دانشجویان و متخصصان با منابع اطلاعاتی صدمات جبران ناپذیری به اعتبار روزآمد بودن دانش آنها می زند و با توجه به افزایش حجم اطلاعات ، تنوع منابع، محدودیتهای مالی جهت تهیه منابع چاپی و کمبود وقت مطالعاتی متخصصان و دانشجویان داشتن سواد اطلاعاتی در جستجوی اطلاعات از ضروریات بشمار می آید.

در عصر اطلاعات که تکنولوژی جدید، اطلاعات را به اشکال مختلف ، عمدتاً الکترونیکی، قابل دسترسی ساخته است استفاده از این اطلاعات نیاز به مهارت و سواد اطلاعاتی دارد. سواد اطلاعاتی وابسته به مهارت‌های فناوری اطلاعات است. مهارت‌های فناوری فرد را قادر می سازد تا از رایانه، بسته های نرم افزاری، پایگاه‌های اطلاعاتی و فناوری های دیگر برای رسیدن به اهداف پژوهشی و تحقیقاتی دانشگاهی بکار برد. سواد اطلاعاتی اساس یادگیری مداوم است. [۴] برای آماده کردن افراد جهت زندگی در جامعه اطلاعاتی آموزش سواد اطلاعاتی باید از مدارس پایه گذاری و شروع شود و در دانشگاهها ادامه یابد.

این وظیفه کتابداران است که دانشجویان را با مهارت‌های اطلاعاتی لازم جهت عملکرد موثر و مواجه شدن با چالش‌های عصر اطلاعات آماده نمایند. [۱۰]

کتابخانه های دانشگاهی به عنوان مراکز اطلاعات و خدمات با بکارگیری تجهیزات و فن آوری جدید سعی دارند تا خدمات بهتر و مفید تری را به مراجعان خود ارائه می دهند.

دانشجویان باید شناخت عمیقی نسبت به موضوع و سوال تحقیق داشته باشند تا بتوانند روش جستجو را طراحی کنند. در واقع دانشجو باید بداند اطلاعات را از کجا جستجو کند و فقط به اینترنت و منابع رایگان اکتفا نکند، همچنین دانشجو باید با نحوه ترکیب کلید واژه ها آشنا باشد.

پایگاههای اطلاعاتی عمومی از جامعیت لازم در موضوعات خاص برخوردار نیستند زیرا تعداد کمی از منابع تخصصی را نمایه می کنند. همچنین باید نحوه ارزیابی اطلاعات در پایگاههای اطلاعاتی عمومی و تخصصی را بداند و اطلاعات بدست آمده از هر منبع را از نظر صحت و اعتبار مطالب، نویسنده، ارجاعات و منابع استفاده شده، مخاطبان منابع اطلاعاتی و عدم تناقض با واقعیت مقایسه کند تا هم باعث تقویت تفکر انتقادی و هم ارزیابی اطلاعات بدست آمده شود. [۱۱]

پژوهش حاضر در صدد است که با دریافت نظرات و پیشنهادهای دانشجویان به میزان مهارتهای دانشجویان در جستجوی اطلاعات پی برده تا با داشتن تصویری روشن از وضعیت موجود به برنامه ریزی و تصمیم گیری در جهت بهبود و توسعه و رفع محدودیتهای و ارائه راهکارهای عملی مناسب در زمینه سواد اطلاعاتی پرداخته شود.

بختیار زاده (۱۳۸۱) در پژوهش خود تحت عنوان بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر دوره کارشناسی دانشگاه الزهراء، نشان داد که با توجه به نمره بدست آمده (۳/۱۶ از ۶) سطح سواد اطلاعاتی جامعه مورد پژوهش که از میان دانشجویان سال آخر در بیست رشته تحصیلی در دانشگاه الزهراء بوده است در سطح کم می باشد. [۲]

پورنقی (۱۳۸۶) در پژوهش خود تحت عنوان بررسی تطبیقی سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای تهران، شهید بهشتی، تربیت مدرس، علوم پزشکی ایران، نشان داد که سواد اطلاعاتی کتابداران همه دانشگاهها در سطح متوسطی قرار دارد و بیشتر مشکلات آنها در کسب سواد اطلاعاتی عدم تسلط به زبان انگلیسی، عدم مهارت در استفاده از رایانه بیان شد و همچنین آموزشهای ضمن خدمت و شرکت در کارگاههای آموزشی و تخصصی در ارتقای سطح سواد اطلاعاتی کتابداران موثر است. بر اساس یافته ها سواد اطلاعاتی کتابداران در حد متوسط (۲/۵۳) درصد بیان شد که در سطح مطلوبی نبوده است. [۳]

آرمسترانگ^۱ و گئورگاس^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی تحت عنوان کاربرد تکنولوژی تعاملی برای آموزش مفاهیم سواد اطلاعاتی به دانشجویان مقطع کارشناسی پرداخته است. هدف پژوهش بررسی میزان تاثیر آموزش تعاملی که هدف آن یادگیری مفاهیم سواد اطلاعاتی برای دانشجویان و تعیین عوامل موثر در یادگیری پیوسته می باشد. نتایج بدست آمده نشان داد آموزش، در بیان مفاهیم سواد اطلاعاتی به دانشجویان موثر بوده است و دانشجویان به ماهیت تعاملی آموزش پاسخ مثبت دادند. [۵]

شاناهان^۳ (۲۰۰۷) در مقاله ای تحت عنوان مهارتهای سواد اطلاعاتی برای دانشجویان پزشکی به این نتیجه رسید که یادگیری مستقل موفق برای دانشجویان بعنوان یادگیری مادام العمر نیازمند یادگیری برای داشتن مهارتهای سواد اطلاعاتی توسعه یافته خوب می باشد. نتیجه نشان داد توسعه مهارتهای قابل توجه در دانشجویان، توانایی دسترسی اطلاعات علمی را در دانشجویان به طور قابل توجهی بالا می برد. [۹]

هدف پژوهش حاضر بررسی میزان سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری به منظور پی بردن به میزان سواد اطلاعاتی دانشجویان در جستجوی اطلاعات و استفاده از منابع اطلاعاتی و پی بردن به مشکلات دانشجویان در زمینه آگاهی و استفاده از منابع اطلاعاتی جهت ارائه بهتر اطلاعات و دسترس پذیر ساختن اطلاعات می باشد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی توصیفی است و جامعه مورد مطالعه ۲۰۰ نفر از دانشجویان مقطع کارشناسی که در دانشکده های علوم زراعی، مهندسی علوم زراعی، علوم دامی و شیلات و منابع طبیعی مشغول به تحصیل بوده اند. بصورت نمونه گیری تصادفی انتخاب شدند و از ۲۰۰ پرسشنامه ۱۹۵ پرسشنامه تکمیل و عودت داده شد. سوالات پرسشنامه شامل ۲۵ سوال بسته و ۱ سوال باز بر اساس مقیاس لیکرت پنج گزینه ای طراحی شده است. و با استناد به مقیاس لیکرت به هر کدام از اظهار نظرها به ترتیب ۱، ۲، ۳، ۴، ۵ (۵ خیلی زیاد و ۱ خیلی کم) امتیاز تعلق گرفت و سپس میانگین نمره در هر مورد که بیانگر سطح جامعه مورد پژوهش در هر یک از موارد مورد بررسی قرار گرفت.

یافته های پژوهش

بر اساس یافته های پژوهش از بین ۲۰۰ پرسشنامه توزیع شده تعداد ۱۹۵ پرسشنامه تکمیل و عودت داده شد. که بر اساس آمار بدست آمده از این تعداد ۱۱۱ نفر زن (۵۶/۹) و ۸۴ نفر مرد (۴۳/۱) بوده اند.

در پاسخ به سوال اول پژوهش مبنی بر اینکه دانشجویان در جستجوی اطلاعات بیشتر از چه منابع اطلاعاتی استفاده می کنند؟

بر اساس جدول شماره ۱، در خصوص اینکه دانشجویان بیشتر از چه منابعی استفاده می کنند ۸۶ نفر (۴۴/۱) درصد اظهار داشتند از منابع چاپی، ۸۱ نفر (۴۱/۵) درصد وب سایتها و ۱۹ نفر (۹/۷) درصد از منابع پیوسته در جستجوی اطلاعات استفاده می کنند. که بیانگر آنست که میزان استفاده از وب سایتها و منابع پیوسته در سطح مطلوبی نمی باشد.

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی منابع مورد استفاده در جستجوی اطلاعات

منابع مورد استفاده	فراوانی	درصد
وب سایت	۸۱	۴۱/۵
منابع پیوسته	۱۹	۹/۷
سی دی	۵	۲/۶
منابع چاپی	۸۶	۴۴/۱
سایر موارد	۴	۲/۱
جمع	۱۹۵	۱۰۰

1. Armstrong
2. Georgas
3. Shanahan

در پاسخ به سوال دوم پژوهش آیا دانشجویان از پایگاههای اطلاعاتی در جستجوی اطلاعات استفاده می کنند؟

در خصوص استفاده دانشجویان از پایگاههای اطلاعاتی بر اساس جدول شماره ۲، تعداد ۱۲۱ نفر (۶۲/۱) اظهار داشتند از پایگاههای اطلاعاتی استفاده می کنند و ۷۴ نفر (۳۷/۹) درصد اظهار داشتند از پایگاههای اطلاعاتی در جستجوی اطلاعات استفاده نمی کنند. بر اساس یافته ها بیش از نیمی از دانشجویان اظهار داشتند از پایگاهها استفاده می کنند.

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی استفاده از پایگاههای اطلاعاتی در جستجوی اطلاعات

استفاده	فراوانی	درصد
بله	۱۲۱	۶۲/۱
خیر	۷۴	۳۷/۹
جمع	۱۹۵	۱۰۰

در پاسخ به سوال سوم پژوهش مبنی بر اینکه دانشجویان تا چه اندازه در جستجوی اطلاعات به نتایج مطلوب دسترسی می یابند، بر اساس نتایج حاصل از جدول شماره ۳، در خصوص دسترسی به نتایج مطلوب در جستجوی اطلاعات ۱۲۰ نفر (۶۱/۵) درصد اظهار داشتند به میزان متوسط، و ۴۶ نفر (۲۳/۶) درصد اظهار داشتند به میزان زیاد و ۲۱ نفر (۱۰/۸) درصد اظهار داشتند به میزان کم در جستجوی اطلاعات به نتایج مطلوب دسترسی می یابند. و بر اساس میانگین (۲/۶) در سطح مطلوبی قرار ندارد.

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی دسترسی به نتایج مطلوب در دسترسی به اطلاعات

نتایج	فراوانی	درصد
خیلی زیاد	۵	۲/۶
زیاد	۴۶	۲۳/۶
متوسط	۱۲۰	۶۱/۵
کم	۲۱	۱۰/۸
خیلی کم	۳	۱/۵
جمع	۱۹۵	۱۰۰

در پاسخ به سوال چهارم پژوهش مبنی بر اینکه آیا براحتی به اطلاعات مورد نیاز دسترسی می یابید؟ در خصوص میزان راحتی دسترسی به اطلاعات مورد نیاز، بر اساس جدول شماره ۴ و یافته های پژوهش ۱۳۱ نفر (۶۷/۲) درصد اظهار داشتند به راحتی به اطلاعات مورد نیاز دسترسی نمی یابند و ۶۴ نفر (۳۲/۸) درصد اظهار داشتند به راحتی به اطلاعات مورد نیاز دسترسی می یابند. و نتایج حاکی از آنست که بیش از نیمی از دانشجویان به راحتی به اطلاعات مورد نیاز دسترسی نمی یابند. و بر اساس میانگین لیکرت (۲/۷۲) پایین تر از سطح مطلوب می باشد.

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی راحتی دسترسی به منابع و اطلاعات مورد نیاز

راحتی	فراوانی	درصد
بله	۶۴	۳۲/۸
خیر	۱۳۱	۶۷/۲
جمع	۱۹۵	۱۰۰

در پاسخ به سوال چهارم پژوهش مبنی بر آموزشهای ارائه شده جهت استفاده از کتابخانه و منابع اطلاعاتی تا چه اندازه می باشد؟ با توجه جدول شماره ۵ و یافته های پژوهش ۱۱۲ نفر (۵۷/۴) درصد آموزشهای ارائه شده جهت استفاده از منابع اطلاعاتی را متوسط و ۴۳ نفر (۲۲/۱) درصد به میزان کم اظهار داشتند و با میانگین (۲/۳۰) در سطح مطلوبی قرار ندارد، که بیانگر عدم توجه کافی به امر آموزش استفاده از منابع اطلاعاتی می باشد.

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی آموزش های ارائه شده درخصوص استفاده از کتابخانه و منابع اطلاعاتی

آموزش	فراوانی	درصد
زیاد	۸	۴/۱
خیلی زیاد	۱۴	۷/۲
متوسط	۱۱۲	۵۷/۴
کم	۴۳	۲۲/۱
خیلی کم	۱۸	۹/۲
جمع	۱۹۵	۱۰۰

در پاسخ به سوال پنجم پژوهش دانشجویان تا چه اندازه با نحوه جستجو بوسیله ابزارهای جستجو آشنایی دارند؟ در خصوص میزان آشنایی با نحوه استفاده از ابزارهای جستجو یافته های جدول شماره ۶ نشان داد ۱۱۱ نفر (۵۶/۹) درصد میزان آشنایی با نحوه استفاده از ابزارهای جستجو را متوسط و ۳۸ نفر (۱۹) درصد به میزان کم و ۲۷ نفر (۱۴/۴) درصد به میزان زیاد اظهار داشتند. یافته ها نشان می دهد میزان آشنایی دانشجویان با ابزارهای اطلاعاتی با میانگین (۲/۶۲) در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.

جدول شماره ۶: توزیع فراوانی میزان آشنایی با نحوه استفاده از ابزارهای جستجو و پایگاهها

نحوه	فراوانی	درصد
خیلی زیاد	۹	۴/۶
زیاد	۲۷	۱۴/۴
متوسط	۱۱۱	۵۶/۹
کم	۳۸	۱۹
خیلی کم	۱۰	۵/۱
جمع	۱۹۵	۱۰۰

در پاسخ به سوال ششم پژوهش تا چه اندازه امکانات دانشگاه جهت استفاده از پایگاهها کافی می باشد؟

و براساس جدول شماره ۷، تعداد ۸۳ نفر (۴۲/۶) درصد امکانات ارائه شده به منظور استفاده از منابع اطلاعاتی به میزان متوسط و ۴۹ نفر (۲۵/۱) درصد به میزان کم و ۳۹ نفر (۲۰) درصد به میزان خیلی کم اظهار داشتند که حاکی از آنست که امکانات دانشگاه با میانگین (۲/۱۰) در سطح مطلوبی قرار ندارد.

جدول شماره ۷: توزیع فراوانی امکانات ارائه شده جهت دسترسی به کامپیوتر و مواد آموزشی

امکانات	فراوانی	درصد
خیلی زیاد	۳	۱/۵
زیاد	۲۱	۱۰/۸
متوسط	۸۳	۴۲/۶
کم	۴۹	۲۵/۱
خیلی کم	۳۹	۲۰
جمع	۱۹۵	۱۰۰

بحث و نتیجه گیری

یافته های بدست آمده از جداول حاکی از آنست که اگرچه بر اساس جدول شماره ۲ میزان استفاده از پایگاههای اطلاعاتی در سطح مطلوبی قرار داشت اما بر اساس جدول شماره ۴ بیش از نیمی از دانشجویان ابراز داشتند براحتی به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی نمی یابند و همچنین بر اساس یافته های جدول شماره ۳ دسترسی به نتایج مطلوب در جستجوی اطلاعات به میزان متوسط اظهار شد. که با توجه به جدول شماره ۵ سطح پایین آموزش درخصوص استفاده از کتابخانه و منابع اطلاعاتی و عدم آشنایی با استراتژی های جستجو می تواند از دلایل عدم دسترسی به اطلاعات مطلوب باشد. بر اساس نتایج بدست آمده از جداول، فرضیه پژوهش مبینی بر اینکه اکثر دانشجویان در جستجوی اطلاعات به نتایج مطلوب دسترسی می یابند مورد تایید واقع نمی شود و اکثر دانشجویان در جستجوی اطلاعات به نتایج مطلوب دسترسی نمی یابند. همانطور که بختیار زاده نیز در پژوهش مشابه میزان سواد اطلاعاتی دانشجویان در سطح کم اظهار داشت. بر اساس یافته ها سواد اطلاعاتی دانشجویان پژوهش حاضر بر اساس میانگین لیکرت (۲/۷۲) در سطح پایین تر از سطح مطلوب قرار دارد که از دلایل آن می توان عدم تسلط به زبان انگلیسی و عدم مهارت در استفاده از ابزارها و تکنیکهای جستجو می توان اشاره کرد.

به منظور گسترش سواد اطلاعاتی دانشجویان جهت دسترسی بهینه به اطلاعات موارد زیر پیشنهاد می شود. تجهیز دانشجویان به مهارتهای اطلاع یابی و استراتژیهای جستجو جهت دستیابی به اطلاعات مفید و مناسب. افزایش اشتراک منابع و مجلات الکترونیکی در راستای نیاز دانشجویان و بر اساس رشته های موجود. تشکیل دوره های و کارگاههای آموزشی جهت آشنایی دانشجویان با ابزارها و نحوه جستجو جهت دسترسی به اطلاعات مورد نیاز و مناسب.

اختصاص بخشی از درس روش تحقیق به آموزش استفاده از منابع الکترونیکی.

اطلاع رسانی و آگاهی رسانی جاری در خصوص منابع پیوسته و قابل دسترسی در دانشگاه.

برگزاری دوره های کوتاه مدت زبان انگلیسی به منظور سهولت در استفاده از منابع اطلاعاتی انگلیسی.

قرار دادن Help Link در سایت کتابخانه به منظور آشنا ساختن دانشجویان با نحوه جستجو و استفاده از منابع جدید.

قرار دادن درس آشنایی با فناوری های اطلاعاتی در دروس دوره کارشناسی به منظور آشنا کردن دانشجویان با تکنولوژیهای اطلاعاتی

منابع

۱. بحثی پیرامون سواد اطلاعاتی در جوامع اطلاعاتی: الفبای هزاره سوم (۱۳۸۷). تحلیلگران عصر اطلاعات، شماره ۱۲، ص. ۲۶-۲۸
۲. بختیار زاده، اصغر (۱۳۸۱). بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر دانشگاه الزهراء، پایان نامه ارشد. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، دانشکده مدیریت آمار و اطلاع رسانی پزشکی.
۳. پورنقی، رویا (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای تهران، شهید بهشتی، تربیت مدرس و علوم پزشکی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، دانشکده علوم انسانی
۴. فتاحی، رحمت الله (۱۳۷۹). "الگوی برای بازنگری و تجدید ساختار آموزش های کتابداری و اطلاع رسانی در ایران با توجه به تحولات جدید در محیط اطلاعاتی" کتابداری و اطلاع رسانی، دوره سوم، بهار ۱۳۷۹، ص. ۲۱-۴۴
5. Armstrong, annie, Georgas, Helen, (2006) "Using interactive technology to teach information literacy concepts to undergraduate students. Reference services review, vol.34, no.4, pp.491-497
6. Behrens, Shirley j. (1994). "A conceptual analysis and historical overview of information literacy" college and research libraries, vol.55, no.4, pp.309-322
7. Marais, J.J. (1992) "Evaluation of information literacy as product of information education" . south african journal of library and information science . vol 60, no.2 (1992): 75-79
8. information literacy standards for higher education 2000 [on line])
<http://www.ala.org/acrl/ilcostan.html>.
9. Shanahan, madeleine c, (2007), Information literacy skills of undergraduate medical radiation students, Radiography , no.13, vol.187-196
available at : www.sciencedirect.com
10. somi, N.; de jager, k. (2005) , The Role of academic libraries in the enhancement of information literacy (on line) , Available at : <http://web.wbscohost.com>
11. Quarton , Barbara (2003) "research skills and the new undergraduate" [on – line]. available : www.Ebscopublishing.com

بررسی تأثیر آموزش ضمن خدمت بر ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران

رویا پورنقی^۱

چکیده

زمینه و هدف: به دلیل تاثیر خدمات کتابداران در جامعه و لزوم آشنایی و تسلط بر استفاده از ابزارها و فناوری نوین، کتابداران نیازمند خودآموزی مستمر هستند و به خاطر به دست آوردن مهارتهای لازم در سواد اطلاعاتی جهت خدمت به افراد جامعه، کتابداران باید بر آموزش همیشگی و مادام العمر تاکید ورزند. هدف از این مقاله بررسی تأثیر آموزش ضمن خدمت بر ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای تهران، تربیت مدرس، شهید بهشتی و علوم پزشکی ایران و علوم پزشکی شهید بهشتی می باشد که، طی چند سال تجربه کاری و خدمت در کتابخانه و با توجه به آموزشهای ضمن خدمت سواد اطلاعاتی کافی را کسب نموده اند یا خیر؟ آیا دانشگاه محل خدمت آنان آموزشهای ضمن خدمت برای آنان در نظر می گیرد و این آموزشها تا چه حد مفید بوده و آموزشهای ضمن خدمت تأثیری در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران داشته است؟ چرا که لازم است مفهوم سواد اطلاعاتی در برنامه های یادگیری و آموزش ضمن خدمت آنها گنجانده و ادغام شود، بطوریکه فراگیران بتوانند نقش یک رهبر را در تجهیز افراد و موسسه ها ایفا نمایند.

روش بررسی: پژوهش حاضر از نوع پیمایشی و توصیفی است. برای گردآوری اطلاعات از روش سرشماری استفاده شد و پرسشنامه تهیه شده در اختیار کلیه کارکنان کتابخانه های مرکزی دانشگاههای علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، تربیت مدرس و شهید بهشتی، که برابر ۱۱۲ نفر بودند، قرار گرفت. که ۱۰۰ نفر به آن پاسخ دادند. پرسشنامه شامل ۲۵ سوال بسته و ۱ سوال باز بود. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روشهای آمار توصیفی نظیر تهیه جداول فراوانی، نمودارهای ستونی و محاسبه شاخصهای مرکزی مانند میانگین استفاده شد و در این راه از نرم افزار آماری SPSS استفاده شد.

یافته ها: یافته های تحقیق نشان داد سواد اطلاعاتی کتابداران در حد متوسطی است و بیشترین مشکلات آنها در کسب اطلاعات تخصصی عدم آگاهی از منابع جدید ۶۴ درصد، عدم تسلط به زبان انگلیسی ۵۲ درصد و عدم مهارت استفاده از رایانه ۵۰ درصد بود. کتابخانه های دانشگاههای مورد بررسی برای کارکنان خود امکان شرکت در کارگاههای آموزشی یک یا چند روزه و همچنین آموزشهای تخصصی کوتاه مدت را بیش از سایر فعالیت ها فراهم نموده اند. آموزشهای ضمن خدمت تأثیری در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران نداشته و ۹۲ درصد کتابداران معتقدند دریافت اطلاعات علمی تأثیر زیادی در کارایی کتابدار دانشگاهی دارد و اهمیت آموزش ضمن خدمت کتابداری را در حد بسیار زیادی ارزیابی کرده اند.

نتیجه گیری: در بررسی فرضیه پژوهش با استفاده از مقایسه میانگین سواد اطلاعاتی کتابداران دوره نگذرانده و دوره گذرانده و همچنین با استفاده از آزمون آماری خی دو، مشخص گردید آموزشهای ضمن خدمت در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران تأثیری نداشته است. لذا یک بازنگری عمده در دوره های آموزشی ضمن خدمت کتابداران و مطابقت رؤس سرفصل این دوره ها در جهت افزایش و توسعه سواد اطلاعاتی کتابداران پیشنهاد می گردد.

کلید واژه ها: سواد اطلاعاتی - آموزش ضمن خدمت - کتابداران - کتابخانه های دانشگاهی

^۱. دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

مقدمه

یادگیری در جهان متحول روندی مداوم دارد. بر اساس نظریات صاحب نظران علوم تربیتی، یادگیری صورت نمی گیرد مگر آنکه اطلاعات جدید به دست آید (وینستین^۲، 1986). بر این اساس در صورتی که توانایی دسترسی به اطلاعات و استفاده مؤثر از آن به افراد آموخته شود، آنها فراگیرانی مستقل و مادام العمر خواهند بود. این امر با توجه به تسلط گسترده فناوری نوین در تولید اطلاعات و نیز راههای دسترسی به اطلاعات، مانند شبکه های جهانی الکترونیکی و کتابخانه های الکترونیکی، از اهمیت خاصی برخوردار است. از متخصصان و فارغ التحصیلان انتظار می رود بتوانند انواع اطلاعات و راههای مختلف دسترسی به آنها را شناسایی کنند و از انواع امکانات رایانه ای برای دسترسی و استفاده از اطلاعات بهره گیرند. همچنین باید با استفاده از مهارت تفکر تحلیلی و انتقادی، معیارهای ارزیابی اطلاعات را شناسایی کنند و آنها را بکاربرند و نیز خلاقیت لازم در استفاده از راهبردهای جستجو و نظم دادن به اطلاعات بدست آمده و استفاده از آن در زمان نیاز را داشته باشند. به عبارت دیگر فراگیران باید با مهارتهای سواد اطلاعاتی آشنا باشند و بتوانند آنها را بکار ببرند. (پریخ، ۱۳۸۴)

سواد اطلاعاتی وسیله ای برای توانمندی فردی است که به مهارت فرد در تحلیل، اتخاذ تصمیمات محققانه و یا استقلال او در جستجوی حقیقت می انجامد. (ای ال ای^۳، 1989) عبارت سواد اطلاعاتی برای اولین بار در سال ۱۹۷۰ در مورد استفاده از کتابخانه ها مطرح شد. (فورد، ۱۳۷۴) سال ۱۹۹۰ سال بین المللی سواد نامیده شد. در سال ۱۹۹۰ بر اساس تعریف انجمن کتابداری آمریکا با سواد اطلاعاتی فردی است که توانایی تشخیص نیاز به اطلاعات را دارد و می تواند به جایابی، ارزیابی و استفاده مؤثر از اطلاعات مورد نیاز پردازد و بالاخره نحوه یادگیری را فراگیرند. شیوه تفکر در مورد اطلاعات به عنوان ضروریات زندگی روزمره و برقراری ارتباط انسانها با یکدیگر در جوامع اطلاعاتی در ۱۹۹۲ توسط مارایس بیان گردید. (نظری، ۱۳۸۴) وبر و جانستون نیز در سال ۲۰۰۱ تعریفی گسترده تر پیشنهاد کردند. (وبر و جانسون، 2003^۴) بروس نیز سواد اطلاعاتی را به عنوان مجموعه مهارتهایی توصیف کرده است که یاریگر افراد در یافتن اطلاعات مورد نیاز هستند و به فراگیری تمام عمر افراد منجر می شوند (آنجلی^۵، 2001)، یادگیری تمام عمر، تفکر انتقادی، توانایی حل مساله، و تصمیم گیری مبتنی بر اطلاعات در شرایط گوناگون، خودراهبری، همکاری و مشارکت، نوآوری و بالاخره فراگیری نحوه یادگیری از جمله کارکردهای عمده سواد اطلاعاتی به حساب می آیند که در واقع فراگیری سواد اطلاعاتی را از اهمیت ویژه ای برخوردار ساخته اند. (کورن، ۱۳۷۸ و سوزا، ۱۳۷۵) سازمانهای بین المللی نیز تحقیقات و بیانیه های در زمینه سواد اطلاعاتی ارائه داده اند. از دیدگاه یونسکو در این مورد نقش مهم اجتماعی و فرهنگی بر عهده کتابخانه است. (فورد، ۱۳۷۴) در کنفرانس ایفلا ۱۹۹۳ داشتن برنامه ها و فعالیتهای مشترک در زمینه آموزش استفاده کنندگان به عنوان یکی از راههای مؤثر پرداختن به موضوع سواد اطلاعاتی در حوزه های علوم و تکنولوژی بیان شد. (فورد، ۱۳۷۴) مرکز منابع و اطلاعات تعلیم و تربیت (اریک) فعالانه در گردآوری اسناد و مدارک مربوط به سواد اطلاعاتی از سراسر جهان برای ذخیره در پایگاه اطلاعاتی می کوشد (وبر و جانستون، 2001) در دهه گذشته، اقدامات بسیاری در زمینه سواد اطلاعاتی در سراسر جهان ثبت شده که در این میان به طور ویژه می توان به آنچه در

² Weinstein

³ American Library Association

⁴ Webber & Johnston

⁵ Angeley

⁶ Webber & Johnston

آمریکای شمالی، استرالیا، آفریقای جنوبی و اروپای شمالی صورت پذیرفته است اشاره کرد (مارایس^۷، ۱۹۹۲) کتابداران بیشترین نقش در ارائه آموزش به کاربران کتابخانه خود را دارند و نکته اینجاست که خود کتابداران باید توانایی ها و سواد اطلاعاتی کافی داشته باشند تا بتوانند آنها را به مخاطبان خود منتقل کنند و خدمات اطلاع رسانی مناسبی به استفاده کنندگان از کتابخانه ها ارائه کنند. فقدان سواد اطلاعاتی در نزد کتابداران منجر به استفاده نا موفق از منابع می شود و سرمایه های عظیم مالی و انسانی که صرف تهیه، خرید و مجموعه سازی و سازماندهی انواع مواد و منابع علمی خارجی و داخلی می گردد، نمی تواند بالاترین بازده و بهره وری را به جامعه دانشگاهی برسانند. مشخص شدن سطح سواد اطلاعاتی کتابداران می تواند در برنامه ریزی آموزشی و آموزش ضمن خدمت برای آنان موثر باشد.

در بسیاری از کتابخانه های دانشگاهی در ابتدای ورود کتابداران تازه استخدام شده، برخی از مهارت‌ها به آنها آموزش داده می شود و دوره های آموزشی کوتاه مدت و بلند مدت برای آموزش ضمن خدمت آنها در نظر گرفته می شود. این برنامه ها به روشهای گوناگون انجام می شود. انواع آموزشهای فرد به فرد، تورهای آموزشی، کارگاههای آموزشی و آموزش از طریق بروشورها، برگه های اطلاعاتی، راهنماها و دستنامه ها در کتابخانه ها تدارک دیده می شود. (پریخ، ۱۳۸۴)

کتابداران در حوزه های مختلف علوم و فناوری نقش مهمی در تحقق سواد اطلاعاتی دارند (فورد، ۱۳۷۴) همچنین به دلیل تاثیر خدماتشان در جامعه و لزوم آشنایی و تسلط بر استفاده از ابزارها و فناوری نوین، کتابداران نیازمند خودآموزی مستمر هستند و به خاطر به دست آوردن مهارتهای لازم در سواد اطلاعاتی جهت خدمت به افراد جامعه، کتابداران باید بر آموزش همیشگی و مادام العمر تاکید ورزند. (صیامیان، ۱۳۸۳) چرا که یادگیری سواد اطلاعاتی به صورت مادام العمر فرد را در چرخه تجربیات و عمل قدرتمند می سازد (شرکی^۸، ۲۰۰۶) و (صیامیان، ۱۳۸۳) هدف از این مقاله بررسی تأثیر آموزش ضمن خدمت بر ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای تهران، تربیت مدرس، شهید بهشتی و علوم پزشکی ایران و علوم پزشکی شهید بهشتی می باشد که، طی چند سال تجربه کاری و خدمت در کتابخانه و با توجه به آموزشهای ضمن خدمت سواد اطلاعاتی کافی مشتمل بر: آشنایی با اصول استفاده از کتابخانه و منابع اطلاعاتی، آشنایی با کامپیوتر و متعلقات آن و نرم افزارهای لازم، استفاده از بانکهای اطلاعاتی و شبکه جهانی اینترنت و ... را کسب نموده اند یا خیر؟ آیا دانشگاه محل خدمت آنان آموزشهای ضمن خدمت برای آنان در نظر می گیرد و این آموزشها تا چه حد مفید بوده و آموزشهای ضمن خدمت تأثیری در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران داشته است؟ چرا که هدف اصلی از آموزش کتابداری و اطلاع رسانی باید پرورش کتابدارانی باشد که در دو زمینه گردآوری و سازماندهی اطلاعات و مدیریت اطلاعات و نحوه استفاده از آنها مهارت داشته باشند تا بتوانند مهارتهای سواد اطلاعاتی را بدست آورند. (بروس^۹، ۲۰۰۰) دوره های معتبر سواد اطلاعاتی که توسط کتابداران در کتابخانه ها ارائه می شود، می تواند باعث تغییر در زمینه های آموزشی شود. (موسوی، ۱۳۸۳) لازم است مفهوم سواد اطلاعاتی در برنامه های یادگیری و آموزش ضمن خدمت آنها گنجانده و ادغام شود، بطوریکه فراگیران بتوانند نقش یک رهبر را در تجهیز افراد و موسسه ها ایفا نمایند (زمانی، ۱۳۸۲)

روش بررسی

⁷ Mariase

⁸ Sharkey

⁹ Bruce

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی و توصیفی است. برای گردآوری اطلاعات از روش سرشماری استفاده شد و پرسشنامه تهیه شده در اختیار کلیه کارکنان کتابخانه های مرکزی دانشگاه های علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، تربیت مدرس و شهید بهشتی که در مجموع ۱۱۲ نفر بودند، قرار گرفت. که با حذف پرسشنامه های مخدوش ۱۰۰ پرسشنامه به صورت کامل تکمیل و برگشت داده شد. تحقیق حاضر در طی سه ماه انجام شد و اطلاعات مورد نیاز برای این تحقیق از طریق پرسشنامه گردآوری شد. پرسشنامه شامل ۲۴ سوال بسته و ۱ سوال باز بود. برای سنجش روایی پرسشنامه از روش اعتبار محتوایی استفاده شد و پرسشنامه تهیه شده مورد تأیید اساتید راهنما قرار گرفت. نتایج ضریب آلفای کرونباخ نیز پایایی پرسشنامه را برای تک تک ابعاد و کل سوالات پرسشنامه مورد تأیید قرار داد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش های آمار توصیفی نظیر تهیه جداول فراوانی، نمودارهای ستونی و محاسبه شاخص های مرکزی مانند میانگین استفاده شد و در این راه از نرم افزار آماری SPSS استفاده شد.

یافته ها

یافته ها نشان داد بیشترین کتابداران سن کمتر از ۳۵ سال داشتند (۵۳ درصد) و ۸۰ درصد آنها را زنان تشکیل داده و نیمی از کتابداران کتابخانه های مورد بررسی (۵۱ درصد) را افراد دارای مدرک تحصیلی لیسانس و (۳۲ درصد) را افراد دارای مدرک فوق لیسانس تشکیل می دادند و تنها یک نفر از پاسخ دهندگان دارای مدرک دکترا بود. از لحاظ نوع استخدام ۴۸ درصد از کتابداران کتابخانه های مورد بررسی به صورت کارمند رسمی، ۲۷ درصد پیمانی و ۲۳ درصد به صورت قراردادی مشغول فعالیت بودند و تنها ۲ درصد دارای عضویت شرکتی بودند.

از لحاظ میزان سابقه کاری ۵۲ درصد کتابداران کمتر از ۱۰ سال سابقه فعالیت دارند و از نیروهای جوان و پرانرژی کتابخانه ها محسوب می شوند. همچنین ۲۳ درصد کارکنان بین ۱۶ تا ۲۰ سال و ۱۳ درصد افراد دارای سابقه بیش از ۲۰ سال هستند که این افراد تجربه بالایی در ارائه خدمات به کاربران دارند و با توجه به ظهور فناوریهای جدید در امر اطلاع رسانی باید نسبت به افزایش توان و دانش این کتابداران در کسب اطلاعات تخصصی و روزآمدسازی اطلاعات و رفع مشکلات تخصصی آنها اقدام نمود.

در پاسخ به سؤال اساسی پژوهش مبنی بر اینکه «سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاه های علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید پزشکی، تهران، شهید بهشتی و تربیت مدرس به چه میزان می باشد؟» در سنجش میزان سواد اطلاعاتی از ۱۸ معیار میزان آشنایی و مهارت کارکنان در زمینه های مختلف، استفاده شد و مجموع این متغیرها به عنوان میزان سواد اطلاعاتی کارکنان لحاظ شد. طبق نتایج بدست آمده در دانشگاه تهران میزان سواد اطلاعاتی کارکنان برابر ۳/۹۴ و در حد نسبتاً زیاد، در دانشگاه تربیت مدرس میزان سواد اطلاعاتی برابر ۳/۹۰ و در حد نسبتاً زیاد، در دانشگاه علوم پزشکی ایران میزان سواد اطلاعاتی کارکنان برابر ۳/۶۸ و در حد نه چندان زیاد، در دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی میزان سواد اطلاعاتی کارکنان برابر ۴/۰۶ و در حد زیاد و در دانشگاه شهید بهشتی میزان سواد اطلاعاتی بر حسب اظهارات کارکنان برابر ۳/۷۲ بدست آمد است که نشان دهنده سواد اطلاعاتی نسبی کارکنان می باشد.

کل کارکنان	شهید بهشتی	علوم پزشکی بهشتی	علوم پزشکی ایران	تربیت مدرس	دانشگاه تهران	میزان سواد اطلاعاتی
۳/۸۵	۳/۷۲	۴/۰۶	۳/۶۸	۳/۹۰	۳/۹۴	میانگین شاخص های ۱۸ گانه بر اساس اظهارات کارکنان

در پاسخ به سؤال اساسی پژوهش مبنی بر « کتابداران در دوران خدمت چه آموزشهایی را دیده اند؟ » سوال باز پرسشنامه مبنی بر ذکر آموزشها بود که ۸۰ درصد کتابداران از پاسخ به این سوال خود داری کردند و ۲۰ درصد باقی مانده اظهار داشتند که مهارتهای فناوری اطلاعات (ICDL) و آشنایی با بانکهای اطلاعاتی را گذرانده اند. اما بررسی یافته ها تحقیق و اطلاعات گردآوری شده در مورد دوره های آموزشی مورد نیاز کتابداران در کتابخانه های مورد بررسی نشان می دهد که ۷۴ درصد کتابداران دوره های آموزشی ضمن خدمت، ۷۸ درصد دوره های کوتاه مدت تخصصی کامپیوتر و ۸۰ درصد کارکنان دوره های کوتاه مدت تخصصی زبان انگلیسی را تاحد زیادی برای ارتقای سواد اطلاعاتی خود لازم دانسته اند. مقایسه مقادیر میانگین امتیاز دوره های تخصصی مورد نیاز کتابداران نشان می دهد که به ترتیب دوره های کوتاه مدت تخصصی زبان انگلیسی با میانگین ۴/۰۴، دوره های کوتاه مدت تخصصی کامپیوتر با میانگین ۳/۹۴ و دوره های آموزشی ضمن خدمت با میانگین ۳/۹۱ از اولویتهای دوره های مورد نیاز کتابداران می باشند.

جدول ۲- درصد فراوانی نظرات کتابداران کتابخانه های مورد بررسی در رابطه با دوره های مورد نیاز

میانگین	جمع بالای متوسط	بدون پاسخ	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	گویه ها
3/91	74	7	1	4	14	30	44	دوره های آموزشی ضمن خدمت
3/94	78	5	3	4	10	37	41	دوره های کوتاه مدت تخصصی کامپیوتر
4/04	80	6	3	1	10	31	49	دوره های کوتاه مدت تخصصی زبان انگلیسی

همچنین اطلاعات بدست آمده از کتابداران نشان می دهد که ۸۰ درصد آنها نیاز زیادی به آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی مانند: آموزش در زمینه یافتن موضوع تحقیق، جستجو در منابع اطلاعاتی، گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات، ارزیابی و آموزش مسایل حقوقی مربوط به اطلاعات دارند. ۲ درصد کتابداران اظهار نموده اند که نیازی به آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی ندارند و ۸ نفر نیز به این سؤال پاسخی نداده اند. میانگین امتیاز ۳/۹۷ نشان می دهد که میزان نیاز به آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی در حد زیادی می باشد.

۹۲ درصد کتابداران معتقدند که دریافت اطلاعات علمی تأثیر بسیار زیادی در زمینه حرفه کتابداری در بهبود کارایی یک کتابدار دانشگاهی دارد در حالی که تنها ۱ درصد کتابداران نظری مخالف این موضوع را دارند. میانگین امتیاز ۴/۴۵ نشان می دهد که دریافت اطلاعات علمی در زمینه حرفه کتابداری تا حد بسیار زیادی در بهبود کارایی کتابداران دانشگاهی مؤثر می باشد. نتایج همچنین نشان می دهند که آموزش کتابداری ضمن خدمت برای کتابداران دانشگاهی نقش بسیار زیادی دارد بطوری که ۹۲ درصد کتابداران اهمیت آموزش کتابداری را در حد

بسیار زیادی ارزیابی نموده اند. میانگین امتیاز ۴/۴۵ نشان می دهد که آموزش کتابداری ضمن خدمت تا حد بسیار زیادی برای کتابداران دانشگاهی اهمیت دارد.

جدول ۳- درصد فراوانی نظرات کتابداران کتابخانه های مورد بررسی در مورد اهمیت دوره های تخصصی

میانگین امتیازات	جمع بالای متوسط	بدون پاسخ	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	گویه ها
3/97	80	8	0	2	10	37	43	میزان نیاز به آموزش مهارت های سواد اطلاعاتی
4/45	92	4	0	1	3	26	66	تأثیر دریافت اطلاعات علمی در زمینه حرفه کتابداری در بهبود کارایی یک کتابدار دانشگاهی
4/45	92	4	1	0	3	25	67	نقش آموزش کتابداری ضمن خدمت برای کتابداران دانشگاهی

در پاسخ به سؤال اساسی پژوهش مبنی بر «چه میزان از کتابداران دوره آموزش ضمن خدمت را گذرانده اند؟» نتایج و یافته های تحقیق نشان می دهد که تا کنون ۸۴ درصد کتابداران دوره آموزشی ضمن خدمت را گذرانده اند و ۱۶ درصد آنها دوره ای در این زمینه طی نکرده اند.

با توجه به جدول شماره ۶ مشاهده می شود که از ۲۸ کتابدار دانشگاه تهران ۷۵ درصد، از بین ۲۶ کتابدار دانشگاه تربیت مدرس ۸۰ درصد، از ۱۸ کارمند دانشگاه علوم پزشکی ایران ۸۸/۹ درصد، از ۱۰ کتابدار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی ۸۰ درصد و از بین ۱۸ نفر کتابداران دانشگاه شهید بهشتی همگی آنها دوره ضمن خدمت را طی نموده اند.

جدول ۴- درصد فراوانی نظرات پاسخ دهندگان در مورد شرکت در کلاسهای آموزشی ضمن خدمت در دانشگاهها

کل کتابداران	شهید بهشتی	علوم پزشکی شهید بهشتی	علوم پزشکی ایران	تربیت مدرس	تهران	گذراندن دوره	
84	18	8	16	21	21	فراوانی	بله
84/0%	100/0%	80/0%	88/9%	80/8%	75/0%	نسبت در دانشگاه	
16	0	2	2	5	7	فراوانی	خیر
16/0%	0%	20/0%	11/1%	19/2%	25/0%	نسبت در دانشگاه	
100	18	10	18	26	28	فراوانی	جمع
100%	100%	100%	100%	100%	100%	درصد	

در پاسخ به سؤال اساسی پژوهش مبنی بر «تا چه میزان آموزشهای ضمن خدمت تأثیری در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران داشته است؟» باید میزان سواد اطلاعاتی کتابدارانی که دوره آموزش ضمن خدمت را گذرانده اند با میزان سواد اطلاعاتی کتابدارانی که دوره ای نگذرانده اند مقایسه شود. در جدول زیر نتایج این مقایسه آمده است.

جدول ۵- نقش دوره های ضمن خدمت در ارتقای سواد اطلاعاتی کتابداران

کل کتابداران	میزان سواد اطلاعاتی
۳/۸۴	کارکنان دوره گذرانده
۳/۹۱	کارکنان دوره نگذرانده

نتایج جدول بالا نشان می دهد که با کمال تعجب طبق اظهارات کتابداران میزان سواد اطلاعاتی کتابداران دوره نگذرانده تا حد نسبتاً کمی بیشتر از کتابداران دوره گذرانده می باشد که این امر جای تأمل بیشتری دارد. براین اساس مشاهده شد که آموزشهای ضمن خدمت در ارتقای سواد اطلاعاتی کارکنان تأثیری نداشته است اما با کمی دقت در نتایج مشخص شده است که ۸۰ درصد کارکنان نیاز زیادی به آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی مانند: آموزش در زمینه یافتن موضوع تحقیق، جستجو در منابع اطلاعاتی، گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارزیابی و آموزش مسایل حقوقی مربوط به اطلاعات دارند و ۹۲ درصد کارکنان معتقدند که دریافت اطلاعات علمی تأثیر بسیار زیادی در زمینه حرفه کتابداری در بهبود کارایی یک کتابدار دانشگاهی دارد و ۹۲ درصد کارکنان اهمیت آموزش ضمن خدمت کتابداری را در حد بسیار زیادی ارزیابی نموده اند. از این رو به نظر می رسد کتابداران نقش آموزش ضمن خدمت در ارتقای سواد اطلاعاتی خود را بسیار موثر می دانند، اما آموزشهایی که تا کنون برای آنها در نظر گرفته شده آنچنان که باید مفید نبوده است. همچنین یافته های پژوهش در جدول ۶ نشان می دهد که میزان آشنایی کتابداران با منابع اطلاعاتی در دوران تحصیلات دانشگاهی با میانگین ۳/۱۷ امتیاز در حد متوسط به بالا بوده است که در دوران خدمت میزان آشنایی به ۳/۶۴ امتیاز افزایش پیدا نموده است. میزان آشنایی ۴۶ درصد کتابداران با منابع اطلاعاتی در دوران تحصیلات دانشگاهی در حد زیاد بوده است که این نسبت در دوران خدمت کتابداران به ۶۶ درصد افزایش پیدا نموده است. که نشان دهنده میزان موثر بودن آموزشهای ضمن خدمت در دوران خدمت است.

جدول ۶ - توزیع درصد فراوانی میزان آشنایی کتابداران کتابخانه های مورد بررسی با منابع اطلاعاتی

گویه	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	بدون پاسخ	جمع بالای متوسط	میانگین
آشنایی با منابع اطلاعاتی در دوران تحصیلات دانشگاهی	14	32	36	4	3	11	46	3/17
آشنایی با منابع اطلاعاتی در دوران خدمت	25	41	23	3	0	8	66	3/64

در پاسخ به سؤال اساسی پژوهش مبنی بر «مهمترین روش مورد استفاده کتابداران برای روزآمد کردن و کسب اطلاعات در زمینه کتابداری کدام است» نتایج تحلیل داده ها نشان داد که اینترنت بیشترین نقش را در این زمینه دارد بطوریکه ۸۰ درصد کارکنان از این روش استفاده می کنند. بر همین اساس ۶۱ درصد کارکنان بحث و گفتگو با همکاران، ۵۹ درصد شرکت فعال در برنامه های آموزشی ضمن خدمت، ۵۴ درصد فصلنامه ها و مجلات مرتبط با کتابداری، ۵۲ درصد شرکت در سمینارها و گردهمایی های کتابداری، ۴۹ درصد خبرنامه ها و بولتن ها و ۴۰ درصد پایگاههای اطلاعاتی آنلاین و ۳۵ درصد عضویت و شرکت در انجمن های کتابداری را برای روزآمد کردن و کسب اطلاعات در زمینه کتابداری ترجیح داده و مورد استفاده قرار می دهند (جدول ۷).

جدول ۷- مقایسه روش مورد استفاده کارکنان برای روزآمد سازی اطلاعات به تفکیک دانشگاهها

کل کارکنان	شهید بهشتی		علوم پزشکی بهشتی			علوم پزشکی ایران			تربیت مدرس		دانشگاه تهران		روش روزآمد سازی
	نسبت در دانشگاه	فراوانی	نسبت در دانشگاه	فراوانی	نسبت در فراوانی	نسبت در دانشگاه	فراوانی	نسبت در دانشگاه	فراوانی	نسبت در دانشگاه	فراوانی		
52/0%	52	55/6 %	10	70/0 %	7	55/6 %	10	53/8 %	14	39/3%	11	شرکت در سمینارها و گردهمایی های کتابداری	
80/0%	80	94/4 %	17	100/0 %	10	77/8 %	14	73/1 %	19	71/4%	20	استفاده از اینترنت	
49/0%	49	72/2 %	13	70/0 %	7	55/6 %	10	26/9 %	7	42/9%	12	خبرنامه ها و بولتن ها و..	
54/0%	54	72/2 %	13	90/0 %	9	44/4 %	8	42/3 %	11	46/4%	13	فصلنامه ها و مجلات مرتبط با کتابداری	
40/0%	40	50/0 %	9	80/0 %	8	27/8 %	5	15/4 %	4	50/0%	14	پایگاههای اطلاعاتی آنلاین	
61/0%	61	55/6 %	10	70/0 %	7	66/7 %	12	76/9 %	20	42/9%	12	بحث و گفتگو با همکاران	
35/0%	35	44/4 %	8	70/0 %	7	44/4 %	8	15/4 %	4	28/6%	8	عضویت و شرکت در انجمن های کتابداری	
59/0%	59	77/8 %	14	50/0 %	5	72/2 %	13	46/2 %	12	53/6%	15	شرکت در برنامه های آموزشی ضمن خدمت	

در پاسخ به سؤال اساسی پژوهش مبنی بر «دانشگاههای علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، شهید بهشتی و تربیت مدرس برای ارتقای سواد اطلاعاتی کتابدارانشان در طی دوران خدمت چه اقداماتی کرده اند؟» با توجه به نتایج بدست آمده در (جدول ۸) و با نگاهی به کل جامعه آماری مشاهده می شود که کتابخانه های دانشگاه های مورد بررسی برای کارکنان خود امکان شرکت در گارگاههای آموزشی یک یا چند روزه و همچنین آموزشهای تخصصی کوتاه مدت را بیشتر از سایر فعالیتهای فراهم نموده اند.

جدول ۸- نظرات کارکنان کتابخانه های مورد بررسی در مورد اقدامات آموزشی انجام شده توسط دانشگاهها

درصد فراوانی به تفکیک هر دانشگاه						گویه ها
کل کارکنان	شهید بهشتی	علوم پزشکی بهشتی	علوم پزشکی ایران	تربیت مدرس	دانشگاه تهران	

60/0%	94/4%	100/0%	72/2%	53/8%	21/4%	برگزاری گارگاههای آموزش یک یا چند روزه
37/0%	50/0%	50/0%	44/4%	19/2%	35/7%	امکان شرکت در سمینارهای کتابداری
57/0%	50/0%	70/0%	61/1%	46/2%	64/3%	آموزشهای کوتاه مدت تخصصی
14/0%	16/7%	10/0%	5/6%	11/5%	21/4%	آموزشهای بلند مدت تخصصی
28/0%	38/9%	20/0%	5/6%	53/8%	14/3%	ارائه بروشور و یا جزوات آموزشی

در پاسخ به سؤال اساسی پژوهش مبنی بر « کتابداران در دوران خدمت جهت کسب اطلاعات تخصصی مورد نیاز، چه مشکلاتی دارند؟» یافته های تحقیق نشان داد که ۶۴ درصد کارکنان کتابخانه ها تا حد زیاد و خیلی زیادی با مشکل عدم آگاهی از منابع جدید مواجه هستند. ۵۲ درصد از کارکنان با مشکل عدم تسلط کافی به متون انگلیسی در حد زیاد و ۲۵ درصد در حد متوسط مواجه هستند. ۵۰ درصد کارکنان تا حد زیاد و ۸ درصد تا حدودی مهارتهای استفاده از رایانه و نرم افزارها را ندارند و ۴۶ درصد کارکنان کتابخانه های مورد بررسی تا حد زیاد و ۱۷ درصد تا حدودی عدم وجود اطلاعات تخصصی مورد نیاز را مانع دستیابی خود به اطلاعات عنوان نموده اند. مقایسه میزان مواجهه کارکنان با این مشکلات نشان می دهد که کارکنان کتابخانه دانشگاه تهران با میانگین ۳/۷۹ بیش از کارکنان سایر کتابخانه ها با مشکلات دستیابی به منابع برخوردارند. کارکنان دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی با میانگین ۳/۴۳، تربیت مدرس با میانگین ۳/۳۳، شهید بهشتی با میانگین ۳/۲۹ و کارکنان کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی ایران با میانگین ۲/۸۲ با این مشکلات در دستیابی به اطلاعات مواجه هستند. (جدول ۹)

جدول ۹- مقایسه میزان مواجهه کارکنان کتابخانه های مورد بررسی با مشکلات دستیابی به اطلاعات به تفکیک دانشگاهها

میانگین امتیازات						موانع و مشکلات
کل کارکنان	علوم پزشکی ایران	علوم پزشکی بهشتی	شهید بهشتی	تربیت مدرس	دانشگاه تهران	
3/71	3/11	3/4	3/89	3/58	4/21	عدم آگاهی از منابع جدید
3/45	3	3/5	3/28	3/65	3/64	عدم تسلط کافی به متون انگلیسی
3/14	2/5	3/4	2/83	3/08	3/71	نداشتن مهارتهای استفاده از رایانه و نرم افزارها
3/17	2/67	3/4	3/17	3	3/57	عدم وجود اطلاعات تخصصی مورد نیاز
3/37	2/82	3/43	3/29	3/33	3/79	کل موانع

بحث و نتیجه گیری

برای بررسی فرضیه پژوهش مبنی بر « آموزش ضمن خدمت بر سواد اطلاعاتی کتابداران دانشگاههای علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، شهید بهشتی و تربیت مدرس مؤثر است.» از نتایج چهارمین سؤال اساسی پژوهش استفاده شد. در این تحقیق برای سنجش میزان سواد اطلاعاتی کارکنان، از شاخصهای ۱۸ گانه بر

اساس نظرات کارکنان و از طیف لیکرت ۵ گزینه ای استفاده شد و با توجه به اینکه میانگین بدست آمده عددی بین ۱ تا ۵ می باشد و حد فاصل بین متوسط و زیاد عدد ۳/۵ می باشد، لذا در صورتیکه میانگین بدست آمده بزرگتر از ۳/۵ باشد گوییم که میزان سواد اطلاعاتی در حد مطلوبی می باشد که هر چقدر این میانگین به عدد ۵ نزدیکتر باشد، میزان سواد اطلاعاتی کارکنان بیشتر است. با توجه به مقادیر بدست آمده برای میزان سواد اطلاعاتی کارکنان کتابخانه های دانشگاهها مشاهده شد که میزان سواد اطلاعاتی کارکنان کتابخانه هر دانشگاه در حد متوسطی می باشد. در بررسی میزان تاثیر آموزشهای ضمن خدمت بر ارتقای سواد اطلاعاتی باید میزان سواد اطلاعاتی کتابدارانی که دوره آموزش ضمن خدمت را گذرانده اند با میزان سواد اطلاعاتی کتابدارانی که دوره ایی نگذرانده اند مقایسه شود.

نتایج بالا نشان می دهد که طبق جدول شماره ۵، با کمال تعجب میزان سواد اطلاعاتی کتابداران دوره نگذرانده تا حد نسبتاً کمی بیشتر از کتابداران دوره گذرانده می باشد که این امر جای تأمل بیشتری دارد.

همچنین در بررسی فرضیه پژوهش با استفاده از آزمون خی دو (مجذور کا) و با توجه به جدول شماره ۴، مقدار خی دو محاسبه شده برای کارکنان دوره گذرانده برابر با (۱/۸) بدست آمد که کوچکتر از خی دو جدول (۳/۸۴) با درجه آزادی (df=1) و در سطح ۰/۰۵ است. بنابراین می توان نتیجه گرفت که تفاوت بین فراوانیهای مشاهده شده معنی دار نیست و آموزشهای ضمن خدمتی که افراد گذرانده تاثیری در ارتقای سواد اطلاعاتی آنها نداشته است.

وزیری (۱۳۸۵)، در پژوهشی با عنوان "بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های دانشگاه شیراز"، نشان داد که: اکثریت جامعه آماری خواستار برگزاری دوره های آموزشی آشنایی با کتابخانه و شیوه های مختلف کسب اطلاعات توسط کتابداران متخصص بودند، میزان آشنایی و استفاده از اینترنت در حد مطلوبی نبود، و کتابداران دارای مدرک تحصیلی کتابداری از نظر سواد اطلاعاتی، مهارتهای تجزیه و تحلیل اطلاعات و آشنایی با ابزارهای جست و جو در وضعیت بهتری نسبت به سایر کتابداران قرار دارند. جولاهی ساروی (۱۳۸۵)، نیز در پژوهشی به این نتیجه رسید که نداشتن مهارتهای استفاده از رایانه و نرم افزارها، تسلط کافی به متون انگلیسی و عدم آشنایی با ابزارهای جستجو از مهمترین موانع دستیابی به منابع اطلاعاتی بودند. در تحقیق حافظی و بختیاری (۱۳۸۳) نیز نیاز به آموزش شیوه های کسب اطلاعات تخصصی بیان گردیده است. همچنین در تحقیقات مشابه بر روی دانشجویان توسط پریخ و حسن زاده (۱۳۸۰) و بختیار زاده (۱۳۸۱) صورت گرفت نتایج مشابهی بدست آمد، بر اساس یافته های پژوهش موارد زیر پیشنهاد می شود: چون ۵۲ درصد از نیروها، جوان و پر انرژی هستند، با توجه به ظهور فناوری های جدید در امر اطلاع رسانی باید نسبت به افزایش توان و دانش این کارکنان در ارائه خدمت به کاربران با فراهم آوردن امکانات آموزشی لازم اقدام نمود و با بکارگیری سیاستهای مناسب و شناخت مشکلات آنها زمینه مناسبی برای ارتقای سواد اطلاعاتی و تمهیداتی برای آموزشهای ضمن خدمت آنان در نظر گرفت. همچنین لازم است برای کارکنان دوره ندیده برنامه ریزی و آموزشهای ضمن خدمت برای آنها در نظر گرفته شود و با توجه به رد فرضیه تحقیق پیشنهاد می شود یک بازنگری عمده در دوره های آموزشی ضمن خدمت کتابداران صورت گیرد و رئوس سرفصل این دوره ها بر اساس افزایش و توسعه سواد اطلاعاتی کتابداران تنظیم گردد.

بیشترین مشکل از نگاه کتابداران عدم تسلط به متون انگلیسی و عدم مهارت استفاده از رایانه و نرم افزارها بیان شده است، برگزاری کلاسهای ICDL و کلاسهای آموزش زبان انگلیسی مداوم پیشنهاد می شود. با توجه به

اظهار نظر کتابداران در مورد نیاز به آموزشهای استفاده از رایانه پیشنهاد می شود در دوران تحصیل دروسی با عناوین سواد اطلاعاتی در دوران تحصیل کتابداران در دانشگاهها فراهم آید. همچنین پیشنهاد می شود مدیران و رؤسای کتابخانه ها و دانشگاهها توجه بیشتری به کتابداران کرده و آنها را در ارتقای سواد اطلاعاتی یاری کنند. و پیشنهاد می شود در هنگام آزمونهای استخدامی و یا پذیرش نیروی انسانی متخصص کتابداری، از نظر سطح سواد اطلاعاتی نیز بررسی شوند.

تقدیر و تشکر

پژوهشگر بدین وسیله مراتب تشکر و قدردانی خود را از کلیه کتابدارانی که در این پژوهش شرکت داشتند اعلام می نماید.

منابع

- بختیار زاده، ا.، ۱۳۸۱، بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر دوره کارشناسی دانشگاه الزهرا. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، ص. ۸.
- پریرخ، م. و حسن زاده، ح.، ۱۳۸۰، سواد اطلاعاتی: پژوهشی پیرامون چگونگی سبک سواد اطلاعاتی. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. بهار و تابستان، ص. ۳۳۴-۳۱۷.
- پریرخ، مهری. سنجش اثربخشی کارگاههای آموزشی مهارتهای سواد اطلاعاتی، مطالعات تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی، ۱۳۸۴. شماره. ۱۸. ص. ۷۹-۱۰۳.
- جولاهی ساروی، ل.، ۱۳۸۵، بررسی میزان سواد اطلاعاتی سرپرستاران در بیمارستانهای خصوصی شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علوم انسانی واحد تهران شمال.
- حافظی، ا. و بختیاری، ز.، ۱۳۸۳، نقش سواد اطلاعاتی مراجعان در بهره گیری از منابع کتابخانه ای کتابخانه آستان قدس رضوی. همایش آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی و موزه ها، مشهد ۲۰ خرداد ۱۳۸۳. مشهد: سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی، ص. ۱۵۵.
- زمانی، ع.، ۱۳۸۲، اسناد/ردهای سواد اطلاعاتی، فصلنامه اطلاع رسانی، ۱۹(۱ و ۲): ۳۴-۴۱.
- سوزا، ف. د. ایفلا: نیروی پشتیبانی آزادی بیان، دفاع از آزادی بیان مسئولیت همگان است، ترجمه فریبزر خسروی، در گزیده مقالات ایفلا ۹۵ (ترکیه ۲۰-۲۱ اوت ۱۹۹۵). تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۱۳۵-۱۴۲، ۱۳۷۵.
- صیامیان، ح.، شهرابی، ا.، ۱۳۸۳، ویژگیهای با سواد اطلاعاتی در قرن بیست و یکم، همایش آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی و موزه ها، مشهد ۲۰ خرداد ۱۳۸۳. مشهد: سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی، ص. ۴۴۲-۴۴۳.
- فورد، ب. ج.، ۱۳۷۴، سواد اطلاعاتی به عنوان یک مانع، ترجمه ثریا قزل ایاق، در گزیده مقالات ایفلا (کوبا: ۲۷-۲۱ اوت ۱۹۹۴). تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۲۳۴-۲۲۴.
- کورن، م. حق دسترسی به اطلاعات به عنوان شرطی برای پیشرفت بشر، ترجمه آتش جعفر نژاد، گزیده مقالات ایفلا ۹۷ (دانمارک: ۳۱ اوت ۵ سپتامبر ۱۹۹۷). تهران. کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص. ۹۰-۱۱۶، ۱۳۷۸.

موسوی چلک، ا.، ۱۳۸۳، لزوم آموزش ارزیابی کیفیت منابع اینترنتی به کتابداران و استفاده کنندگان به منزله بخشی از برنامه ارتقای سواد اطلاعاتی، همایش آموزش استفاده کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی و موزه ها، مشهد ۱ و ۲ خرداد ۱۳۸۳، ص. ۴۹۵-۵۰۸.

نظری، م.، ۱۳۸۴، سواد اطلاعاتی، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ص. ۴۲-۳۳ و ۶۲-۹۲.

وزیری، ا.، ۱۳۸۵، بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه های دانشگاه شیراز در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی.

American Library Association Presidential Committee on Information Literacy, Final report , Chicago, III, ALA, 1989.

Angeley R, Purdue J. Information Literacy: an overview, 2001. Available from: <http://www.ac.wvu.edu/~dialogue/issue6.html>

Bruce, C., Candy, P., 2000, Information Literacy Around The World. Advances in Programs and Research, Wagga Wagga, New south Wales: Charles strut university.

Maraise, J.J., 1992, Evaluation of Information Literacy as Product of Information Education. South African Journal of Library and Information Science, 60(2): 75-79.

Sharkey, J., 2006, Towards Information Fluency: Applying a different model to an information literacy credit course, References Services Review. 34(1): 71-85.

Webber, S., Johnston, B., 2003, Information Literacy: Definitions and Models. <http://dis.shef.ac.uk/literacy/difinitions.htm>(4may2003)

Weinstein, C. Mayer R. (1986). The teaching of learning strategies . in handbook of research on teaching: a project of the American educational research association , edited by Merlin C, Wittock. New York: Macmillan, p. 315-327.

اثربخشی کارگاه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان دوره های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان

محمدعلی زمانی^۱

صدیقه محمد اسماعیل^۲

چکیده

اهمیت سواد اطلاعاتی باعث توجه بیش از پیش مؤسسات آموزش عالی شده و این مؤسسات برای تقویت مهارت-های سواد اطلاعاتی دانشجویان خود، اقدام به برگزاری کارگاه‌های آموزش مهارت سواد اطلاعاتی نموده‌اند. در پژوهش تجربی حاضر، دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان که برای شرکت در کارگاه‌های آموزش مهارت سواد اطلاعاتی ثبت نام کرده بودند، مورد ارزیابی قرار خواهند گرفت. پژوهشگران برای سنجش اثربخشی کارگاه‌های مذکور، از پیش‌آزمون و پس‌آزمون استفاده خواهند کرد. هدف اصلی این پژوهش، تعیین اثربخشی اجرای کارگاه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در میان دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی این دانشگاه، از طریق اندازه‌گیری در قالب میزان یادگیری آنان، شناسایی نیازهای اطلاعاتی آنان، ارائه راهکارهای هرچه مؤثرتر در جهت رفع این نیازها، و برگزاری هرچه مطمئن‌تر و مطلوب‌تر این دوره‌ها است.

کلید واژه‌ها: اثربخشی - کارگاه‌های آموزشی - مهارت‌های سواد اطلاعاتی

مقدمه

دسترسی به اطلاعات موردنیاز از بین انبوهی از اطلاعات موجود، مهارت‌های ویژه‌ای را می‌طلبد. به این مهارت‌ها، *سواد اطلاعاتی*^۱ می‌گویند. سواد اطلاعاتی، یادگیرندگان را به تسلط بر مفاهیم، گسترش جستجوها و پژوهش، خودآموز شدن و کنترل یادگیری قادر می‌سازد. به‌نظر می‌رسد سواد اطلاعاتی شخص را خلاق و تفکر انتقادی را در او پرورش می‌دهد. یکی از مهم‌ترین و بهترین روش‌های ایجاد و ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان در مراکز آموزشی، برگزاری کارگاه‌های آموزش مهارت سواد اطلاعاتی می‌باشد. از اهداف اصلی هر مؤسسه آموزشی و پژوهشی، تربیت افرادی است که قادر باشند به‌صورت مستقل به یادگیری بپردازند و مهارت خود

^۱. دانشجوی کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد- واحد علوم و تحقیقات تهران

^۲. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد- واحد علوم و تحقیقات تهران

را در جهان مبتنی بر اطلاعات همخوان کنند. به نظر می‌رسد این هدف امکان‌پذیر نخواهد شد، "مگر با توانایی فراگیری مداوم. برای اینکه بتوان به صورت مستقل به فراگیری پرداخت، باید بتوان نیازهای اطلاعاتی خود را شناسایی و راه‌های دسترسی آسان و سریع به اطلاعات موردنیاز و نیز چگونگی ارزیابی و استفاده از اطلاعات در زمان نیاز را دانست. چنین مهارت‌هایی را مهارت‌های سواد اطلاعاتی^۱ گویند" (پریخ، ۱۳۸۳، ص ۱۹۸).

سواد اطلاعاتی به‌عنوان یک نیاز و ضرورت در عصر اطلاعات با تجهیز افراد به توانمندی‌های تشخیص نیاز به اطلاعات، تعیین نیاز اطلاعاتی، جایابی، ارزیابی و استفاده مؤثر و مسئولانه اطلاعات، بقا و کامیابی در این عصر را تا حد بسیار زیادی تضمین می‌نماید (انجمن کتابداری آمریکا، ۲۰۰۳).

قاسمی (۱۳۸۵) بیان می‌دارد که "پیوستگی ارائه برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی با برنامه‌های درسی، نیازمند همکاری کارشناسان کتابداری و اطلاع‌رسانی از طریق تدریس و یا هدایت بحث‌های مرتبط است. آنان دانشجویان را به کشف ناشناخته‌ها برمی‌انگیزند. آنان را در تأمین هر چه بهتر نیازهای اطلاعاتی راهنمایی می‌کنند و بر پیشرفت دانشجویان نظارت دارند و دانشجویان و اعضای هیأت علمی را که در جستجوی اطلاعات هستند، آموزش می‌دهند".

بیان مسئله

از آنجایی که دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین استفاده‌کنندگان کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی دانشگاهی، و نیز جزئی از کاربران پایگاه‌های اطلاعاتی در دانشگاه‌ها محسوب می‌شوند، ضروری است که به فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی آنان توجه‌ای خاص گردد. بسیاری از دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور اقدام به برگزاری کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی می‌کنند. به نظر می‌رسد اهمیت بررسی اثر بخشی کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی به دلیل رعایت صحیح آموزش به فراگیران، جایگاه ویژه‌ای داشته باشد که می‌بایست به این موضوع در دانشگاه‌ها پرداخته شود. مسئله اصلی در این پژوهش، اثربخشی این کارگاه‌های آموزشی می‌باشد. مبنای شکل‌گیری پرسش این پژوهش، این است که با مشاهده میزان مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان، تصور بر این بود که این دانشجویان، مجهز به مهارت‌های سواد اطلاعاتی نمی‌باشند و به عبارتی این دانشجویان توانمندی‌های لازم را اعم از تعیین نیازهای اطلاعاتی خود، سازماندهی اطلاعات بدست آمده، تسلط بر مفاهیم، گسترش جستجوها، خودآموزشدن و کنترل یادگیری را ندارند. این امر پژوهشگر را بر آن داشت که پس از برگزاری کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی در دانشگاه سمنان، میزان اثر بخشی کارگاه‌ها را بررسی نماید و با اطمینان از اینکه این کارگاه‌های آموزشی مفید بوده، و در افزایش تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان مؤثر می‌باشد، به ادامه برگزاری کارگاه‌های آموزشی مذکور با کیفیت بهتر از قبل پرداخته شود.

نظر به اینکه دانشجویان مذکور، با انبوه اطلاعات چایی و الکترونیکی روبرو هستند، لازم است باید بتوانند بین اطلاعات مفید و غیر مفید تمایز بگذارند. از این رو، می‌بایست با استفاده از مهارت تفکر تحلیلی و انتقادی، معیارهای ارزیابی اطلاعات را شناسایی و تکنیک‌های لازم را جهت استفاده از راهبردهای جستجو و سازماندهی اطلاعات را بدست آورند. به عبارت دیگر، دانشجویان باید با مهارت‌های سواد اطلاعاتی آشنا باشند. برای اینکه این دانشجویان بتوانند از این مهارت‌ها به نحو احسن استفاده کنند، به نظر می‌رسد، شرکت آنها در کارگاه‌های آموزشی مذکور ضروری باشد، در عین حال که استقبال اغلب آنها برای شرکت در این کارگاه‌ها، نیز خود نشان‌دهنده علاقمندی این دانشجویان و همچنین بیانگر اهمیت بنیانی مهارت‌های سواد اطلاعاتی می‌باشد. بدیهی است، استفاده‌ی مؤثر از انبوه اطلاعات چایی و الکترونیکی موجود در کتابخانه‌ها و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه سمنان، نیازمند برگزاری و اجرای چنین دوره‌های آموزشی را برای دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی این دانشگاه است.

از این رو، به نظر می‌رسد، با سنجش اثربخشی کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی می‌توان برای فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی هرچه بهتر این دانشجویان روش مناسبی را آغاز کرد. از این رو، این پژوهش بر آن است که تأثیر برگزاری کارگاه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی را برای فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی این دانشجویان بررسی نماید.

از آنجائی که تاکنون آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی تنها بر اساس تجربه عمل شده است، لازم است با توجه به استانداردهای موجود در مورد سواد اطلاعاتی، که توسط انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی تهیه شده، به چگونگی برگزاری و اثربخشی کارگاه‌های مذکور پرداخته گردد.

اهداف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش، تعیین اثربخشی اجرای کارگاه‌ها و برنامه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی ارائه شده در دانشگاه سمنان در میان دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی این دانشگاه، از طریق اندازه‌گیری میزان تحقق اهداف مربوط به اجرا و برگزاری این دوره‌ها، آموزش و فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی، در قالب سنجش میزان یادگیری آنان، شناسایی نیازهای اطلاعاتی آنان، ارائه راهکارهای هرچه مؤثرتر در جهت رفع این نیازها، و برگزاری هرچه مطمئن‌تر و مطلوب‌تر این دوره‌ها است.

فرضیه‌های پژوهش:

۱- تفاوت معنی‌داری بین میزان و انواع مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان، به تفکیک دانشکده‌ای، قبل از شرکت در کارگاه‌های آموزشی مشاهده نمی‌شود.

۲- تفاوت معنی داری بین میزان و انواع مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان، به تفکیک دانشکده‌ای، بعد از شرکت در کارگاه‌های آموزشی مشاهده نمی شود.

تعاریف عملیاتی و مفهومی

اثربخشی^۱: "منظور از اثربخشی، بررسی میزان مؤثر بودن اقدامات انجام شده برای دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده است. به عبارتی ساده‌تر، در یک مطالعه اثربخشی، میزان تحقق اهداف اندازه‌گیری می شود" (سلطانی، ۱۳۸۰).

سواد اطلاعاتی: بنا به تعریف کوستا (۱۹۸۵)، سواد اطلاعاتی، توانایی دستیابی، ارزیابی، و استفاده از اطلاعات از انواع گوناگون منابع است

مهارت‌های سواد اطلاعاتی: "مهارت‌های سواد اطلاعاتی جز اصلی و عامل مولد یادگیری مادام‌العمر است و یادگیری را از مکان‌های رسمی کلاس‌های درس فراتر برده و همانطور که افراد به کار می‌پردازند مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیز تمرینی فراهم می‌کند تا فرد تحقیقاتی را با سرپرستی خودش انجام دهد. همچنین سواد اطلاعاتی باعث افزایش مسئولیت‌های فرد در تمام عرصه‌های زندگی می‌شود" (معرفت و عضدی، ۱۳۸۶، ص ۲۳۲).

مروری بر پژوهش‌های انجام شده در سواد اطلاعاتی

تعریف و تاریخچه

"اصطلاح باسواد اطلاعاتی را اولین بار زورکوفسکی^۲ در سال ۱۹۷۴ در پیشنهاد طرح خود به "کمیته ملی کتابخانه ها و علوم اطلاع رسانی ایالات متحده"^۳ مطرح نمود. وی دریافت که افراد باسواد اطلاعاتی به مراتب توانایی بهتری در بهره برداری از اطلاعات دارند. از نظر وی: "افرادی با سواد اطلاعاتی هستند که در زمینه بکارگیری منابع اطلاعاتی برای کار خود آموزش می‌بینند. او پیشنهاداتی را به دولت آمریکا ارائه داد که بنیان برنامه‌ای ملی با نام سواد اطلاعاتی مربوط به کار^۴ را با هدف کسب آزادی پایه‌ریزی نمود" (نظری، ۱۳۸۴، ص ۹).

"عبارت سواد اطلاعاتی در سال ۱۹۸۰ مطرح شد و در سال ۱۹۸۶-۱۹۸۰ توسط جان لوبانز^۵ و ۱۹۸۸-۱۹۸۶ توسط جیل فاتزر^۶ و همچنین مری رایشل^۷ از ۱۹۹۴-۱۹۸۸ و لوری آرپ از سال ۱۹۹۷-۱۹۹۴ روی این موضوع کار کرده اند" (عصاره، ۱۳۸۳، ص ۲۱۷).

1. Effectiveness

2. Zurkowski

3. US National Commission on Libraries and Information science

4. Work – related information literacy

5. Jan Lubans Jr.

6. Jill Fatzler

7. Mary Reichel

همانطور که در تاریخچه متون کتابداری آمده است، در قرن نوزدهم، آموزش مهارت استفاده از کتابخانه‌ها جزو برنامه‌های اصلی سرویس‌دهی کتابخانه‌ها بوده است. این مهارت‌ها شامل مهارت‌های یافتن منابع مورد نیاز و آموزش اطلاعات کتابشناختی منابع بوده است. این دوره را دوره‌ی طلایی نام‌گذاری کرده‌اند. در اواخر قرن نوزدهم که به دوره دوم طلایی معروف است، ابزارها و روش‌های جدیدی در آموزش استفاده‌کنندگان مورد استفاده قرار گرفت، که از آن جمله می‌توان به استفاده از کامپیوتر اشاره نمود (بختیارزاده، ۱۳۷۸، ص ۸).

با آغاز دهه ۱۹۸۰، فناوری‌های نوین اطلاعاتی در جامعه نفوذ یافتند و به عنوان ابزار مهم سواد اطلاعاتی مطرح شدند. در همین سال، مجله‌ی تایمز، رایانه را به عنوان ماشین سال برگزید و فارست هورتون^۱ با توجه به نقش بالقوه رایانه‌ای، از آنها به عنوان یک منبع عمده عصر اطلاعات یاد کرد و با استناد به مجله‌ی تایمز قابلیت‌های حل مسئله را با عنوان *سواد رایانه‌ای*^۲ مطرح نمود. سواد رایانه‌ای از طریق افزایش میزان درک افراد از آنچه ماشین توانایی انجام آن را دارد و ندارد، قابل حصول است (نظری، ۱۳۸۴، ص ۱۰).

انجمن کتابداران آمریکا از جمله ارگان‌هایی است که در افزایش درک عمومی نسبت به نیاز به آموزش سواد اطلاعاتی در عصر الکترونیک و استفاده از کتابخانه‌های مجازی سهم موثری را ایفا کرده است. از دیگر فعالیت‌های این انجمن توجه به سواد اطلاعاتی و آموزش آن در آموزش عالی می‌باشد. استانداردهای سواد اطلاعاتی در اختیار مدرسان، محققان و کتابداران آمریکا و برخی انجمن‌های دیگر مانند انجمن کتابداران استرالیا، انجمن کتابخانه‌های مدارس آمریکا و انجمن کتابخانه‌های ملی و دانشگاهی انگلیس اقدام به تهیه استانداردها و دستورالعمل‌هایی برای آموزش، فراگیری و سنجش مهارت‌های سواد اطلاعاتی کرده‌اند.

مهارت‌های سواد اطلاعاتی ارائه شده در دانشگاه سمنان

منظور از این مهارت‌ها، مجموعه مهارت‌های ارائه شده در دانشگاه سمنان و با توجه به استانداردهای سواد اطلاعاتی می‌باشد. این مهارت‌ها به شرح ذیل می‌باشد:

- آشنایی با شیوه استفاده از نرم افزار کتابخانه‌ای و فهرست رایانه‌ای در بازیابی کتب مورد نیاز.
- آشنایی با خدمات کتابخانه‌ای و روش استفاده بهینه از این خدمات اعم از کتب‌های امانتی و مرجع، مجله و پایان نامه.
- آموزش استفاده بهینه از اطلاعات گردآوری و ارزیابی منابع اطلاعاتی

1. Forest W. Horton

2. Computer literacy

- آشنایی با نرم‌افزار وان نوت^۱ برای سازماندهی اطلاعات بدست آمده.
- آشنایی با دسترسی سریع به منابع چاپی و الکترونیکی.
- آشنایی با نحوه استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی مشترک (پیوسته^۲ و ناپیوسته^۳) مرتبط با رشته‌های موجود در دانشگاه سمنان.
- آشنایی با چگونگی یافتن و بهره‌گیری از پایگاه‌های اطلاعاتی رایگان در شبکه جهانی اینترنت.
- آشنایی با موتورهای کاوش و تکنیک‌های جستجو در آنها، جهت افزایش سرعت بازیابی اطلاعات.
- آشنایی با خدمات ارائه شده به دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی توسط مرکز اطلاع رسانی دانشگاه سمنان.
- ایجاد درک مسائل اخلاقی، حقوقی و اجتماعی مربوط به اطلاعات
- آشنایی با نحوه ارزیابی منتقدانه از اطلاعات و ایجاد تفکر انتقادی

مدل‌ها و استانداردهای سواد اطلاعاتی

مدل‌ها و استانداردهای متعددی در زمینه سواد اطلاعاتی می‌باشند که معروف‌ترین آنها در ذیل اشاره می‌گردد.

خلاصه‌ای از شاخص‌های مربوط به استاندارد مدل شش مهارت بزرگ سواد اطلاعاتی

استاندارد ها	مفهوم هر استاندارد	مهارت‌های پیش نیاز	شاخص‌های عملکرد
استاندارد اول	نیاز به اطلاعات، تعیین میزان و نوع اطلاعات موردنظر	تفکر تحلیلی و انتقادی، سواد رایانه‌ای، زبان انگلیسی	- شناخت نیاز و تعریف نیاز اطلاعاتی شناخت انواع فرم‌های گوناگون منابع اطلاعاتی
استاندارد دوم	کسب اطلاعات موردنیاز	تفکر تحلیلی و انتقادی، سواد رایانه‌ای، زبان انگلیسی	- تدوین راهبردهای جستجو - بازیابی اطلاعات به شیوه‌های گوناگون و با استفاده تشخیص از نظام‌های رایانه‌ای

1. OneNote

2. Online

3. Offline

استاندارد سوم	توانایی ارزیابی اطلاعات و منابع اطلاعاتی و تلفیق اطلاعات برگزیده در شالوده دانشی و نظام ارزشی خود	تفکر تحلیلی و انتقادی، سواد رایانه‌ای، زبان انگلیسی	<ul style="list-style-type: none"> - ترکیب ایده‌های اصلی برای ساختن مفاهیم نوین مقایسه دانش نوین با دانش پیشین برای تشخیص ارزش افزوده، - ارزیابی توانایی فهم و تفسیر خود از اطلاعات گردآوری شده از طریق گفتگو با سایر افراد، کارشناسان موضوعی - توانایی تشخیص نیاز به اصلاح
استاندارد چهارم	سازماندهی اطلاعات	تفکر تحلیلی و انتقادی، سواد رایانه‌ای، زبان انگلیسی	<ul style="list-style-type: none"> - سازماندهی محتوا به گونه‌ای که هدف‌ها و یا فعالیت موردنظر را پشتیبانی کند. - تلفیق اطلاعات کسب شده با اطلاعات سازماندهی شده - درک رابطه بین مطالب و مفاهیم - استفاده از اطلاعات جدید و یا پیشین برای برنامه‌ریزی و عملکرد
استاندارد پنجم	توانایی استفاده از اطلاعات	تفکر تحلیلی و انتقادی، سواد رایانه‌ای، زبان انگلیسی	<ul style="list-style-type: none"> - بررسی روند تولید یک اثر و یا پیشرفت یک فعالیت - تعامل با دیگران بر پایه دانش کسب شده و در این رابطه استفاده از انواع منابع اطلاعاتی و الکترونیکی و برنامه‌های کاربردی - درک بسیاری از مسائل حقوقی، اخلاقی و اقتصادی مربوط به اطلاعات و یا منابع اطلاعاتی.
استاندارد ششم	درک مسائل اخلاقی، حقوقی و اجتماعی دسترسی و استفاده از اطلاعات	تفکر تحلیلی و انتقادی، سواد رایانه‌ای، زبان انگلیسی	<ul style="list-style-type: none"> - پیروی از بسیاری از قوانین، مقررات و اصول اخلاقی مربوط به دسترسی به اطلاعات و منابع اطلاعاتی - آگاهی از ضرورت استفاده از منابع اطلاعاتی در تعامل با دیگران

مطالعات انجام شده در ایران

آموزش استفاده‌کنندگان کتابخانه‌ها در ایران نخستین بار در ترجمه یک مقاله در اوایل دهه ۱۳۶۰ مطرح شد (تاناسکویج، ۱۳۶۱).

نخستین کار قابل ذکر، مطلبی است که **تقوی** (۱۳۷۷)، البته در یک نشریه‌ی داخلی منتشر کرده و ضمن ارائه‌ی تعاریفی از سواد اطلاعاتی و سواد رایانه‌ای، به وجود کاستی‌ها و مشکلات فراوان در این رابطه در کشور ایران اشاره نموده. وی در آزمون داوطلبان ورود به مقطع کارشناسی ارشد مشاهده کرده که ۶۰ درصد از شرکت‌کنندگان

نتوانسته‌اند نام حتی یک کتاب مرجع رشته‌ی تحصیلی خود را ذکر کنند. وی نتیجه می‌گیرد که این بی‌سوادی اطلاعاتی حاصل نبود برنامه‌ریزی در سطوح پایین تحصیلی است.

اثر دیگر، پایان نامه کارشناسی ارشد **ناهید طباطبایی** (۱۳۷۷) است که به بررسی میزان همبندی مفهوم سواد اطلاعاتی با دیگر مفاهیم مرتبط با حوزه‌ی کتابداری و اطلاع رسانی می‌پردازد و می‌کوشد این مفهوم را روشن‌تر سازد. وی همچنین به نقش دانشگاه‌ها در ارتقای سواد اطلاعاتی و لزوم برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در این امر اشاره می‌کند. شیوه‌ی تحقیق وی تحلیل محتوا است و برای انجام تحقیق، آن دسته از مقالات نمایه شده در بانک‌های اطلاعاتی *ایزا*^۱ و *لیزا*^۲ را در فیلد موضوع با عنوان آنها عبارت سواد اطلاعاتی ذکر شده به عنوان جامعه‌ی اطلاعاتی خود برگزیده است.

پرتو (۱۳۶۸)، در پژوهشی با عنوان "بررسی لزوم آموزش استفاده از کتابخانه در کتابخانه‌های دانشگاه شیراز"، به این نتیجه رسید که برای رفع مشکلات استفاده‌کنندگان از کتابخانه‌ها در تأمین نیازهای اطلاعاتی، آموزش امری ضروری است و می‌بایست برای افزایش مهارت سواد اطلاعاتی خود در کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی شرکت نمایند.

پریوخ و مقدس‌زاده (۱۳۷۸)، اولین پژوهش را در مورد سواد اطلاعاتی در ایران انجام دادند. این پژوهش با توجه به اهمیتی که سواد اطلاعاتی در پیشبرد آموزش، پژوهش و یادگیری دارد، صورت گرفت و به سنجش میزان سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه فردوسی مشهد پرداخت. نتایج نشان داد که دانشجویان مورد پژوهش، مجهز به مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیستند. از پیشنهاد‌های این پژوهش این است که ابتدا کتابداران خود باید به این مهارت‌ها مسلط شده و سپس به آموزش آنها به دانشجویان بپردازند.

پریوخ (۱۳۷۸)، در پژوهشی با عنوان "سواد اطلاعاتی (پژوهشی پیرامون چگونگی کسب سواد اطلاعاتی)"، برای سنجش دانشجویان کارشناسی ارشد در سه دانشکده علوم اداری، اقتصادی، کشاورزی، و علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد برای آشنایی با مهارت‌های سواد اطلاعاتی به عمل آوردند، به بررسی این سؤال که آیا این دانشجویان نیاز به کسب این توانایی را احساس می‌کنند، پرداخت. تحلیل داده‌ها نشان داد که اکثر این دانشجویان به مهارت سواد اطلاعاتی مجهز نیستند. اما در عین حال، دانشجویان مذکور معتقدند که باید این توانایی را به دست آورند. نکته قابل توجه در این پژوهش این است که دانشجویان سه دانشکده در دانشگاه فردوسی مشهد همگی بر این نظر بودند که کتابداران نقش قابل ملاحظه‌ای در زمینه افزایش توانایی دسترسی به اطلاعات و شناسایی نیازهای اطلاعاتی آنان نداشتند. در حالی که در متون منتشره در علوم کتابداری و اطلاع رسانی چنین آمده است که کتابداران نقش بسزایی در تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی دانشجویان و پیشبرد پژوهش‌های آنها داشته باشد. در این پژوهش، پژوهشگر معتقد است که آموزش اصولی روش‌های انتخاب و بازیابی اطلاعات، یک شناخت پایدار به دانشجویان

1. Information Science Abstracts (ISA)

2. Library and Information Science Abstracts (LISA)

می‌دهد تا در تمام مراحل تحصیل و همچنین بعد از فراغت از تحصیل نیز با اتکا به این مهارت‌ها و روش‌ها بتوانند به اطلاعات دسترسی پیدا کنند و تحقیقات خود را در زمینه موضوعی مورد نظر انجام دهند. البته این کار جز با همکاری و مساعدت متقابل استادان و کتابداران امکان پذیر نیست. پژوهشگر در ادامه بیان می‌دارد که می‌توان به همکاری بین استاد و کتابدار امیدوار بود. با اجرای این روش‌ها، ارتباط دانشجویان با پژوهش هیچ‌گاه بطور کلی قطع نمی‌گردد، و آنها پیوسته می‌توانند با راهنمایی خود در جستجو و ارزیابی اطلاعات مفید باشند.

بختیارزاده (۱۳۸۱)، پژوهشی در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی ایران با عنوان "بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر دانشگاه الزهراء" انجام داد. هدف از این پژوهش، مشخص نمودن میزان سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر رشته‌های مختلف دوره کارشناسی دانشگاه الزهراء تهران بود. این پژوهش به روش پیمایشی - تحلیلی انجام گرفت، و داده‌های آن توسط پرسشنامه گردآوری گردید. یافته‌های این تحقیق نشان داد که بین سطح سواد اطلاعاتی دانشجویان رشته‌های مختلف جامعه مورد پژوهش تفاوت معناداری وجود دارد. این پژوهش سطح سواد اطلاعاتی جامعه مورد پژوهش را پائین برآورد کرده است.

برگزاری **همایش "آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی"** در خرداد ماه ۱۳۸۳ در مشهد فرصت مناسبی برای کتابداران و اعضای هیات علمی کتابداری بود تا دانش و تجربه خود را در زمینه سواد اطلاعاتی در سطح ملی به اشتراک گذارد (آموزش استفاده...، ۱۳۸۳).

نگاهی به مجموعه مقاله‌های آن همایش، نشان می‌دهد که سواد اطلاعاتی و آموزش آن از ابعاد گوناگون نظری، عملی، و پژوهشی مورد توجه کتابداران ایرانی بوده است. همچنین، گزارش فعالیت چند کتابخانه در زمینه آموزش کاربران بیانگر آن بود که کتابخانه‌ها به ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی نیز برنامه‌هایی جهت آموزش سواد اطلاعاتی اجرا کرده‌اند. نتایج برخی پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌ها که در این همایش ارائه شدند، مشخص می‌کند که فعالیت‌های پژوهشی در عرصه سواد اطلاعاتی در ایران به تدریج مورد توجه قرار گرفته است و اهمیت آن را بیش از پیش احساس می‌کنند. به نظر می‌رسد اعتقاد همه افراد بر این باشد که نیاز به آموزش بر همه چیز مقدم است و توجه به سواد اطلاعاتی زندگی افراد را به سهولت پیش می‌برد.

پروخ (۱۳۸۳) در تحقیق خود تحت عنوان "سنجش اثربخشی کارگاه‌های آموزشی مهارت‌های سواد اطلاعاتی" به بررسی اثربخشی این نوع کارگاه‌ها در بین ۳۳ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی در رشته‌های علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد پرداخته است. در این پژوهش که به صورت تجربی انجام گرفته است، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای، بر اساس جدول نمونه‌گیری کوهن استفاده شده است. این پژوهش با استفاده از پیش‌آزمون و پس‌آزمون به سنجش نیاز برای فراگیری سواد اطلاعاتی و میزان اثربخشی کارگاه‌های سواد اطلاعاتی پرداخت. ابزار نیازسنجی پرسشنامه‌ای است که بر اساس نظریه‌ها، تجربه‌ها و نیز استانداردهای سواد اطلاعاتی طراحی شد. نتایج بدست آمده نشان داد که بطور تقریب تمام دانشجویان مورد آزمون در این پژوهش به مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیاز دارند. همچنین تفاوت معنی‌داری بین مهارت‌های سواد اطلاعاتی آنان قبل از شرکت در کارگاه‌ها و بعد از آن، دیده شد.

علاوه بر این، پژوهشگر در این پژوهش، راهکارهای مفیدی را برای ارتقای سواد اطلاعاتی در بین دانشجویان مطرح نموده است که عبارتند از: برگزاری کارگاه‌های متفاوت بر اساس نیازهای حوزه‌های موضوعی مختلف، برای جلوگیری از بازگشت به بی‌سوادی کسانی که در کارگاه‌ها شرکت کرده‌اند، اطلاع‌رسانی منظم در مورد منابع اطلاعاتی، روش‌های استفاده از آن و آموزش غیر مستقیم از طریق انتشار مجله، تهیه بروشور، اطلاعیه، دستنامه و یا مرکز یادگیری، این مرکز مسئول برنامه ریزی در مورد ارتقای سواد اطلاعاتی دانشجویان از طریق برگزاری کارگاه‌های آموزشی مهارت‌های سواد اطلاعاتی و انتشار منابع اطلاعاتی و آموزشی می‌باشد.

فرج پهلوی و مرادی (۱۳۸۳) پژوهش دیگری با عنوان "بررسی نظرهای اعضای هیأت علمی دانشگاه شهید چمران اهواز نسبت به برنامه‌های آموزشی مورد نیاز آنها درباره جستجوی اطلاعات به عنوان یکی از ابعاد سواد اطلاعاتی و ارائه راهکارهایی جهت نحوه برگزاری این دوره‌ها" انجام گرفته است. این پژوهش به بررسی و سنجش نیازهای آموزشی اعضای هیأت علمی دانشگاه شهید چمران اهواز می‌پردازد. تحقیق به روش توصیفی-پیمایشی و جهت گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که از مجموع پاسخ‌دهندگان، ۷۹/۱ درصد نیاز به آموزش را مطرح کرده‌اند. در مورد انواع آموزشهای مورد نیاز اعضای هیأت علمی، ۶۷/۲ درصد از پاسخ‌دهندگان نیاز به آموزش شیوه‌ی جستجو و اطلاع‌یابی از اینترنت و ۳۶/۸ درصد نیاز به آموزش شیوه‌ی استفاده و اطلاع‌یابی از بانک‌های اطلاعاتی و دیسک‌های فشرده و ۲۱/۹ درصد پاسخ‌دهندگان نیاز به آموزش شیوه‌ی استفاده از امکانات کتابخانه و در نهایت ۱۷/۴ درصد نیاز به آموزش استفاده‌ی از منابع چاپی کتابخانه اشاره کرده‌اند. نتایج آزمون مجذور کای نشان داد که بین سابقه‌ی تدریس اعضای هیأت علمی و نیاز به آموزش شیوه‌ی استفاده و اطلاع‌یابی از بانک‌های اطلاعاتی و دیسک‌های فشرده رابطه وجود دارد. از طرفی بین مدرک تحصیلی اعضای هیأت علمی و نیاز به آموزش شیوه‌ی استفاده از امکانات کتابخانه و نیز نیاز به آموزش استفاده از منابع چاپی کتابخانه رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین بین گروه آموزشی فنی مهندسی و گروه علوم پایه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در خاتمه با توجه به یافته‌های تحقیق توصیه شده است که کارگاه‌های آموزشی برای اعضای هیأت علمی برگزار شود.

پریوخ و عباسی (۱۳۸۳) تحقیقی را با عنوان "آموزش سواد اطلاعاتی: روشها و راهبردها" در دانشگاه فردوسی مشهد انجام دادند. در این تحقیق به بحث در مورد اهمیت توانمندی‌هایی که سواد اطلاعاتی خواننده می‌شود می‌پردازند و آنها را از جمله ویژگی‌های فردی که می‌بایست آموزش داده شود می‌دانند. در این تحقیق روش‌های تدریسی که باید مورد توجه قرار گیرد تا آموخته‌ها مفید واقع شوند و فراگیر بتواند به مهارت‌های سواد اطلاعاتی دسترسی پیدا کند، مورد بحث قرار گرفته است. از تفکر انتقادی به عنوان یکی از مهارت‌های فکری مورد نیاز باسوادان اطلاعاتی که باید در آموزش سواد اطلاعاتی مورد توجه قرار گیرد، یاد می‌شود. ویژگی‌های محیط آموزشی مؤثر در فراگیری سواد اطلاعاتی نیز مورد بحث قرار می‌گیرد. مروری بر آموزش‌های سواد اطلاعاتی از دیگر بحث‌های این مقاله است. از جمله‌ی این آموزش‌ها، برنامه‌های سواد اطلاعاتی ارائه شده در کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد. نتایج نظرسنجی انجام شده در رابطه با ویژگی‌های کارگاه‌ها و کیفیت تدریس نشان

داد که کارگاه‌هایی که به تفاوت‌های فردی و نیازهای فراگیران توجه دارد و از روش‌های تدریس سؤال و جواب، بحث و گفتگو و تمرین استفاده کند و امکان مشارکت همه فراگیران را در روند آموزش و یادگیری فراهم کند، می‌تواند به اهداف خود، یعنی تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی در دانشجویان برسد.

بردستانی (۱۳۸۳)، پژوهشی را با عنوان "بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز" انجام داد. در این پژوهش که با استفاده از روش پیمایشی صورت گرفته است منابع اطلاعاتی مورد استفاده دانشجویان، مشکلات آنها در رفتار اطلاع‌یابی و نحوه انجام فعالیت‌های گردآوری و سازماندهی اطلاعات مورد توجه بوده است. نتایج این پژوهش نشان داد که کتاب و کتابخانه دانشکده به ترتیب از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی جامعه آماری برای استفاده می‌باشند. نبود منابع علمی کافی و جدید در کتابخانه به عنوان مهم‌ترین مشکل در مسیر اطلاع‌یابی عنوان شده است. یافته‌های این پژوهش نشان داد یکی از علل اصلی عدم موفقیت دانشجویان در استفاده صحیح از اطلاعات و انجام تحقیقات با نتایج جدید، آشنا نبودن آنها با روش‌های صحیح جستجوی اطلاعات می‌باشد. اگر کتابداران عملکرد، موفقیت و شکست دانشجویان را هنگام جستجوی اطلاعات بررسی نمایند، می‌توانند از مهارت‌های اطلاع‌یابی که آنها را به سوی سواد اطلاعاتی رهنمون می‌کند آگاه سازد. در راستای آموزش مهارت‌های سواد اطلاع‌یابی و توسعه سواد اطلاعاتی، همکاری کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی بویژه دانشگاه‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است.

سودبخش و نیک‌کار (۱۳۸۴)، تحقیقی را با عنوان "تأثیر آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی" بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان انجام داده‌اند. این پژوهشگران قبل از بررسی و تحقیق خود مشاهدات عینی خود را این‌طور بیان می‌کنند که دانشجویان شناخت صحیحی از منابع اطلاعاتی و شیوه استفاده از آنها را ندارند. این امر بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تأثیر می‌گذارد و موجب طولانی شدن مسیر اطلاع‌یابی و روند تحقیق آنها می‌شود. آنها عقیده دارند که برای برطرف کردن چنین مسئله‌ای باید آموزش سواد و مهارت‌های اطلاع‌یابی در برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها توجه شود. در این پژوهش پژوهشگران نتیجه می‌گیرند، شیوه‌های عملی آموزش سواد اطلاعاتی در دانشجویان این توانایی‌ها را ایجاد می‌کند:

الف) بازیابی منابع معتبر

ب) درک صحیح از وسعت منابع اطلاعاتی

ج) شناخت وجوه مختلف موضوع و مسئله تحقیق

بدیهی است کسب مهارت در ایجاد ارتباط میان مفاهیم، بریادگیری آینده دانشجویان چه در کلاس و چه در خارج از کلاس تأثیر می‌گذارد. مهارت‌های بدست آمده در این نوع تمرین‌ها قابل انتقال به دیگر موضوعات و زندگی روزانه دانشجویان است. از این رو، ترویج سواد اطلاعاتی که یک راهکار ترتیبی است می‌تواند بطور موثر با نگرش قالبی و کلیشه‌ای افراد مبارزه کند و تفکر انتقادی را در آنها توسعه دهد. به طوری که آنها را در حل مسائل و مشکلات، تصمیم‌گیری و تفکر خلاق یاری نماید.

مطالعات انجام شده در خارج از ایران

در مورد پژوهش‌های مشابه نظیر موضوع حاضر، که در خارج از ایران انجام شده است، پایگاه‌های اطلاعاتی امرالد^۱، لیزا^۲، اریک^۳، پروکوئست دیجیتال دیزرتیشن^۴، مورد جستجو قرار گرفت. برای جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی مذکور از کلیدواژه‌های زیر استفاده شد:

Information literacy

Information Literacy Assessment

Information Literacy Evaluation

Information

Literacy

Information literate

Library literacy

آنچه در صفحات آتی به آنها اشاره می‌گردد، مروری است بر بررسی‌های صورت گرفته برای مطالعه و اندازه‌گیری میزان تأثیر برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی در زمینه‌های مختلف علوم در خارج از ایران انجام شده است.

بروس^۴ و چوک^۵ (۱۹۹۷)، در تحقیقی با عنوان "هفت مؤلفه‌ی سواد اطلاعاتی" به این نتیجه رسیدند که فراگیری سواد اطلاعاتی از ملزومات هر نوع آموزشی است. چرا که به عنوان مهارت و شیوه تفکری به شمار می‌رود که به انسان کمک می‌کند که بتواند به حل مشکلات خود پردازد. بر اساس این پژوهش، آموزش این مهارت به طور وسیعی در کتابخانه‌های دنیای غرب مورد توجه قرار گرفته است. ولی هنوز در بعضی دانشگاه‌ها آموزش این مهارت به دانشجویان در سطح وسیع صورت نمی‌پذیرد. مشکلاتی مانند در اولویت قرار نگرفتن آموزش مهارت سواد اطلاعاتی، کمبود کتابدار مناسب و عدم درک اهمیت آن از مهمترین مشکلات به شمار می‌آیند. از دیگر نتایج این پژوهش این است که در آموزش‌ها باید به ساختار ذهنی، تجربه‌ها و سایر تفاوت‌های فردی توجه کرد.

کاتلین دان^۶ (۲۰۰۲)، تحقیقی را با عنوان "ارزیابی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در دانشگاه ایالت کالیفرنیا: گزارشی از پیشرفت کار" انجام داد. این تحقیق درباره یک ارزیابی چند ساله از مهارت‌های سواد اطلاعاتی در دانشگاه ایالت کالیفرنیا است، که جامعه آماری این تحقیق در ۲۳ پردیس از دانشگاه‌های سرتاسر ایالت کالیفرنیا و جمعیتی از دانشجویان بالغ بر ۳۷۰۰۰ نفر است. این دانشگاه به عنوان یک آزمایشگاه برای ارزیابی استراتژی‌ها استفاده

1. Emerald

2. Eric

3. Proquest Digital Dissertations

4. Bruce

5. Cheuk

6. Dunn, Kathleen

می‌شود. ارزیابی به عنوان یک عامل ضروری جهت تداوم و بازده یادگیری در تحصیلات عالی مورد استفاده قرار می‌گیرد. علاوه بر این، مطالعات انجام شده بر روی بازده یادگیری، به عنوان راه حل‌های مؤثر در بهبود عملکرد دانشجویان و ایجاد اعتماد به نفس آنها در دسترسی و استفاده از اطلاعات می‌باشد. طی این مطالعه، این نتیجه به عمل آمد که فقط ۴۸ درصد از شرکت‌کنندگان در این تحقیق، (کسانی که بین سالهای ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۴ فارغ‌التحصیل شدند)، برای پیدا کردن اطلاعات به خودشان اطمینان داشتند.

فلسپهر^۱ (۲۰۰۳)، در تحقیقی با عنوان "آموزش سواد اطلاعاتی در دانشگاه"، نمونه‌ای شامل دو گروه از دانشجویان سال اول را انتخاب و پژوهشی بر روی آنان انجام داد. وی به این نتیجه رسید که اگر چه دانشجویان مورد مطالعه از سواد کامپیوتری مناسبی برخوردارند، اما مطمئناً آنها کاملاً با سواد اطلاعاتی نیستند. پژوهشگر ضمن این تحقیق متوجه شد که تعداد زیادی از دانشجویان مورد بررسی در مقاله‌هایشان به سایت‌ها و مقاله‌های نشریات با محتوای پایین استناد نموده‌اند. او معتقد است که سنجش نتایج کیفی چنین تحقیقاتی بسیار مشکل بوده و بسیاری از نتایج حاصله نامحسوس هستند. وی همکاری کتابخانه و دانشکده را در آموزش سواد اطلاعاتی بسیار اساسی و ضروری می‌داند (مقدس زاده، ۱۳۸۵، ص ۲۷).

امد^۲ و امت^۳ (۲۰۰۶)، تحقیقی را با عنوان "ارزیابی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در دنیای واقعی: خوب، بد و باسواد" که با هدف ارزیابی دانشجویان از کلاس‌های برگزار شده در دانشگاه کانزاس طی یک ترم صورت گرفت، به تحقیق در این زمینه پرداختند. البته در سال ۱۹۹۴، این کلاس‌ها به دانشجویان تدریس می‌گردید. اما هیچ ارزیابی صورت نمی‌گرفت. از سال ۲۰۰۶ تصمیم گرفته شد ارزیابی به منظور اندازه‌گیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی در این دانشگاه صورت پذیرد. این ارزیابی به شکلی بود که سئوالات از طریق کامپیوتر ارائه و دانشجو به آن پاسخ می‌داد. مهم‌ترین هدف این تحقیق این بود که به این نتیجه برسد که آیا همه‌ی دانشجویان در بهبود مهارت‌های سواد اطلاعاتی نقش دارند یا نه؟ واکنش رفتاری به سئوالات جمع‌آوری شد. نتایج بیانگر آن بود که مهارت‌های سواد اطلاعاتی در بین دانشجویانی که در پایان ترم بودند، نسبت به دانشجویان ورودی جدید تغییر قابل مشاهده‌ای کرده و تا حد زیادی ارتقاء یافته بودند.

اویا بریگز مور^۴ (۲۰۰۶)، پژوهش دیگری را با عنوان "تأثیر آموزش سواد اطلاعاتی کتابخانه بر روی عملکرد بعدی تحصیلی دانشجویان دانشکده دولتی در رشته‌های کامپیوتر"، در دانشگاه پسفیک^۵ انجام گرفت. این تحقیق به بررسی اثر سواد اطلاعاتی کتابخانه‌ی ۱ بر روی عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشکده سن جواکوئین دلتا^۶ در رشته‌های مرتبط با کامپیوتر می‌پردازد. سئوالات تحقیق به مقایسه اتمام موفقیت‌آمیز رشته‌های کامپیوتر دانشجویانی که سواد اطلاعاتی کتابخانه‌ی ۱ را گذرانده بودند و دانشجویانی که رشته‌های غیر مرتبط با رشته‌های کامپیوتری را گذرانده بودند و همچنین در خصوص جنسیت و نژاد دانشجویان بود می‌پرداخت. زنانی که در گذراندن سواد

1. Flaspohler

2. Emde

3. Emmett

4. Evia, Briggs Moor

5. University of Pacific

6. San Joaquin Delta College

اطلاعاتی کتابخانه‌ی ۱ موفق بوده‌اند، در مقایسه با زنانی که سواد اطلاعاتی کتابخانه‌ی ۱ را نگذرانده‌اند، در دروس کامپیوتر بعدی موفق‌تر هستند. اما مردانی که در تکمیل سواد اطلاعاتی کتابخانه‌ی ۱ موفق بوده‌اند، در مقایسه با دانشجویان مذکری که این درس را نگذرانده‌اند، در دروس کامپیوتر بعدی موفق نبوده‌اند و عملکرد ضعیف‌تری داشته‌اند. دانشجویان قفقازی که این درس را گذرانده‌اند یا نگذرانده‌اند، در دروس کامپیوتر موفق بوده‌اند. همچنین دانشجویان پرتغالی، سیاه پوست و آسیایی، در مقایسه با دانشجویان قفقازی در دروس کامپیوتر عملکرد ضعیفی داشته‌اند. در این میان دانشجویان پرتغالی و آسیایی با هم مقایسه شدند که تفاوت عمده‌ای در موفقیت و عملکرد این دو گروه دیده نشد. نتیجه این که مدیران اجرایی دانشکده و خدمات دانشجویی باید دانشجویان را تشویق کنند تا برای موفقیت در دروس کامپیوتر و در کلاس‌های سواد اطلاعاتی کتابخانه‌ی ۱ ثبت نام کنند.

کینگزلی کارلا^۱ (۲۰۰۹)، تحقیقی را با عنوان "مطالعه موردی برای آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی" انجام داد. این پژوهش برای ارزیابی توانمندی‌های دانشجویان کارشناسی ارشد برای استفاده از تکنولوژی‌های بر پایه وب به عنوان یک مجموعه کامل از پروسه تحقیقی صورت گرفت. تا آنها بتوانند تکالیف خود را تکمیل کنند. این مطالعه، یک رشد کوچک، اما سریع پیرامون سواد اطلاعاتی را نشان داد. همانطور که تکنولوژی‌های تحت وب در حوزه‌های دیجیتال رشد می‌کنند. نیاز دانشجویان هم برای کسب مهارت‌های قرن بیست و یکم هم افزایش بیشتری می‌یابد. این تحقیق در سطح ملی، توسط اینترنت پیو^۲ و پروژه امریکن لایف^۳ انجام شد. نتایج نشان داد که ۶۳٪ از کسانی که از اینترنت استفاده کردند، موفق به یافتن اطلاعات خود بودند. این تحقیق پیشنهاد می‌کند که نیازی برای طراحی و همکاری دو عامل سواد اطلاعاتی و ابزار تکنولوژی و گنجاندن آن در برنامه‌های درسی دانشجویان کارشناسی ارشد وجود دارد. نتیجه این تحقیق، نشان می‌دهد که جایگاه مدل‌های آموزشی و یادگیری ICT و ILS باید با یکدیگر ادغام شوند و در برنامه‌های دانشجویان کارشناسی ارشد استفاده شوند.

جامعه پژوهش (وشیوه نمونه‌گیری)

جامعه‌ی مورد مطالعه در این تحقیق را آن‌دسته از دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان (شامل دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری) تشکیل می‌دهند که در سال جاری، جهت شرکت در دوره‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی ثبت‌نام نموده‌اند. تعداد کل دانشجویان در سال جاری ۷۳۱ نفر، در ۵۴ رشته تحصیلی و گرایش‌های متفاوت، [به تفکیک در دوره کارشناسی ارشد، ۶۹۴ نفر (در ۴۱ رشته) رشته و در دوره دکتری ۳۷ نفر (در ۱۳ رشته دکتری)] می‌باشند. با توجه به محدودیت زمان اجرای پژوهش، نسبت به ثبت نام تعداد ۶۰ نفر از دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی اقدام گردید که از این تعداد، ۵۵ نفر را دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و ۵ نفر را دانشجویان مقطع دکتری تخصصی تشکیل می‌دهند.

1. Kingsley, karla

2. Pew Internet

3. American Life Project

نظر به اینکه، شرکت همه این دانشجویان در زمان اجرای این پژوهش که بصورت تجربی انجام گرفت، ممکن نبود، فقط دانشجویانی که برای شرکت در کارگاه‌های مورد نظر ثبت نام کرده بودند، به عنوان جامعه (نمونه) در این تحقیق مورد توجه قرار گرفتند.

روش پژوهش و توجیه روایی آن

این پژوهش به روش تجربی، طرح گروه گواه با پیش آزمون و شاهد با پس آزمون، انجام شد. لازم به ذکر است، اجرای نظرسنجی و استفاده از دو نوع پرسشنامه (پیش آزمون و پس آزمون) به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات برای اجرای این تحقیق، و نیز مشاهده رفتارها، به منظور کسب میزان آموخته‌ها و تعیین اثربخشی کارگاه‌های سواد اطلاعاتی بر دانش و مهارت شرکت کنندگان، از دلایل اصلی استفاده از چنین روش‌هایی در اجرای تحقیق مزبور است.

روش و ابزار گردآوری اطلاعات

در این پژوهش، گردآوری اطلاعات از طریق توزیع دو پرسشنامه (پیش آزمون و پس آزمون)، میان جامعه (نمونه) مورد مطالعه صورت گرفته و تلاش شده با نظرسنجی از آنان نسبت به تعیین اثربخشی کارگاه‌های سواد اطلاعاتی بر دانش و مهارت شرکت کنندگان (و اندازه‌گیری میزان آموخته‌های آنان) اقدام گردد.

همانطور که قبلاً اشاره شد، تعداد ۶۰ نفر از دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می‌دادند. فراخوان دعوت به شرکت در کارگاه‌ها، مورد استقبال زیادی قرار گرفت و در مدت کوتاهی تعداد ۶۰ نفر ثبت نام کردند. پس از پایان ثبت نام و شروع آموزش در کارگاه‌های آموزشی، هنوز دانشجویانی بودند که متقاضی جهت ثبت نام در این کارگاه‌ها بودند.

تعیین روایی و پایایی ابزار گردآوری اطلاعات

روایی و پایایی ابزار گردآوری اطلاعات از مقولات مورد توجه در هر نوع پژوهشی است. اصول نظری و زیر ساخت پرسشنامه مورد استفاده در این تحقیق را استانداردهای ارائه شده در این زمینه توسط انجمن‌های کتابداری، به ویژه انجمن کتابداران آمریکا، تجارب محقق در زمینه تدریس مهارت‌های سواد اطلاعاتی، و مرور متون و منابع مربوط به این حوزه موضوعی تشکیل، و متغیرهای مورد نیاز جهت طراحی پرسشنامه را فراهم ساخت. پرسشنامه توسط ۲۰ نفر از دانشجویان ترم اول کارشناسی ارشد در رشته‌های مختلف دانشگاه سمنان به لحاظ قابل درک بودن مفاهیم موجود در پرسشنامه مورد آزمون قرار گرفت. انتخاب دانشجویان کارشناسی ارشد ترم اول به منظور پایلوت پرسشنامه مقدماتی، به دلیل جدیدالورود بودن آنها و عدم آشنایی‌شان با موضوع این تحقیق (سواد اطلاعاتی) صورت گرفت، آنها جامعه مناسبی برای آزمون پرسشنامه به نظرمی رسیدند. نتیجه این بررسی‌های مقدماتی، تغییر جمله بندی

برخی از سؤال‌ها و تهیه پرسشنامه نهایی بود. نتایج آزمون مقدماتی پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۶ بود. این ضریب بیانگر پایایی پرسشنامه مزبور، به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق بود.

تجزیه و تحلیل اطلاعات

مقدمه

در این فصل، بر اساس نتایج بدست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها به گزارش یافته‌ها پرداخته می‌شود. ابتدا اطلاعات جمعیت شناختی ارائه می‌شود. سپس، نتایج مربوط به سنجش مهارت‌های مربوط به شش مهارت مطرح شده در استانداردهای سواد اطلاعاتی که زیر بنای پرسش‌های مطرح شده در این پژوهش و نیز پیشنهادها مطرح شده در این پژوهش، تشکیل دهنده بحث‌های بعدی می‌باشند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS استفاده شده است. از آمار توصیفی برای پاسخ‌گویی به سئوالات پژوهش، و از آمار استنباطی برای آزمون فرضیه‌ها استفاده گردیده است.

ویژگی‌های جمعیت شناختی جامعه‌ی مورد پژوهش

همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد، دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان، جامعه مورد پژوهش را تشکیل می‌دادند. با توجه به ارسال فراخوان دعوت به شرکت در کارگاه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی، در یک دوره زمانی مشخص، تعداد ۶۰ نفر از این دانشجویان از طریق مراجعه حضوری ثبت‌نام و پژوهشگر، با این تعداد جامعه آماری، به بررسی اثربخشی کارگاه‌های مذکور پرداخت.

اطلاعات جمعیت شناختی جامعه مورد تحقیق در قالب جداول شماره ۱-۴ و ۲-۴ و نمودارهای شماره ۱-۴، ۲-۴ و ۳-۴ ارائه گردیده است.

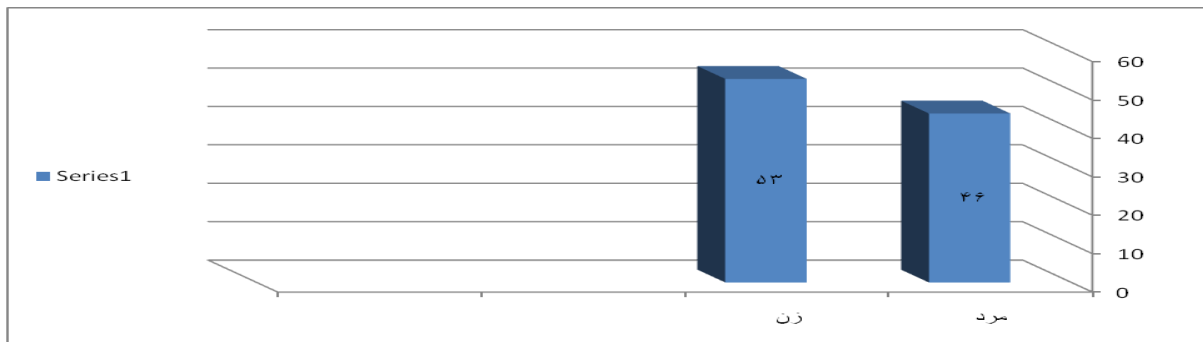
جدول شماره ۱، فراوانی مطلق و درصدی دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی (به تفکیک جنس)

جنسیت	فراوانی	درصد
مرد	۲۸	۴۶/۶۶٪
زن	۳۲	۵۳/۳۴٪

کل	۶۰	٪۱۰۰
----	----	------

همان گونه که داده‌های جدول شماره ۱، نشان می‌دهد، (۲۸ نفر یا ۴۶/۷ درصد) از پاسخ‌دهندگان مرد و (۳۲ نفر یا ۵۳/۳ درصد) زن بودند.

نمودار شماره ۱، نتایج جدول فوق را به تصویر کشیده است.

نمودار شماره ۱ توزیع فراوانی درصدی دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی (به تفکیک جنس)

جدول شماره ۴-۲، توزیع فراوانی مطلق و درصدی دوره‌های تحصیلات تکمیلی (به تفکیک دانشکده و مقاطع ارشد و دکتری)

نام دانشکده	دانشجوی کارشناسی ارشد		دانشجوی دکتری		جمع دانشجویان	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مهندسی	۳۰	٪۵۰	۵	٪۸/۴	۳۵	٪۵۸/۴
علوم پایه	۱۲	٪۲۰	-	-	۱۲	٪۲۰/۵
علوم انسانی	۱۳	٪۲۲/۶	-	-	۱۳	٪۲۲/۱
جمع	۵۵	٪۹۱/۷	۵	٪۸/۴	۶۰	٪۱۰۰

همان گونه که جدول شماره ۲، نشان می‌دهد، (۵۵ نفر یا ۹۱/۷ درصد) از پاسخ‌دهندگان دوره کارشناسی ارشد و (۵ نفر یا ۸/۴ درصد) دانشجوی دکتری بودند. به نسبت کل دانشجویان تحصیلات تکمیلی پاسخ‌دهندگان در هر دانشکده، دانشکده مهندسی با (۳۵ نفر یا ۵۸/۳ درصد) بیشترین شرکت‌کننده‌ها و دانشکده علوم پایه با (۱۲ نفر یا ۲۲/۱ درصد)، کمترین شرکت‌کننده‌ها را در کارگاه‌های آموزشی مذکور تشکیل دادند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

نتیجه‌گیری

(۲۸ نفر یا ۴۶/۷۶ درصد) از پاسخ دهندگان مرد و (۳۲ نفر یا ۵۳/۴۴ درصد) زن بودند. از مجموع ۶۰ نفر، تعداد (۵۵ نفر یا ۹۱/۷ درصد) از پاسخ دهندگان، دانشجوی کارشناسی ارشد و تعداد (۵ نفر یا ۸/۴ درصد) دانشجوی دکتری بودند.

طبق استانداردهای سواد اطلاعاتی، از شش مهارت سواد اطلاعاتی برای فراگیری دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان در این کارگاه‌ها در نظر گرفته شد، تا از این مهارت‌ها بتوان اثر بخشی کارگاه‌ها را سنجش نمود. در ادامه، جهت نتیجه‌گیری از پژوهش حاضر از این مهارت‌ها به شرح ذیل بکار گرفته می‌شود.

آگاهی از چگونگی اطلاع‌یابی اولین قدم در مهارت‌های سواد اطلاعاتی می‌باشد که در سؤال ۱ پرسشنامه (پیش-آزمون و پس‌آزمون) مطرح گردید. شرکت کنندگان در پیش‌آزمون، گزینه خیلی زیاد را انتخاب نکرده و گزینه زیاد را ۴ درصد انتخاب کردند. در حالی که در زمان بعد از برگزاری کارگاه‌های مذکور، پاسخ‌دهندگان به گزینه خیلی زیاد ۱۱/۷ درصد و به گزینه زیاد ۷۳/۳ درصد را انتخاب کردند. این نتایج نشان می‌دهد که شرکت کنندگان در بعد از برگزاری کارگاه‌های مذکور اطمینان بیشتری در یافتن اطلاعات داشتند و این خود پایه اساس اطلاع‌یابی و آغازی برای انجام کارهای پژوهشی است. برای مراحل آینده شناخت کانال‌های کسب اطلاعات و تعیین نیازهای اطلاعاتی در شرکت کنندگان مذکور در بعد از برگزاری کارگاه‌ها در حد خوبی قرار گرفته است و دیگر اینکه برگزاری این کارگاه‌ها اثربخش بوده است.

نیاز به کسب اطلاعات، در سؤال ۲ پرسشنامه (پیش‌آزمون و پس‌آزمون) مطرح شد که شرکت کنندگان قادر بودند هر تعداد که مناسب می‌دانند، علامت بزنند. نتایج حاصل از این سؤال، نشان می‌دهد که شرکت کنندگان، در زمان پیش‌آزمون، بیشتر به تکلیف درسی و ارائه سمینار اهمیت می‌دادند در حالی که در زمان پس‌آزمون هدف روشن‌تری داشتند و علاوه بر تکلیف درسی به انجام پایان‌نامه و کنجاوی شخصی اهمیت زیادی دادند. همان‌طور که از مقایسه نمودارهای ۴-۴ و ۴-۵، قابل رؤیت است، تقاضا برای اطلاعات جهت انجام کار پایان‌نامه و ارضای کنجاوی شخصی، پس از شرکت در کارگاه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی، در مقایسه با قبل از شرکت در این کارگاه‌ها افزایش یافته است که به نظر می‌رسد این امر می‌تواند بیانگر آن باشد که مهارت و توانمندی فکری بدست آمده در سواد اطلاعاتی می‌تواند زمینه ساز ایجاد بسترهای فکری لازم جهت اجرا در پیشبرد پژوهش‌های آتی شود، و مشارکت در تولید علم که یکی از اهداف تهیه پایان‌نامه در دوره‌های تحصیلات تکمیلی است را محقق نماید.

از دیگر یافته‌های این پژوهش، مربوط در زمینه کانال‌های کسب اطلاعات می‌باشد که در سؤال ۳ پرسشنامه (پیش-آزمون و پس‌آزمون) طراحی شده است. شرکت کنندگان با پاسخ به اینکه برای کسب اطلاعات از چه محمل‌های استفاده می‌کنند، هدف خود را برای کسب اطلاعات از کانال‌های مختلف مشخص می‌کنند. پاسخ‌های پراکنده شرکت کنندگان در پیش‌آزمون، بیانگر این است که هدف آنها به عنوان کانال کسب اطلاعات دقیق و روشن نمی‌باشد در حالی که در پس‌آزمون، هدف شرکت کنندگان از کسب اطلاعات، بیشتر گزینه‌های کتابخانه و اینترنت می‌باشد. با توجه به نظرات پاسخ‌دهندگان، می‌توان نتیجه گرفت که این کارگاه‌ها اثر بخش بوده است.

دسترسی مؤثر به اطلاعات جدید یکی دیگر از مهارت‌های اول سواد اطلاعاتی بر طبق استانداردها می‌باشد که شرکت‌کنندگان در پیش‌آزمون به کتاب‌ها و دایرالمعارف‌ها اهمیت دادند. در حالی که شرکت‌کنندگان در پس-آزمون، اهمیت اطلاعات جدید را به روشنی تشخیص دادند و بیشترین انتخاب خود را به مجله دادند. این نتایج نشان-دهنده این است که کارگاه‌های مذکور اثربخش بوده است.

در رابطه با راهبردهای جستجوی اطلاعات، پرسشی را در سؤال ۹ پرسشنامه (پیش‌آزمون و پس‌آزمون)، در موضوع چالش‌های مدیریت در قرن بیست و یکم مطرح گردید که پاسخ‌دهندگان، عملگرهای مناسب را انتخاب می‌کردند. شرکت‌کنندگان در قبل از برگزاری کارگاه‌ها، آشنایی کافی از عملگرها نداشتند و پاسخ صحیح را $40/8$ درصد انتخاب کردند ولی در بعد از برگزاری این کارگاه‌ها، $93/52$ درصد جواب درست را انتخاب کردند. نتایج، بیانگر اثربخش بودن کارگاه‌ها می‌باشد.

چگونگی معیارهای انتخاب منابع اطلاعاتی، مهارت سوم از استانداردهای سواد اطلاعاتی می‌باشد. در این خصوص، سؤال ۱۲ پرسشنامه (پیش‌آزمون و پس‌آزمون)، مطرح گردید. با توجه به پاسخ‌های شرکت‌کنندگان در پیش‌آزمون و پس‌آزمون، با اهداف اصلی که دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دارند، بدیهی است که معیار انتخاب منابع در تولید علم، در سطح خوبی قرار گیرد. بر همین اساس، نتایج داده‌ها در قبل و بعد از برگزاری کارگاه‌های مذکور چندان تفاوتی با هم ندارند.

در این کارگاه‌ها، بیشتر سعی بر این بود که فناوری‌های جدید را به صورت عملی به دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی این دانشگاه آموزش داده شود. استفاده از نرم‌افزار وان نوت ۲۰۰۷، یکی از مهارت‌هایی بود که به این دانشجویان آموزش داده می‌شد. سؤال ۱۳ پرسشنامه (پیش‌آزمون و پس‌آزمون)، مربوط به این مهارت مطرح گردید. این نرم افزار قابلیت‌هایی از قبیل نگهداری، اضافه کردن، کم کردن و اصلاح اطلاعات را در خود جای داده است. در زمان قبل از برگزاری کارگاه‌های آموزشی مذکور، تنها تعداد (۱ نفر یا $1/7$ درصد) از پاسخ‌دهندگان به طور صحیح تشخیص دادند، اما از کلیه دانشجویانی که دوره تحصیلات تکمیلی را می‌گذرانند، انتظار می‌رود که از این مهارت اطلاع داشته باشند. در زمان بعد از برگزاری کارگاه‌ها، تعداد (۳۸ نفر $63/3$ درصد) صحیح را انتخاب کردند. این نتیجه نشان می‌دهد که برگزاری این کارگاه آموزشی اثربخش بوده است.

با توجه به اینکه از دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی انتظار می‌رود که نسبت به نتایج جستجوی اطلاعات خود بی‌تفاوت نباشند و توانایی تشخیص اطلاعات مفید و مناسب را داشته باشند، توان ارزیابی آن را نیز داشته باشند. نظرسنجی در مورد این مهارت از شرکت‌کنندگان در پیش‌آزمون و پس‌آزمون انجام شد. همان‌طور که معیارهایی مانند زیاد بودن تعداد منابع بازیابی شده، هم‌خوان بودن موضوع منابع بازیابی شده با موضوع مورد نظر، روزآمد منابع بازیابی شده و تنوع منابع بازیابی شده مورد انتخاب شرکت‌کنندگان قرار گرفت. نتایج، نشان داد که شرکت‌کنندگان

در پیش‌آزمون، (۴۴ نفر یا ۴۰/۹۲ درصد) در ارزیابی منابع به همخوانی محتوای آنها با موضوع مورد نظر خود اهمیت می‌دهند، معیار به روزآمد بودن، (۲۵ نفر یا ۲۳/۲۵ درصد) پاسخ دادند. شرکت‌کننده‌ها، به تنوع منابع بازیابی شده (۶ نفر یا ۵/۵۸ درصد) پاسخ دادند. در پس‌آزمون، این میزان به (۱۵ نفر یا ۹/۶ درصد) تغییر کرد. پاسخ‌ها، نشان داد که آموزش استفاده از اطلاعات گردآوری شده در کارگاه‌ها، مؤثر بوده است.

مسائل حقوقی، اخلاقی و اجتماعی اطلاعات، اهمیت فراوانی در دنیای پژوهش دارد و پرداختن به آن از ویژگی‌های باسوادان اطلاعاتی است. برای سنجش مهارت دانشجویان در این زمینه، یک برگه به پیوست با شماره ۱ در پرسشنامه (پیش‌آزمون و پس‌آزمون)، به پاسخ‌دهندگان داده شد. در این برگه از آنها خواسته شده بود که آیا نویسنده در متن از نظر شخصی خود استفاده کرده است یا به بیان حقایق و واقعیت‌ها پرداخته، دیدگاه‌های نظری را به بحث گذاشته، یا نویسنده عقاید خود را به صورت علمی بیان داشته است؟ و یا بطور کلی از نقل قول استفاده کرده است؟ نظر به این که در این سؤال، در برخی، پاسخ منفی و در برخی دیگر، پاسخ مثبت صحیح است. شرکت‌کنندگان در پیش‌آزمون، نظر شخصی را (۳۴ نفر یا ۲۶/۲ درصد) و در پس‌آزمون (۵۷ نفر یا ۳۱/۲۵ درصد)، انتخاب کردند. نظر شخصی در اینجا پاسخ درست، بلی بوده است. بیان واقعیت را شرکت‌کنندگان در پیش‌آزمون، (۱۳ نفر یا ۱۰/۱۴) و در پس‌آزمون، (۴۹ نفر یا ۲۶/۹۶) این گزینه را انتخاب کردند. نظر شرکت‌کنندگان در بعد از برگزاری کارگاه‌ها، تغییر چندانی نکرده است. با توجه به این اطلاعات، به نظر می‌رسد که این مهارت، به اندازه مهارت‌های پیشین نیازمند آموزش نمی‌باشد.

مهارت ارزیابی منابع اطلاعاتی بازیابی شده، آخرین مهارت از استانداردهای سواد اطلاعاتی می‌باشد. این مهارت در سؤال ۱۷ پرسشنامه (پیش‌آزمون و پس‌آزمون) مطرح شد. یک برگه به پیوست با شماره ۲ در ضمیمه شده بود که از شرکت‌کنندگان خواسته شده بود که آیا فهرستی از اطلاعاتی که سایت در اختیار می‌گذارد، در صفحه وجود دارد؟ جواب صحیح این گزینه در این پرسش بلی می‌باشد که شرکت‌کنندگان در پیش‌آزمون، (۲۱ نفر یا ۲۹/۱۹) درصد انتخاب کردند ولی در پس‌آزمون (۳۹ نفر یا ۲۹/۲۵ درصد) انتخاب کردند. گزینه بعدی این پرسش با عنوان آیا امکان جستجو در خود سایت به راحتی قابل شناسایی است؟ پاسخ‌دهندگان در پیش‌آزمون، (۵۸ نفر یا ۸۰/۶۲ درصد)، انتخاب کردند ولی در پس‌آزمون، (۵۴ نفر یا ۴۰/۵ درصد) انتخاب کردند. در این مهارت نیز تغییراتی چشم‌گیر نداشته است.

از سؤال ۱۸ به بعد مربوط به پاسخ‌دهندگان بعد از برگزاری کارگاه‌های آموزشی مذکور بود. در سؤال ۱۸، که اهمیت برگزاری کارگاه‌های آموزشی را برای افزایش سواد اطلاعاتی از طریق فهرست رایانه‌ای، منابع چاپی و یا اینترنت را پاسخ دادند. (۵۸ نفر یا ۹۶/۸۶ درصد)، گزینه خیلی زیاد را انتخاب کردند. این دانشجویان با شرکت در این کارگاه‌ها به این نتیجه رسیدند که فهرست رایانه‌ای، منابع چاپی و یا اینترنت موجب افزایش سواد اطلاعاتی آنها شده است.

در مورد کیفیت تدریس، سخنرانی، بحث‌های گروهی تعداد (۴۱ نفر یا ۶۸/۳ درصد) از پاسخ‌دهندگان، گزینه «بسیارخوب» را انتخاب کردند. با توجه به نتایج بدست آمده اثربخشی کارگاه‌ها مشهود است و چنین به نظر می‌رسد که تا حدود زیادی شرایط، امکانات و برنامه‌ها و روش‌های در نظر گرفته شده مناسب بوده است.

میزان مفید بودن برگزاری کارگاه‌ها

میزان مفید بودن برگزاری کارگاه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در سؤال ۲۲ پرسشنامه پس از آزمون مطرح شد، (۲۰ نفر یا ۳۳/۳ درصد) از پاسخ‌دهندگان، در حد خیلی زیاد و (۳۹ نفر یا ۶۵ درصد) در حد زیاد انتخاب کردند. این نتیجه، نشان می‌دهد که برگزاری این کارگاه‌ها برای ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی این دانشجویان مفید بوده است. مهمترین عامل اثربخشی این کارگاه‌ها می‌تواند کار عملی در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی باشد. نگارنده این پژوهش بر این عقیده است که کار عملی از ایراد سخنرانی بهتر می‌باشد زیرا در سخنرانی دانشجویان چندان فعال نیستند. اما در یادگیری عملی، دانشجویان خود برای کسب دانش به جستجو در منابع چاپی و الکترونیکی می‌پردازند و کتابداران در آنجا حضور فیزیکی دارند تا دانشجویان را راهنمایی کنند و جستجو را برای آنان آسان نمایند. همچنین یادگیری باید طوری باشد که بطور دائمی و همیشگی باشد.

در آخرین موردی که در پرسشنامه پس از آزمون آورده شده بود، نقطه نظرات و پیشنهادات شرکت کنندگان در مورد کارگاه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی بود که در این رابطه، در مورد ویژگی‌های کارگاه‌ها و کیفیت تدریس نیز بحث کرده بودند به طور خلاصه اظهار نظر شرکت کنندگان نشان داد که بهتر است این کارگاه‌ها به تفاوت‌های فردی و نیازهای فراگیران بیشتر توجه داشته باشد و همچنین بهتر است کارگاه‌هایی به صورت تخصصی برای رشته‌های خاص برگزار گردد تا فرگیری به صورت دقیق‌تر و تخصصی‌تر انجام گیرد. از پیشنهادهای دیگر دانشجویان، استفاده از روش‌های تدریس سؤال و جواب، بحث و گفتگو و تمرین می‌باشد و دیگر اینکه این کارگاه‌ها، امکان مشارکت همه فراگیران را در روند آموزش و یادگیری فراهم نماید.

از دلایل دیگری که می‌توان برای موفقیت کارگاه‌ها یاد کرد، هم‌گامی آنها با نیازهای متحول کنونی و فناوری نوین بود. با توجه به اینکه در حال حاضر وب‌سایت مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه سمنان فعال می‌باشد و بستری فراهم شده است که دانشجویان از راه دور و نزدیک (در دانشگاه یا خانه) بتوانند با استفاده از امکانات الکترونیکی به اطلاعات دسترسی داشته باشند و نیز از اطلاعات الکترونیکی موجود در دانشگاه یا اینترنت استفاده کنند، عدم تسلط به مهارت‌های مربوطه، موجب می‌شد که با وجود امکانات، آنها نتوانند اطلاعات مورد نیاز خود را به‌دست آورند. به همین خاطر بودجه‌ای که توسط دانشگاه سمنان جهت خرید منابع اطلاعاتی ارزشمند هزینه می‌شود هیچ سودمندی به لحاظ علمی نخواهد داشت.

یکی از آثار برگزاری کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی این بود که دانشجویان این دانشگاه بعد از گذراندن کارگاه‌های مذکور، مراجعات فراوانی به مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه سمنان داشتند و این مراجعات و دریافت

خدمات موجود در این مرکز، بیانگر اثربخشی مطلوب این کارگاه‌ها می‌باشد. به نظر می‌رسد، به دلیل آگاهی دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی از آموزش مهارت‌های یاد شده، بیش از پیش خود را نیازمند آموزش می‌دانند و نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که برگزاری چنین کارگاه‌های آموزشی، موجب سهولت در استفاده و بکارگیری از مهارت‌ها و فناوری‌های نوین می‌باشد. در پایان، با توجه به داده‌های موجود و نتایج حاصله در این پژوهش نشان می‌دهد که برگزاری کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی برای دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان مؤثر و مفید بوده است. نتایج این پژوهش، برگزارکنندگان این کارگاه‌های آموزشی را برای بهبود کمی و کیفی برگزاری کارگاه‌ها هم بصورت عملی و هم به صورت نظری ترغیب نمود.

پیشنهادات

- ۱- برگزاری دوره‌های آموزشی، ویژه برای کتابداران، جهت تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی و شیوه‌های انتقال و آموزش آن به دانشجویان.
- ۲- نظرسنجی سالیانه برای تعیین نیازهای آموزش دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه سمنان.
- ۳- تهیه بروشورها و راهنماهای مفید و مناسب و تشویق دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی و همچنین اعضای هیأت علمی برای استفاده از کلیه منابع اطلاعاتی جهت دستیابی به اطلاعات.
- ۴- ایجاد وب‌سایتی مختص مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه سمنان جهت تسهیل ارائه‌ی تمامی خدمات این مرکز، اعم از معرفی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و فراخوان ثبت نام کارگاه‌های آموزش مهارت سواد اطلاعاتی و همچنین، امکان ثبت نام دانشجویان واجد شرایط در روزهای تعیین شده توسط خودشان، در همان وب‌سایت.
- ۵- با توجه به اینکه دانشگاه سمنان یک دانشگاه جامع می‌باشد، براساس نیازهای حوزه‌های مختلف موضوعی کارگاه‌های آموزشی متفاوت تشکیل شود
- ۶- با انتشار راهنماهای آموزشی، سعی شود ارتباط مؤثر و مستمر بین مهارت‌های کسب شده و با حوزه مطالعاتی خود برقرار نماید تا دانشجویان بازگشت به بی‌سوادی اطلاعاتی نداشته باشند.

پیشنهاد برای پژوهش‌های بیشتر

- ۱- امکان‌سنجی ادغام آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی با محتوای درس‌هایی مانند روش پژوهش و سنجش نتایج حاصله.
- ۲- بررسی تأثیر ارائه برنامه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی، در برگزاری هر چه بهتر واحد درسی دوره دکتری نظیر سمینار تحقیق و سمینار مسائل ویژه.

منابع و مآخذ

• منابع فارسی

- ۱- انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی (۲۰۰۰). استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی. ترجمه علی حسین قاسمی. شیکاگو: انجمن کتابخانه‌های امریکا. بازیابی در:
<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/ILCStands.pdf>
- ۲- انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی (۲۰۰۰). استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی. ترجمه رحمان معرفت و مرضیه عضدی. شیکاگو: انجمن کتابخانه‌های امریکا.
- ۳- بختیارزاده، اصغر (۱۳۸۱). "بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان سال آخر دانشگاه الزهرا". پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی ایران.
- ۴- بردستانی، مرضیه (۱۳۸۳). "بررسی سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز"، آموزش استفاده-کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها (مجموعه مقاله‌ها). به کوشش رحمت‌الله فتاحی. سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۴۷۹.
- ۵- پریخ، مهری؛ با همکاری حسن مقدس‌زاده (۱۳۷۸). "سواد اطلاعاتی (پژوهشی پیرامون چگونگی کسب سواد اطلاعاتی)". مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد. شماره بهار و تابستان. ص ۳۳۴-۳۱۷.
- ۶- پریخ، مهری (۱۳۸۳). "سنجش اثربخشی کارگاه‌های آموزشی مهارت‌های سواد اطلاعاتی". مطالعات تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی. شماره ۲. ص ۱۰۳-۷۹.
- ۷- پریخ، مهری؛ عباسی، زهره (۱۳۸۳). "آموزش سواد اطلاعاتی: روش‌ها و راهبردها". در: آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها (مجموعه مقاله‌ها). به کوشش رحمت‌الله فتاحی. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۱۹۷.
- ۸- پریخ، مهری (۱۳۸۶). "آموزش سواد اطلاعاتی: مفاهیم، روش‌ها و برنامه‌ها". تهران: کتابدار، ص ۱۰۳.
- ۹- تقوی، مهدی (۱۳۷۷). "سواد اطلاعاتی و سواد کامپیوتری: مفاهیم و تعاریف". پژوهشنامه‌ی اطلاع‌رسانی. تهران: مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی. سال اول، شماره ۱۲. ص ۶.

۱۰- عصاره، فریده (۱۳۸۳). "سواد اطلاعاتی یا ایجاد مهارت‌های لازم در دانشجویان برای دستیابی و استفاده از اطلاعات". آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (مجموعه مقاله‌ها). به کوشش رحمت‌الله فتاحی. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۲۱۵.

۱۱- فرج پهلوی، عبدالحسین؛ حسین مرادی (۱۳۸۳). "بررسی نظریات اعضای هیأت علمی دانشگاه شهید چمران اهواز نسبت به برنامه‌های آموزشی مورد نیاز آنها در باره جستجوی اطلاعات بعنوان یکی از ابعاد سواد اطلاعاتی و ارائه راهکارهایی جهت نحوه برگزاری این دوره‌ها". آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (مجموعه مقاله‌ها). به کوشش رحمت‌الله فتاحی. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۲۲۳.

۱۲- قاسمی، علی حسین (۱۳۸۳). "ضرورت و چگونگی آموزش سواد اطلاعاتی در توسعه و تقویت آموزش عالی". آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی. به کوشش رحمت‌الله فتاحی. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۱۷۸-۱۵۳.

۱۳- صیامیان، حسن؛ افسانه شهبابی (۱۳۸۳). "ویژگی‌های سواد اطلاعاتی در قرن بیست و یکم". آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (مجموعه مقاله‌ها). به کوشش رحمت‌الله فتاحی. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ص ۴۲۹.

۱۴- طباطبایی، ناهید (۱۳۷۸). بررسی بررسی مفهوم سواد اطلاعات (تحلیل محتوای مقالات نشریات): پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

۱۵- مقدس‌زاد، حسن (۱۳۸۵). "بررسی میزان سواد اطلاعاتی اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد مشهد". پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات تهران.

۱۶- نظری، مریم (۱۳۸۴). "سواد اطلاعاتی". تهران: پژوهشکده اطلاعات و مدارک علمی ایران. ص ۳.

۱۷- نظری، مریم (۱۳۸۳). "سواد اطلاعاتی برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی". با همکاری سیروس علیدوستی، طرح پژوهشی. مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران. ص ۲.

• منابع غیر فارسی

1. American Library Association (ALA). 1989. American Library Association Presidential Committee on information Literacy. Chicago: American Library Association. <http://www.ala.org/acrl/nili/ilit1st.html> (20 Feb. 2002).

2. Bruce, Christine (1997). "The Seven Faces of information Literacy". Adelaide: Auslib Press.
3. Dunn, Kathleen (2002). "Assessing information literacy skills in the California State University: A progress Report. The Journals of Academic Librarianship, Vol.1, P.26-35.
4. Emde, J., Emmett, A. (2004), "Assessing information literacy skills in the real world: the good, the bad and the literate", Brick & Click: An Academic Library Symposium, 4th Annual sponsored by Owens Library, Northwest Missouri State University, Maryville MO, pp. 83-9, available at: <http://hdl.handle.net/1808/992> (accessed August 18, 2006).
5. Molly, R. Flaspohler. (2003) "Information literacy program assessment: one small college takes the big plunge". Vol 31. Issue 2 . pp. 129-140. available at: <http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?contentType=Article&hdAction=lnkpdf&contentId=861730>.
6. Moore, Evia Briggs (2006). "The impact of library information literacy instruction on the subsequent academic performance of community college students in online courses" . University Of Pacific .